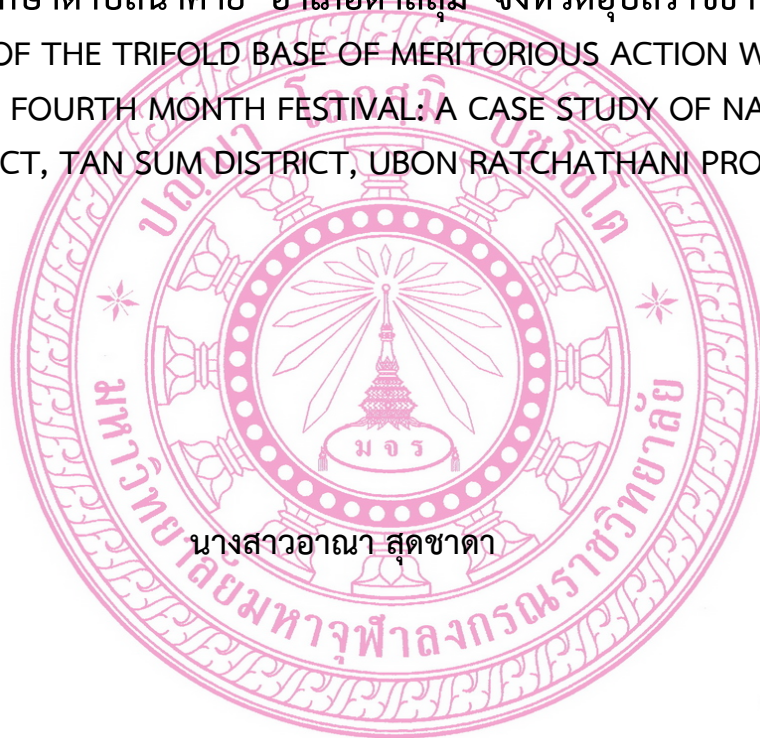

การศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่:
กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
A STUDY OF THE TRIFOLD BASE OF MERITORIOUS ACTION WHICH
FOUND IN FOURTH MONTH FESTIVAL: A CASE STUDY OF NAKHAI
SUB-DISTRICT, TAN SUM DISTRICT, UBON RATCHATHANI PROVINCE

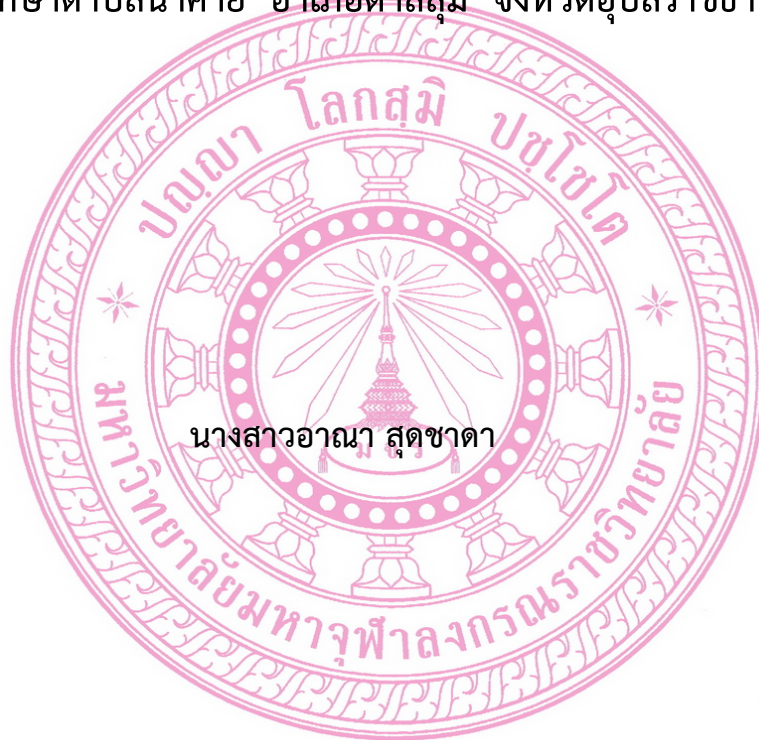

นางสาวอาณา สุธาดา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

การศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่:
กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF THE TRIFOLD BASE OF MERITORIOUS ACTION WHICH
FOUND IN FOURTH MONTH FESTIVAL: A CASE STUDY OF NAKHAI
SUB-DISTRICT, TAN SUM DISTRICT, UBON RATCHATHANI PROVINCE

MISS. ANA SUTJADA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง
“การศึกษานโยบายปฏิรูป ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่: กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัด
อุบลราชธานี” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาวิ มหาลาภโญ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูธรรมธัชศรีวัฒน์ สิริวิฑฒโน, ผศ. ดร.)

กรรมการ

(พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.รัตนะ ปัญญาภา)

กรรมการ

(ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูธรรมธัชศรีวิฑฒโน, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร.

กรรมการ

ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวอาณา สุตชาติดา)

วิทยานิพนธ์	: การศึกษาบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่: ธรรมเนียมศึกษาตำบลนาคาย อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี
ผู้วิจัย	: นางสาวอาณา สุตชาติดา
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูสุวรรณธรรมศิริวัฒน์ ศิริวิฑฒโน, ผศ.ดร. Ph.D. (Phil.) : พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญญโญ, ดร. Ph.D. (Sociology) : ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์
วันสำเร็จการศึกษา	: ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ ๓) เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชนตำบลนาคายอำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี วิธีการศึกษาครั้งนี้ เป็นศึกษาวิจัยเชิง และวิจัยภาคสนาม จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า

บุญกิริยาวัตร เป็นรากแก้วแห่งการทำดีในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักการส่งเสริมในการทำความคุณประโยชน์ที่ดี เพื่อพัฒนาคุณภาพของชีวิตให้เจริญงอกงามทั้งปัจเจกบุคคล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของบุญกิริยาวัตรเป็น ๓ คือ ๑) ทานมัย คือบุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ๒) ศีลมัย คือบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และ ๓) ภาวนามัย คือบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ซึ่งบุญกิริยาวัตร ๓ นี้ มีคุณลักษณะและอานิสงส์แตกต่างกัน ไปตามแต่ระดับชั้น เช่น ศีลย่อมได้อานิสงส์มากกว่าการให้ทาน ส่วนภาวนาย่อมได้อานิสงส์ยิ่งกว่าการรักษาศีล

ประเพณีบุญเดือนสี่ เป็นหนึ่งในประเพณีฮีต ๑๒ เดือน เรียกอย่างหนึ่งว่าบุญผะเหวด มีความเป็นมาในภาคถิ่นอีสานเป็นเวลาชานาน ทุกขั้นตอนในการจัดพิธีกรรมในการจัดงาน และกันท์เทศน์แผ่ด้วยหลักบุญกิริยาวัตร ๓ คือทาน ศีล และภาวนา

วิถีชีวิตของชาวตำบลนาคาย อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานีได้ดำเนินไปตามหลักบุญกิริยาวัตร ๓ คือทาน ศีล และภาวนา ซึ่งปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ พร้อมด้วยส่งผลพวงต่ออีกหลายด้าน เช่น ด้านวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรม ด้านภาพยนตร์จิตรกรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านทุนสังคม ด้านจริยธรรมชีวิต ด้านสามัคคี และด้านสังคมสังเคราะห์

Thesis Title : A study of the trifold base of meritorious action which found in fourth month festival : A case study is Nakhai sub-district , Tan Sum district , Ubon Ratchathani province.

Researcher : Miss. Ana Sutjada

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee
 : Phrakru Dhammathornsirivat Sirivadhano, Dr.
 BA., M.A.,(Phil.) Ph.D. (Pali)
 : Phrakru Samu Sawian Katapunno, Dr.
 BA. M.A. (sociology) Ph.D. (sociology.)
 : Dr. Ruangdetch Kachornsatra, Ph.D.(Tai Studies)

Date of Graduation : March 31, 2014

ABSTRACT

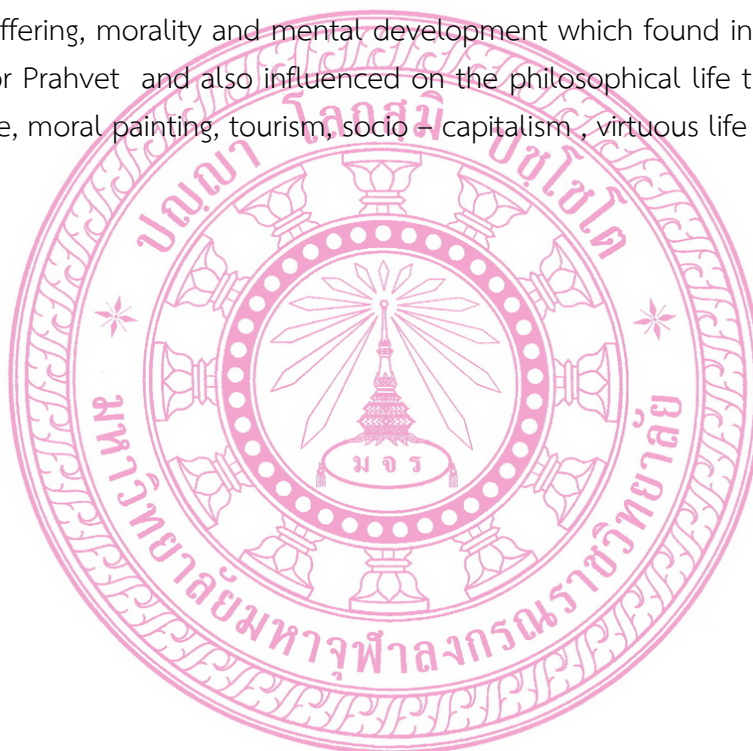
This research study is purpose , 1) To study the principle of trifold base of meritorious action in scriptures of Buddhism., 2) To study the trifold base of meritorious action which found in fourth month festival. 3) To study the way of lives of the people in Nakhai sub-district , Tansum district , Ubon Ratchathani province which connected in principle of trifold base of meritorious action that found in fourth month festival.

Methodology for research is used the documentary and field research studies, this research studies found that,

Meritorious action is the root of ethical teaching in Buddhism, it is principle for promote the virtuous life to individual and public affair; books of Buddhism categorized it to three parts at 1). Danamaya (offering) is meritorious action consisting in giving, 2), Silamaya (moral) is the meritorious action consisting in observing the precepts and 3). Bhavanamaya (cultivate) is the meritorious action consisting in mental development. It differentiated by its quality and benefits according to the its virtuous position as the quality of moral is more beneficial action than offering , and mental development is super.

Fourth month festival is a part of 12 months tradition or Heet and also stated it that Bon Prahvet (merit in Pravesantara Jataka) , it has been being in Northern part of Thailand for long time, all steps of activities and chapters is followed by trifold base of meritorious action such as offering, morality and mind cultivation.

The way of lives of the people in Nakhai sub-district , Tansum district , Ubon Ratchathani province is followed the principle of trifold base of meritorious action such as offering, morality and mental development which found in the fourth month festival or Prahvet and also influenced on the philosophical life through the culture, literature, moral painting, tourism, socio – capitalism , virtuous life , solidarity, and social work.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะอาศัยความช่วยเหลือจากพระอาจารย์ทั้ง ๓ ท่านคือพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ ศิริวิฑฒโน, ผศ.ดร. พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร. และ ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ในฐานะที่เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ได้ให้คำปรึกษาแนะนำ แนวคิดและตรวจทานผลงาน และขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่ได้เอื้อเพื่อช่วยเหลือ ค้ำค้ำในด้านข้อมูล และให้คำปรึกษาในการดำเนินงานด้านวิทยานิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณผู้บริหารสถานศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต อุบลราชธานี คณาจารย์ เพื่อนนิสิตร่วมรุ่น ๖ (๒๕๕๖) และเจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษาที่มีความเมตตา ช่วยเหลือเอื้อเพื่อ แบ่งปันน้ำใจด้วยไมตรีจิตอันบริสุทธิ์ ทั้งด้วยข้อมูล เอกสาร เครื่องใช้สอย คำชี้แนะ จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี จึงขอขอบพระคุณและขอบคุณไว้ในที่นี้

ขอขอบพระคุณ และขอบคุณแต่คณะสงฆ์ คณะผู้บริหารบริหารสถานศึกษา คณาจารย์ ประชาชน ผู้บริหารองค์การส่วนตำบลนาคาย ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานีที่มีความเมตตาให้ข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาด้วยความเต็มใจ และยินดียิ่ง ผู้วิจัยขอกราบพระคุณไว้ในโอกาสนี้ด้วย

หากคุณความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของ มารดาบิดา ผู้ให้กำเนิด ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ผู้มีพระคุณ ญาติสนิท มิตรสหาย และขออานิสงส์ในคุณงามความดีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จงบังเกิดมีทั่วถึงกันทุก ๆ ท่าน ด้วยไมตรีจิตอย่างจริงใจ

นางสาวอาณา สุตชาดา

๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และบทคัดย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
๑.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย	๗
บทที่ ๒ บุญกิริยาวัตตุ ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมาย และประเภทของบุญกิริยาวัตตุ ๓	๘
๒.๑.๑ ความหมายของบุญกิริยาวัตตุ	๘
๒.๑.๒ ประเภทของบุญกิริยาวัตตุ	๙
๒.๒ บุญกิริยาวัตตุ ๓	๑๐
๒.๒.๑ ทานมัย : วิธีทำบุญด้วยการให้ทาน	๑๐
๒.๒.๑.๑ ความหมายของทาน	๑๑
๒.๒.๑.๒ จุดประสงค์ของการให้ทาน	๑๑
๒.๒.๑.๓ ประเภทของทาน	๑๓
๒.๒.๑.๔ วิธีการให้ทาน	๑๔
๒.๒.๑.๕ องค์ประกอบของการให้ทาน	๑๖
๒.๒.๑.๖ อานิสงส์ของการให้ทาน	๑๗
๒.๒.๒ ศีลมัย : วิธีทำบุญด้วยการรักษาศีล	๑๙
๒.๒.๒.๑ ความหมาย	๒๐
๒.๒.๒.๒ ระดับของศีล	๒๑

๒.๒.๒.๓ องค์ประกอบของศีล	๒๔
๒.๒.๒.๔ ศีลวิบัติ	๒๕
๒.๒.๒.๕ อานิสงส์ของศีล	๒๖
๒.๒.๓ ภาวนามัย : ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา	๒๗
๒.๒.๓.๑ ความหมายของภาวนามัย	๒๘
๒.๒.๓.๒ ประเภทของภาวนา	๒๘
๒.๒.๓.๓ ความสำคัญของภาวนาของภาวนา	๓๐
๒.๒.๓.๔ วิปัสสนาภาวนาเพื่อปัญญา	๓๓
๒.๒.๓.๕ วิปัสสนากรรมฐานแนวสมถยานิก	๓๕
๒.๒.๓.๖ วิปัสสนากรรมฐานแนววิปัสสนายานิก	๓๖
บทที่ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่	
๓.๑ ความเป็นมาประเพณีบุญเดือนสี่ หรือ บุญพระเวส	๓๙
๓.๒ กิจกรรมในประเพณีบุญเดือนสี่	๔๒
๓.๓ กัณฑ์เทศน์พระเวส	๔๗
บทที่ ๔ ความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี	
๔.๑ สภาพทั่วไปตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี	๕๒
๔.๒ ความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิต	๕๓
๑. ด้านวัฒนธรรม	๕๗
๒. ด้านวรรณกรรม	๕๙
๓. ด้านภาพยนตร์จิตรกรรม	๖๐
๔. ด้านการท่องเที่ยวระดับชุมชน	๖๑
๕. ด้านเศรษฐกิจและสังคม	๖๒
๖. ด้านจริยธรรมชีวิต	๖๓
๗. ด้านสามัคคี	๖๗
๘. ด้านสังคมสิ่งแวดล้อม	๖๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๕
บรรณานุกรม	๗๖
ภาคผนวก	๗๙
ประวัติผู้วิจัย	๘๐๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากอักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวแหล่งที่มา/ เล่ม/ข้อ และหน้า ตามลำดับ เช่น อง. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๘๓. หมายถึง อังคุตตรนิกาย จตุกก นิปาตปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๑๓๓ หน้า ๑๘๓, ขุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๒/๔๖๕. หมายถึง ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๙๒ หน้า ๔๖๕

		พระวินัยปิฎก			
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
		พระสุตตันตปิฎก			
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
		พระอภิธรรม			
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยในปัจจุบันเป็นสังคมที่อยู่ในยุคของกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เนื่องด้วยความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ดังที่ทราบกันว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และก็เป็นผลผลิตของสังคม ดังนั้น เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย วัฒนธรรมและวิถีชีวิตก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมนั้น ๆ

อย่างไรก็ดี วิถีชีวิตและความเชื่อของคนชาวอีสานไม่ต่างจากโครงสร้างหลักของสังคมไทยมากนัก แต่สิ่งหนึ่งที่คนชาวอีสานพยายามมากที่สุดในขณะนี้ คือการดูแล อนุรักษ์ และส่งเสริมวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่นานเท่าที่จะทำได้ หากมองเชิงชนมทำเนียมศิลปะประเพณี วัฒนธรรมเกี่ยวกับบุญเดือนสี่ซึ่งคนชาวภาคอีสานโดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในตำบลนาคาย อำเภอตาลสม จังหวัดอุบลราชธานีมักเรียกว่า “บุญเดือนสี่” หรือ “บุญผะเหวด^๑” แล้วว่า ประชาชนให้ความสำคัญไม่น้อยเนื่องด้วยความเชื่อดังเดิมยังปรากฏมีอยู่ โดยเฉพาะเชื่อการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ทรงได้บำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ด้วยวิธีบริจาคทาน หรือทำทานบารมี อันถือเป็นการบำเพ็ญบารมีชาติสุดท้าย หรือมหาชาติของพระองค์ก่อนที่จะมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

การพึ่งเทศน์มหาชาติในประเทศไทยมีมาตั้งแต่โบราณด้วยปรากฏหลักฐานการแต่งวรรณกรรมเรื่องมหาชาติคำหลวงขึ้นในสมัยอยุธยา แต่สำหรับในภาคอีสานประเพณีดังกล่าวมีขึ้นเป็นเวลานานมากและถือเป็นประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานจนถึงยึดถือสืบทอดกันมา ปัจจุบันหมู่บ้านหนองเป็ด ตำบลนาคาย อำเภอตาลสม จังหวัดอุบลราชธานี ชาวบ้านเด็กวัยรุ่น คนแก่ คนเฒ่า ก็ยึดถือสืบทอดกันมาบูชาบุญเดือนสี่ หรืองานบุญผะเหวดเป็นงานยิ่งใหญ่ ประชาชนหลังไหลเข้ามาทำบุญกัน เมื่อจะมีงานชาวบ้านที่ไปตั้งรกรากหากินในเมืองหลวงหรือต่างจังหวัดก็จะยึดถือบุญผะเหวดนี้กลับมาเยี่ยมบ้านเกิดและทำบุญด้วยปีละครั้งซึ่งถือว่าเป็นงานบุญสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา ในการจับฉลากกัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์จะเป็นวิธีสองทางให้เขาหรือเป็นการทำนายไปในตัวด้วยว่าถ้าจับฉลากได้กัณฑ์เทศน์อันไหนจะเป็นความเชื่อถือในการทำนายชี้ชัดว่ากับได้กัณฑ์กุมารก็แสดงว่าในปีนี้จะได้เลี้ยงทารกหรือมีลูกหลานเกิดมาใหม่ หรือกัณฑ์มหาธาตก็จะยิ่งใหญ่ร่ำรวยหาเงินง่ายเปรียบเสมือนพระราชารู้ยิ่งใหญ่หรือกัณฑ์นครก็จะได้เข้าไปอยู่ในตัวเมืองใหญ่ หรือในหมู่บ้านใหญ่ ชุมชนใหญ่ เป็นต้น

^๑ ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเลือกใช้คำ “ผะเหวด” ซึ่งนิยมใช้กันในภาคอีสาน

เนื่องด้วย ความเชื่อที่มีปรากฏอยู่ในบุญเดือนสี่นี้เอง ผู้วิจัยคิดว่า บุญเดือนสี่นี้จะแฝงด้วยคติธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่น้อยก็มากที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตต่อชาวตำบลนาคาย ที่สำคัญคือหลักบุญกิริยาวัตร ๓ จากการสังเกตเบื้องต้นของผู้วิจัย พบว่า ในการจัดบุญเดือนสี่แต่ละครั้ง ประชาชนมีการบริจาคจตุปัจจัย สามาทานศีล และเจริญจิตภาวนา เพราะเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษา ด้วยประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่าบุญเดือนสี่ หรือ “บุญผะเหวด” มีหลักบุญกิริยาวัตรแฝงด้วยหรือไม่ และมีความสำคัญอย่างไรต่อวิถีชีวิตชาวตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒ เพื่อศึกษาบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่
- ๒.๓ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชนตำบลนาคายอำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี

๓. ขอบเขตการวิจัย

๓.๑ ด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาคือศึกษาหลักบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่หรือบุญผะเหวด ความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตร ๓ ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนชาวตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๒ ด้านพื้นที่

ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๓ ผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มประชาชนที่ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ประชาชนที่อยู่ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑๔ คน โดยแบ่งเป็นพระสงฆ์จำนวน ๓ รูป ครูจำนวน ๕ คน ผู้นำชุมชน ๓ คน และประชาชนทั่วไปจำนวน ๓ คน

๔. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. บุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
๒. บุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่เป็นอย่างไร
๓. ความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชนตำบลนาคายอำเภอตาลสุ่ม อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๕. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้การวิจัย

บุญกิริยาวัตร ๓ หมายถึงบุญสำเร็จด้วยเหตุ ๓ อย่าง คือทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย ซึ่งปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวดของชาวตำบลนาคาย อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี

ทานมัย หมายถึงบุญสำเร็จด้วยการให้ทาน
 ศีลมัย หมายถึงบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
 ภาวนามัย หมายถึงบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวณา
 บุญเดือนสี่ หมายถึงบุญเฉพาะเวลาที่ปรากฏในประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ของชาว
 อีสานที่อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
 บุญเฉพาะเทศ หมายถึงบุญเทศน์พระเวสสันดรชาดกของชาวตำบลนาคาย อำเภอतालสุม
 จังหวัดอุบลราชธานี
 ความเชื่อมโยง หมายถึงความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่
 ที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในตำบลนาคาย อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี

๖. ทบวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา)^๒ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก โดยศึกษา เฉพาะทานบารมี พบว่า พระเวสสันดรในฐานะที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทานบารมี โดย การให้สิ่งของต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าวของ เงินทอง เครื่องประดับ ทาสชายหญิง แม่น้ำบุตรธิดา และ ภรรยา พระองค์ก็สละอย่างไม่เสียดาย การให้สิ่งของดังกล่าวนี้ มีเป้าหมายอยู่ที่ พระโพธิญาณ หรือ การได้ความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต นอกจากทานบารมีแล้ว พระองค์ยังบำเพ็ญบารมีข้ออื่น ๆ ด้วย

เรื่องพระเวสสันดรชาดกยังถูกนำมาเผยแพร่ในลักษณะต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น การนำ เรื่องพระเวสสันดรมาถ่ายทอดทางศิลปะให้เห็นรูปธรรมตามที่ปรากฏในอุโบสถวัดต่าง ๆ จำนวนไม่ น้อย และการนำมาเทศน์ให้ฟังเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ได้ส่งอิทธิต่อวิถีชีวิตของผู้คนคือการรู้จัก บุญบาป การช่วยเหลือเอื้ออาทร การให้อภัย ไม่ผูกโกรธ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น

พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน)^๓ ในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมหาเวสสันดร ชาดก กรณีศึกษาชูชกกัณฑ์ในคัมภีร์ใบลานอักษรขอม พบว่า วรรณกรรมนี้ได้รับอิทธิพลจาก วรรณกรรมพระเวสสันดรชาดกของเขมร ที่งานพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระศรีนครินทร์ (พระองค์ ดั่ง) ส่วนบุคลิกลักษณะและคุณสมบัติของชูชกเป็นบุรุษโทษ ๑๘ ประการ แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้าได้ยังพบคุณค่าในแง่มุมต่าง ๆ เช่น หลักธรรม การปกครอง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

^๒ พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา), “การวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ข.

^๓ พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน), “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมหาเวสสันดรชาดก กรณีศึกษาชูชก กัณฑ์ในคัมภีร์ใบลานอักษรขอม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ข.

พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส)^๔ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ว่า การเทศน์เวสสันดรชาดก ในรูปภาษาบาลี ๑,๐๐๐ คาถา หรือที่เรียกว่า เทศน์คาถาพัน หรือ เทศน์มหาชาตินั้น คนไทยนิยมฟัง เทศน์ดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ทั้งนี้ เป็นเพราะอิทธิพลของมัลลยสูตรที่กล่าวถึงพระมัลลยเถระ ผู้นำชาวสารจากพระศรีอริยเมตไตรยมาแจ้งแก่ชาวโลกว่า “ข้าแต่พระเถระผู้เจริญถ้านรชนชายหญิง ทั้งปวงปรารถนาจะพบพระศรีอริยเมตไตรย ผู้จะบรรลุประสัพพะปัญญาญาณในอนาคตกาลแล้วไซ้ จง ให้มนุษย์ทั้งหลายจัดแจงเครื่องสักการบูชา ทำสักการบูชาพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก แล้ว นั้ง สดับฟังให้จบในเวลาวันเดียนั้น จะได้สำเร็จพระอรหัตตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณเฉพาะ พระพักตร์พระศรีอริยเมตไตรยสัพพะปัญญาสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล”

กรมศิลปากร^๕ ได้อธิบายว่ามหาชาติน่าจะแปลเป็นภาษาไทยแล้วในสมัยสุโขทัย แต่ ต้นฉบับสูญหายไป พบข้อความในจารึกนครชุมหลักที่ ๓ สร้างเมื่อ พ.ศ.๑๙๐๐ สมัยพระเจ้าลิไท ว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติหาคนสวดแลมิได้เลย” แต่พบหนังสือมหาชาติคำหลวง เมื่อ พ.ศ.๒๑๐๕ ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงให้แต่งขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๔๕ รัฐสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้มีการประพันธ์เป็นกลอนเทศน์แต่งด้วยร้อยเวทมีเนื้อหายาวมากไม่สามารถเทศน์จบภายในหนึ่งวันบังคิตในสมัยอยุธยา จึงมีการปรับให้สั้นลงเพื่อให้เทศน์จบภายในวัน เดียว

มณี พะยอมยงค์^๖ ได้กล่าวว่าการเทศน์มหาชาตินั้นเป็นเรื่องราวของชาติสุดท้ายที่ พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้สำเร็จคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญทาน

ประยูทธ สิทธิพันธ์^๗ ได้ให้ความหมายของการเทศน์มหาชาติ(บุญพะแหวด) จัดเป็นพระ ราชพิธีประจำปีระหว่างเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ และเดือนอ้าย มหาชาติเป็นกำเนิดอันยิ่งใหญ่ของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระเวสสันดร

ธวัช ปุณโณทก^๘ ได้กล่าวถึงพระมหาเวสสันดรชาดกว่าเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่อยู่ใน เรื่อง “ทศชาติ” หรือเรียกว่า “พระเจ้าสิบชาติ”

ธัญญาภรณ์ ภูทอง^๙ ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติกลอนสด ฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัด สมุทรปราการ มหาชาติกลอนสด ฉบับวัดกลางวรวิหารใช้ข้อมูลที่มีเค้าโครงเรื่องเหมือนกับมหาชาติ

^๔ พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อ สังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๓๗), หน้า ๒.

^๕ กรมศิลปากร,มหาชาติคำหลวง, (กรุงเทพมหานคร :คลังวิทยา , ๒๕๑๖), หน้า ๖๓.

^๖ มณี พะยอมยงค์, “การศึกษาวิเคราะห์การเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาค อีสาน และภาคใต้”, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,๒๕๒๙), หน้า ๙๔ - ๙๕

^๗ ประยูทธ สิทธิพันธ์,พระราชประเพณี และประเพณีชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : ปรีทัศน์ ศาสตร์ ,๒๕๒๓), หน้า ๒๖๘

^๘ ธวัช ปุณโณทก,วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,๒๕๒๕), หน้า ๑๘๗-๑๘๙.

^๙ ธัญญาภรณ์ ภูทอง, “ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติกลอนสด ฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทร ประการ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล ,๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

คำหลวง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นมาก กล่าวคือกวีพื้นบ้านได้ประพันธ์เป็นกลอน สวด เพื่อใช้สวด อ่าน อ่านให้อุบาสก อุบาสิกา

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้านความเป็นมาของการจัดงานบุญผะเหวด

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี^{๑๐} ได้กล่าวถึงความเป็นมาของงานบุญผะเหวด คำว่าผะเหวดเป็นการออกเสียงตามสำเนียงอีสาน มาจาก คำว่าพระเวสในภาคกลาง ซึ่งหมายถึง พระเวสสันดร งานบุญผะเหวดเป็นประเพณี ๑ ใน ประเพณี ๑๒ หรือฮีต ๑๒ ของชาวอีสาน โดย เป็นประเพณีที่ทำกันในเดือน ๔ หรือเดือนมีนาคม สำคัญของการจัดงานบุญผะเหวดอยู่ที่การ ฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติ ซึ่งมีจำนวน ๑๓ กัณฑ์

อิติพล กันติวังศ์^{๑๑} ได้ศึกษาประเพณีการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรีในสังคม วัฒนธรรม ล้านนา กล่าวถึงมหาเวสสันดรชาดกว่าเป็นชาดกที่นิยมแพร่หลายในภาคกลาง ภาคอีสาน และ ภาคเหนือของประเทศไทยแต่ละภาคมีวิธีการเทศน์เป็นภาษาท้องถิ่นของตน มูลเหตุ และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวด

กรมศิลปากร^{๑๒} ได้สรุปมูลเหตุแห่งการทำให้ไว้ในหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้ง หนึ่ง พระมาลัยเถระได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้พบและสนทนากับ พระศรีอริยเมตไตรยพระโพธิสัตว์

พระเวสสันดรกระทำทานก็หวังผลเช่นกันแต่เป็นผลประโยชน์แก่ประชากรของ พระองค์ และมีตรประเทศ หวังที่จะช่วยเหลือเขาให้พ้นจากความเดือดร้อน และ ที่ต้องกระทำนั้นยังเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้นำที่มีจิตประกอบด้วยเมตตาธรรม ถ้าผู้นำขาดคุณธรรม (ทาน) เสียแล้ว มวล ประชากรและประเทศชาติคงไปไม่รอดอย่างแน่นอน บางครั้งพระองค์กระทำทานจนตัวเองได้รับความเดือดร้อน เพราะมีคนอีกจำนวนหนึ่งยอมรับไม่ได้

เหตุผลต่าง ๆ ในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ตามที่กล่าวมาแสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า การมอบลูกและภรรยาให้แก่ผู้อื่นของพระเวสสันดร เป็นคติแห่งการบำเพ็ญบารมี ของพระโพธิสัตว์ เพื่อการตรัสรู้หลุดพ้นสัมมาสัมโพธิญาณอันเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิตและการให้ ทานดังกล่าวนี้ก็มีธรรมเนียมปฏิบัติเฉพาะของผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อเข้าถึงความเป็นพระพุทธรเจ้า ธรรมเนียมดังกล่าวนี้ ถึงแม้จะเข้าข่ายเป็นการกระทำผิดศีลทมิฬมนุษย์ชนหรือเป็นการเห็นแก่ตัว แต่เมื่อ พิจารณาในบริบทของพระโพธิสัตว์ การกระทำดังกล่าวจัดว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง และควรแก่การ กระทำ

^{๑๐} สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี, ความเป็นมาของงานบุญผะเหวด, (อุบลราชธานี , ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๙.

^{๑๑} อิติพล กันติวังศ์, “ทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งอัมม์หลวงจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

^{๑๒} กรมศิลปากร, วัฒนธรรมวัฒนธรรมการประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด , (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๒.

๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยลักษณะเชิงเอกสาร (Documentary Research) และลงภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ ซึ่งมีวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

๗.๑ ชั้นปฐมภูมิเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏมีอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.๑.๑ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ห้องสมุดมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๗.๑.๒ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี หอสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี

๗.๒ ชั้นทุติยภูมิ ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสาร บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสัมภาษณ์จากกลุ่มประชาชนที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๑๔ ท่าน ข้อมูลที่นำมาจะศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัย พร้อมเสนอความเห็นของผู้วิจัยโดยมุ่งให้ตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ

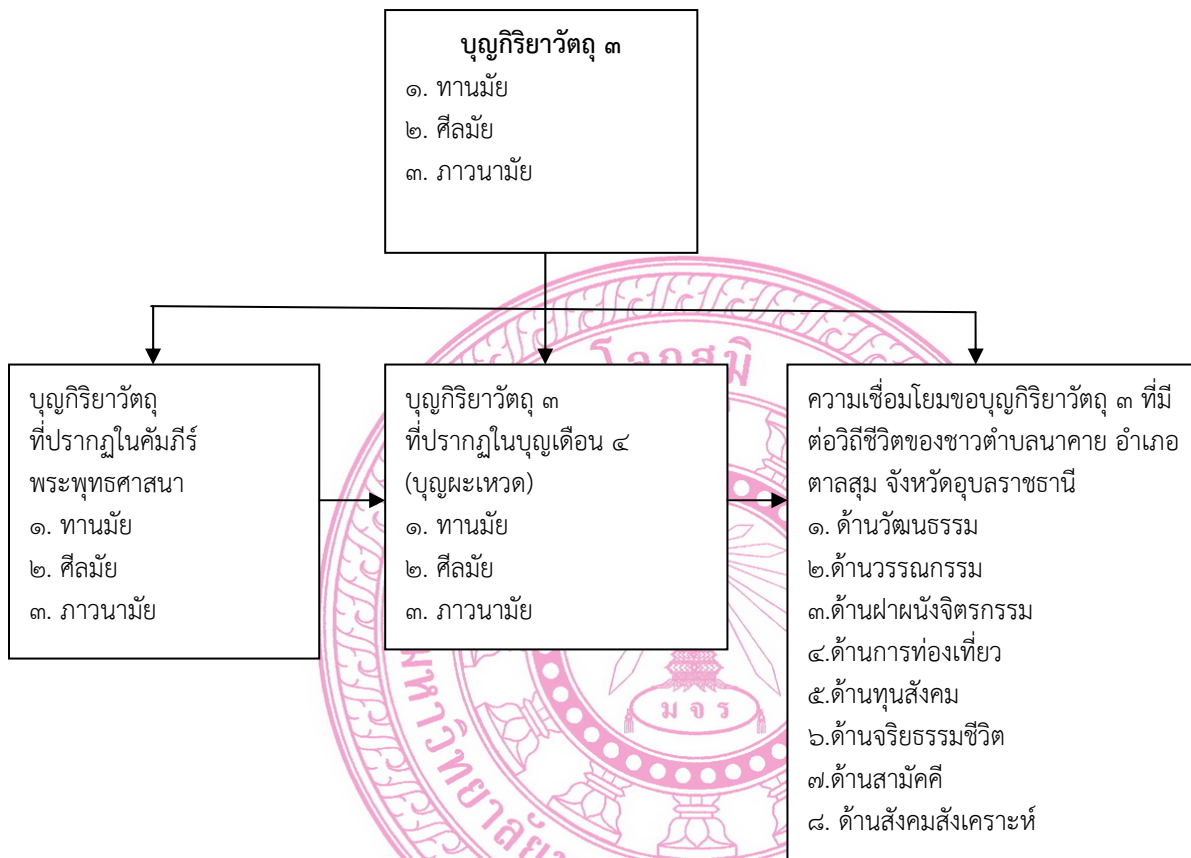
๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๘.๑ ทำให้ทราบบุญกิริยาวัตถุ ๓ ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๘.๒ ทำให้ทราบบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในระเพณีบุญเดือนสี่

๘.๓ ทำให้ทราบความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชนตำบลนาคายอำเภอตาลสุม อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

๙. กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๒

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง อันได้แก่ ทานมัยคือทำบุญด้วยการปันให้สิ่งของ ๑ ศีลมัย คือบุญด้วยการรักษาศีล ๑ และภาวนามัยคือบุญด้วยการเจริญภาวนา ๑ ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมาย และประเภทของบุญกิริยาวัตถุ ๓

๒.๑.๑ ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายคำว่าบุญ หมายถึงเครื่องชำระ สันดาน,ความดี,กรรมดี,ความประพฤติชอบทางกายวาจาใจ,กุศลกรรม,ความสุข,กุศลกรรม, ส่วนบุญ กิริยาวัตถุ หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ,ทางทำความดี, บุญกิริยา วัตถุสามคือ ๑.ทานมัย ทำบุญด้วยการให้, ๒.ศีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี, ๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา^๑

สมทรง บุญญฤทธิ์ ได้ให้ความหมายบุญกิริยาวัตถุว่า เป็นคุณงามความดี,เป็นพื้นฐาน เป็นรากแก้วของความเป็นมนุษย์^๒

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรรย์ ฐิตธมโม) ได้จำกัดนิยามคำว่าบุญไว้ว่า ความสุข, การบำเพ็ญบุญคือการสะสมหน่วยกิตในชีวิตของตนเอง เพื่อให้ชีวิตมีความสุข นอกจากนี้ได้ให้ ความหมายเพิ่มเติมอีกว่าบุญแปลว่าสิ่งที่ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ มี ๓ ความหมาย คือ ในแง่ภาวะ ได้แก่ คุณธรรมที่ชำระล้างกิเลส,ในแง่เหตุ ได้แก่ การทำความดี,ในแง่ผล ได้แก่ความสุข โดยท่านจำแนกว่า ทานเป็นกุศลอันดับหนึ่ง ศีลเป็นบุญอันดับสอง ส่วนภาวนาเป็นบุญอันดับสูงสุด^๓

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้จักนิยามคำว่าบุญ ว่า เครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย วาจาใจ และกุศลธรรม โดย พระองค์ท่านได้จำแนกว่าวิธีสร้างบุญบารมีในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ขั้นตอน คือการให้ทาน การถือ ศีล ละการเจริญภาวนา ที่นิยมเรียกกันว่า “ทาน ศีล ภาวนา”^๔

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันท์เพ็ญ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๓.

^๒ สมทรง บุญญฤทธิ์, วิธีทำบุญฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ ,๒๕๔๔), หน้า ๓๖.

^๓ พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรรย์ ฐิตธมโม),ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แอล ซี พี เด็กดีมีบุญ,ปป), หน้า ๓ - ๕.

^๔ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

พระราชบัญญัติ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี) ได้จำกัดนิยามบุญว่า เป็นสิ่งที่ดี ทำลงไปแล้ว มันสะอาด จิตใจอ่อนใสและเบิกบาน “สิ่งใดที่ทำด้วยกายหรือวาจา หรือนึกคิดด้วยใจ ถ้าหากไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น”^๕

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้จำกัดนิยามบุญกิริยาวัตถุในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมว่าเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำความดี, หลักการทำความดี, ทำความดี^๖ ส่วนในหนังสือสยาม สามไตร ท่านให้ความหมายไว้ว่า การทำบุญหรือประกอบความดีงาม คือการเสริมสร้างคุณสมบัติที่ดีงามเป็นประโยชน์ให้แก่ชีวิตของตน เป็นงานของแต่ละบุคคลในการศึกษาพัฒนาชีวิต^๗

จากการกล่าวมาข้างต้น บุญกิริยาวัตถุ คือ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำคุณงามความดี เป็นรากแก้วในการทำความดี ซึ่งประกอบด้วยการบำเพ็ญบุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน การบำเพ็ญบุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล การบำเพ็ญบุญที่สำเร็จด้วยการเจริญจิตภาวนา

๒.๑.๒ ประเภทของบุญกิริยาวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุ หรือวิธีทำบุญในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ก็มี เป็น ๑๐ ก็มี เป็น ๓ คือ^๘

๑. ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ คือทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
๒. สีลมัย บุญกิริยาวัตถุ คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย
๓. ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา ส่วนบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ มีดังนี้
  ๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
  ๒. สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี
  ๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา
  ๔. อปจายนมัย ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
  ๕. เวยยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยชวนชวนรับใช้
  ๖. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
  ๗. ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
  ๘. ฌัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
  ๙. ฌัมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้
  ๑๐. ทิฏฐุชุกัมมัย ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

^๕ พระราชบัญญัติ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี), ปุจฉา วิสัชนาเรื่อง...บุญเป็นหลักชัยประสพสุข, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,ปป), หน้า ๑.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๓.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สยามสามไตร, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,๒๕๕๔), หน้า ๑๓๘.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๓ - ๙๔.

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ผนวกบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เข้าเป็น ๓ คือ ข้อที่ ๔ และข้อที่ ๕ จัดเข้าในศีลมัย, ข้อ ๖ และ ๗ ในทานมัย, ข้อ ๘ และ ๙ ในภาวนามัย ส่วนข้อที่ ๑๐ ได้ทั้งทาน ศีล และภาวนา

ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุมี ๓ ก็มี ๑๐ ก็มี แต่โดยรวมแล้วคือมีสาม กล่าวคือทานมัยได้แก่ บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ศีลมัยคือบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และภาวนามัยคือบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

๒.๒ บุญกิริยาวัตถุ ๓

๒.๒.๑ ทานมัย : วิธีการทำบุญด้วยการให้ทาน

วิธีบำเพ็ญทานนั้น ในสมัยพุทธกาลมีไม่มากวิธีนัก เช่น การตัดบาตร เลี้ยงพระ สร้างวัด ทอดกฐิน เป็นต้น ต่อมากภายหลัง วิธีการบำเพ็ญบุญได้วิวัฒนาการไปมาก จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น พุทธพาณิชย์ แต่อย่างไรก็ดี วิธีบำเพ็ญทานเหล่านั้นได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของมหาชน ไปแล้ว ดังที่ปรากฏมีหนังสือเกี่ยวกับหลักศาสนพิธีต่าง ๆ ได้กล่าวถึง ดังนั้น เพื่อศึกษาเข้าถึงวิธีการให้ทาน สิ่งแรก เราควรศึกษาความหมายของการให้ทาน ดังนี้

๒.๒.๑.๑ ความหมายของทาน

คำว่า “ทาน” (ทานะ- ทานนะ-) น. ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง การให้ (ให้แก่ชนทุกชั้น ไม่ว่าจะเป็นที่เพื่อการบูชาคุณ เพื่อตอบแทนอุปการะ หรือเพื่อการสงเคราะห์ ก็เรียกว่าทานทั้งนั้น แต่ถ้าพูดว่าทำบุญทาน คำว่า “ทาน” นั้นหมายความว่า สงเคราะห์) (ป.,ส.)^๙

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้จักความหมายของทานว่า ทานแปลว่าการให้, ยกมอบแก่ผู้อื่น, ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, สิ่งที่ให้, ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกออกไป^{๑๐}

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญญู ฐิตธมโม) ได้จักนิยามคำว่าทานไว้ว่า ทานแปลว่าการให้ คือ ให้การสงเคราะห์ ให้การอนุเคราะห์ คำว่าสงเคราะห์คือช่วยสงเคราะห์ ช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน และทำมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลเหล่านั้น อีกด้านหนึ่งคือช่วยเหลือการงาน หรือเอาใจ เอาสติปัญญาไปช่วยเหลือไม่ว่าจะอยู่ในสถานะ บทบาทอย่างไรก็ตาม เรียกว่าอนุเคราะห์^{๑๑}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๘ ได้ให้ความหมายการทำทานว่า การทำทานคือการสละทรัพย์สินสิ่งของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่บุคคลอื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุข ด้วยความมีเมตตาจิตของ ตน^{๑๒}

^๙ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๙.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๘.

^{๑๑} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญญู ฐิตธมโม), ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม, หน้า ๑๐.

^{๑๒} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายถึงศัพท์ทานไว้ว่า คำว่า “ทาน” เป็นกิริยาศัพท์ แปลว่า ให้ เป็นนามศัพท์แปลว่า ของที่ให้ กิริยาที่ให้ไม่คิดเอาคืนกลับมา กล่าวคือ สามัญแห่งโวหารว่า ทาน ในทานนั้น มีพรรณนาไว้โดยนิพพจนะว่า ทิยติเอเตนาคติ = ทาน พัสตุนันฯ โดเลา มีข้าวน้ำเป็นต้น อันบุคคลทั้งหลายยอมให้ด้วยธรรมชาตินี้เป็นเหตุ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่า ทาน ธรรมชาตินี้เป็นเหตุให้ซึ่งวัตถุอันแห่งบุคคลผู้ให้บริจาคเจตนามีไทยธรรมทาน วัตถุเป็นสหาย ชื่อว่า ทาน^{๑๓}

ความหมายของทานตามที่ได้แสดงไว้ข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า “ทาน คือ การให้ ให้ในสิ่งที่ควรให้ ให้แก่คนที่ควรให้ การบำเพ็ญทานหากได้พิจารณาตามนี้ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สุขถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา อันนำมาซึ่งความสุขแก่ผู้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ไม่เดือดร้อน ในภายหลัง และสามารถชี้ชัดได้ว่า ทานที่แท้จริงนั้นจะต้อง ให้เพื่ออนุเคราะห์และบูชา ให้ในสิ่งที่ควรให้ และให้แก่คนที่ควรให้เท่านั้น

๒.๒.๑.๒ จุดประสงค์ของการให้ทาน

จุดประสงค์ของการให้ทานมี ๓ ประเภท คือ^{๑๔}

๑. ให้เพื่อบูชาคุณ เพราะปรารถนาความกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นเหตุ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เป็นต้น

๒. ให้เพื่อยัตถะเนียวจิตใจผู้อื่นไว้ ให้เพื่อยัตถะเนียวน้ำใจกัน ตัวอย่าง เพื่อนบ้านชาติ เหลืออะไรก็ช่วยกันเพื่อเชื่อมไมตรีจิตมิตรภาพจะได้พึ่งพาอาศัยกัน “เป็นมิตรดีกว่าเป็นศัตรู”

๓. ให้เพื่อเห็นแก่มนุษยธรรม ให้เพื่อช่วยเหลือคนเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น ช่วยเหลือคนจน คนพิการ คนเจ็บป่วย คนชรา เป็นต้น

อนึ่ง จุดประสงค์ของการให้ทานนี้ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ) อาจารย์ทางพระพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ทั้งหมด ๕ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑. ให้เพื่อบูชาคุณ เช่น ให้แก่พระสงฆ์ พ่อแม่ หรือครูอาจารย์ ผู้มีคุณแก่ตนและสังคมโดยรวม

๒. ให้เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น มอบเงิน ทอง หรือสิ่งของให้แก่พระสงฆ์ ศาสนา หรือเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่ชาติ

๓. ให้เพื่ออนุเคราะห์ เช่น ให้ญาติ พี่น้อง ลูกหลาน ผู้น้อย เพื่อช่วยเหลือ หรือให้ความรัก ความเอ็นดู

๔. ให้เพื่อสงเคราะห์ เช่น ให้แก่คนตกทุกข์ ได้อยาก คน ผู้ประสบภัยพิบัติ หรือให้แก่สัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น

๕. ให้เพื่อชำระ กิเลส เพื่อสร้างชาติ เช่น ให้ทาน เพื่อสำเร็จมรรคผล หรือการบำเพ็ญทานบารมี ของพระพุทธเจ้าเพื่อสำเร็จพระโพธิญาณ^{๑๕}

^{๑๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๖.

^{๑๔} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมโม), ทาน ศิล ภาวนา นำพาพ้นกรรม, หน้า ๑๑.

^{๑๕} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), กฎแห่งกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๐.

จากจุดมุ่งหมายของการให้ทานทั้ง ๕ ข้อนี้ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า ครอบคลุม เป้าหมายทั้งหมด ไม่ว่าจะการให้ทาน จะเป็นอย่างไร ก็ดีเข้าไปในหลักนี้ทั้งสิ้น ส่วนการให้เพื่อทำคุณ คือ การให้ เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ให้เพื่อให้ผู้รับนิยมชมชอบในตัวผู้ให้ ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อเป็นบุญ แต่มุ่งเพื่อ ผลประโยชน์ก็ถือว่าเป็นทาน เพราะเข้าไปในลักษณะของทานที่มีโทษ

ปิ่น มุฑุกันต์ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการให้ทานดังนี้

๑. ให้เพื่อสงเคราะห์ การสงเคราะห์เป็นจุดหมายของผู้กระทำทานอย่างหนึ่ง ผู้ให้มี จิตประกอบด้วยเมตตา หวังสงเคราะห์เขาด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ การสงเคราะห์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ

๑.๑ สงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสงคโห) ได้แก่ การให้ปัจจัย ๔ มี เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ด้วยหวังว่าเขาบริโภคแล้วมีความสุข

๑.๒ สงเคราะห์ด้วยธรรม (ธมมสงคโห) ได้แก่ การแนะนำ สั่งสอนให้เขารู้ สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ให้รู้การกระทำว่าอะไรเป็นความดีอะไรเป็นความชั่ว อะไร ควรทำ อะไรไม่ควรทำ เป็นต้น

๒. ให้เพื่อบูชาคุณ การให้เพื่อบูชาคุณเป็นจุดหมายของผู้กระทำอย่างหนึ่ง ผู้กระทำ ทานทราบชัดว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ทรงคุณธรรม หรือเป็นผู้มีพระคุณต่อตนเองต่อสังคม แม้ผู้รับนั้นจะไม่ มีความขัดสนในสิ่งนั้นก็ตาม แต่ท่านผู้นั้นเป็นผู้มีอุปการะต่อเรา ต่อสังคม บุคคลที่ควรบูชา ได้แก่ บิดา มารดา ครูอาจารย์ พระภิกษุสามเณร พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

๓. ให้เพื่อทำบุญ การให้เพื่อทำบุญนี้ เป็นจุดมุ่งหมายของการให้ทานอย่างหนึ่ง เป็น การให้มุ่งจะปรับปรุงจิตใจให้สูงขึ้น เป็นเครื่องมือในการกำจัดความเห็นแก่ตัวได้เป็นอย่างดีและเป็น เครื่องมือในการกำจัดกิเลสอันเป็นตัวที่ทำให้จิตเศร้าหมอง (ความตระหนี่) ได้เป็นอย่างดี การให้เพื่อ ทำบุญนี้ ข้อสำคัญอยู่ที่เจตนาของผู้กระทำทาน คือ ผู้กระทำทาน จะต้องมีความบริสุทธิ์ ถ้าหาก การกระทำนั้นไม่บริสุทธิ์ก็ไม่จัดว่าเป็นการกระทำทาน ดังที่ พ.ท.ปิ่น มุฑุกันต์ ได้ยกตัวอย่างในเรื่องนี้ ไว้ว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร มีความคิดว่า ประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนเป็นผู้นับถือ ศาสนาพุทธ จึงลงทุนด้วยการซื้ออัฐบริวารไปทอดกฐินในวัดที่ตั้งอยู่ในเขตเลือกตั้งนั้น ทำที่ว่าตน เป็นคนใจบุญ และที่ทำก็ประกาศว่า ทำบุญ ความจริงเขาไม่ได้สนใจเรื่องบุญอะไรเลย แต่เขามีความ สนใจในบัตรลงคะแนนมากกว่า^{๑๖}

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า จุดประสงค์ของการให้ทานมีลักษณะแตกต่างกัน แต่ อย่างไรก็ตามก็ดี จากทัศนะผู้เชี่ยวชาญข้างต้นให้ความสำคัญการให้ทานคือการบูชาคุณ การทำประโยชน์ เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของคนอื่น หรือทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วม การให้ทานคือเพื่อชำระจิตใจให้ บริสุทธิ์ กล่าวคือลดความตระหนี่เห็นแก่ตัว ถึงแม้ว่าการให้ทานมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ก็ตาม แต่โดย ร่วมแล้วก็เพื่อช่วยเหลือคนอื่นและลดความเห็นแก่ตัว

^{๑๖} ปิ่น มุฑุกันต์, มงคลชีวิต ภาคที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๒๑๓- ๒๑๔.

๒.๒.๑.๓ ประเภทของทาน

การให้ทานในพระพุทธศาสนา มีหลายประเภท ในทานสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงทานไว้ ๒ ประเภท^{๑๗} คือ

๑. อามิสทาน การให้สิ่งของเป็นทาน
๒. ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน

อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของ การให้ปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ อาศัย และยารักษาโรค^{๑๘} ส่วนธรรมทาน คือ การให้คำแนะนำสั่งสอนให้รู้ดีรู้ชั่ว คือการให้แนะนำสิ่งที่ดี บอกศิลปวิทยาที่ดีมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิต รวมถึงการอธิบายให้รู้และเข้าใจในเรื่องบุญบาป ให้ละสิ่งที่เป็นอกุศล^{๑๙}

ในอรรถกถาจรियाปิฎก พระอรรถกถาจารย์ จำแนกทานไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. การให้วัตถุที่ควรให้ (วัตถุทาน หรืออามิสทาน)
๒. การให้พระธรรมคำสั่งสอน (ธรรมทาน)
๓. การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์^{๒๐} (อภัยทาน)

อามิสทาน แบ่งได้ ๒ อย่าง คือ แบ่งตามผู้ให้ (ทายก) และแบ่งตามเจตนาของผู้ให้อามิสทานที่แบ่งตามผู้ให้ มี ๓ ประเภท คือ

๑. สามิทาน การให้ของที่ดีกว่าตนเองบริโภคใช้สอย คือของเหล่าใดที่ตนเองไม่ค่อยได้ใช้ ก็ให้ของเหล่านั้นไป ทานเช่นนี้มีผลมาก
๒. สหายทาน การให้ของที่เหมือนกับที่ตนบริโภคใช้สอย ทานเช่นนี้มีผลปานกลาง
๓. ทาสทาน การให้ของที่เลวหรือของที่ตนเองไม่ใช้แล้ว เช่น ที่ให้แก่คนใช้ หรือให้แก่สัตว์เร่จร้า ทานเช่นนี้มีผลน้อย^{๒๑}

อามิสทานที่แบ่งตามเจตนาของผู้ให้ มี ๒ ประเภท คือ

๑. สังฆทาน ทานเพื่อสงฆ์^{๒๒} ทานที่ให้เพื่อส่วนรวม ไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง หรือคือการถวายสิ่งของแก่หมู่พระภิกษุสงฆ์ เป็นการถวายกลางๆ เมื่อถวายให้แล้วถือว่าพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปมีสิทธิ์ใช้สอยสิ่งของเหล่านั้นตามสะดวก อาจจะมีเพียงตัวแทนสงฆ์เพียงรูปเดียวมารับประเคน ก็ถือว่าเป็นสังฆทานเหมือนกัน

มีทานอีกรูปแบบหนึ่งที่คล้ายๆ สังฆทาน เป็นทานที่มีอาณาเขตกว้างขวางกว่า คือทานที่ให้แก่หมู่พวกที่ไม่เฉพาะกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเรียก สาธารณทาน เป็นทานไม่จำกัดเฉพาะในรั้ววัด เป็นการให้ที่ไม่มีขอบเขต สังฆทานเป็นส่วนหนึ่งของสาธารณทานเช่นนั้น^{๒๓}

^{๑๗} ขุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๔๘/๓๑๙, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๘/๔๗๓.

^{๑๘} มงคล. ๒/๑๐.

^{๑๙} พระมหาสุวิทย์ วิชเชสโก, ทาน: ก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (ปฐมธานี: มูลนิธิธรรมกาย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๕.

^{๒๐} ขุ.จริยา.อ. (บาลี) ๑/๓๕๒, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๖๑๘.

^{๒๑} อ. ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๓๔/๒๒, อ. ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๘๑.

^{๒๒} สถาบันสันติธรรม, การทำทาน: ธรรมทาน-การถวายสังฆทาน-การให้อภัยทาน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕.

^{๒๓} พระชาย วรธมโม, ฉลาดทำบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๕๖, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๙.), หน้า ๓๑.

๒. ปาฏิปุคคลิกทาน ทานที่ให้เจาะจงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง^{๒๔} การถวายทานที่ให้เฉพาะพระภิกษุสงฆ์รูปนั้นรูปนี้ มีอานิสงส์น้อยกว่า สังฆทานและสาธารณทาน เพราะเป็นการจำกัดเฉพาะบุคคลว่าต้องเป็นคนนั้นคนนี้ การให้ทานแก่ส่วนรวมย่อมได้อานิสงส์มากกว่า^{๒๕}

ธรรมทาน มี ๒ ประเภท คือ วิทยาทาน และอภัยทาน^{๒๖}

๑. วิทยาทาน คือ การให้ความรู้เป็นทาน โดยไม่หวังความรู้เลย^{๒๗} การให้ความรู้แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ ความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม

๒. อภัยทาน คือ การปล่อยวางความผูกโกรธให้หมดไปจากใจ^{๒๘}

การให้อภัยหมายถึง การยอมรับตัวตนภายในแท้จริงของมนุษย์ทุกคน ว่าเหมือนกัน เขาก็เหมือนเรา จากนั้นไม่ตัดสินใคร การให้อภัยจึงควรเริ่มจากตัวเราเองก่อนแล้วขยายวงไปถึงผู้อื่น เริ่มจากยอมรับตัวตนแท้จริงภายในของเรา และตัวตนภายในของผู้อื่น นี่คือ ทักษะที่ดีที่ควรมีให้กับตัวเอง^{๒๙}

อภัยทานแบ่งออกเป็น ๕ อย่าง คือ

๑. ศีล ๕ อันเป็นมหาทาน เพราะเชื่อว่าสร้างความไม่มีเวรไม่มีภัยแก่ตนเองคนอื่น สัตว์อื่น

๒. การให้อภัยไม่ผูกโกรธ เพื่อความสงบสุขของสังคม ควรมีธรรมะ ๕ ประการคือ ขันติเมตตา เสียสละ ให้อภัย และปล่อยวาง เป็นต้น

๓. การไม่เบียดเบียนสัตว์ โดยปล่อยให้มันอยู่อย่างอิสระ ไม่กักขัง

๔. การปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระ เรียกอภัยทานชนิดนี้ว่า ปล่อยนกปล่อยปลา

๕. การให้อภัยแก่นักโทษ โดยไม่ประหารชีวิตหรือปล่อยให้พ้น^{๓๐}

ประเภทการให้ทานมี ๒ บาง ๓ บาง ซึ่งประเภทของการให้ทาน เมื่อพิจารณาแล้วสรุปได้เป็นสองคือ อามิสทาน และธรรมทาน โดยเป้าหมายของการให้อาจจะเพื่อบุคคล หรือ เพื่อส่วนรวม แต่คุณภาพหรืออานิสงส์ได้มาแตกต่างกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

๒.๒.๑.๔ วิธีการให้ทาน

พระพุทธองค์ได้ตรัสวิธีการให้ทานไว้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี โดยเน้นการให้อามิสทานมากกว่าอย่างอื่น

^{๒๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๙-๓๘๐/๓๒๓-๓๒๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๙-๓๘๐/๔๒๗-๔๓๐.

^{๒๕} พระชาย วรธมโม, **ฉลาดทำบุญ**, หน้า ๓๑.

^{๒๖} นฤชิต จุสสะปาโล, "การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องทานในพระพุทธศาสนากับศาสนาอิสลาม", **ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๒๗} พระภวนาวินัยคุณ(หลวงพ่อดัตตชีโว), **ทุกนาที่มีไว้เพื่อสร้างบุญ**, (ปฐมธานี:มูลนิธิธรรมิตติม , ๒๕๕๑), หน้า ๔.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๒๙} จักรพล ฉายากริช, **อารมณ์บำบัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^{๓๐} พระธรรมวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **กฎแห่งทาน:ทำหนึ่งได้ร้อย ทำร้อยได้ล้าน**, (นนทบุรี:กรีน-ปัญญาญาณ, ม.ป.ป.), หน้า ๒๒๑-๒๒๓.

ก. วิธีการให้ทานในฝ่ายดี

ในสัปบุรุษทานสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการให้ทานโดยเน้นที่ผู้ให้อีก ๕ ประการ คือ

๑. ย่อมให้ทานด้วยศรัทธา
๒. ย่อมให้ทานโดยเคารพ
๓. ย่อมให้ทานโดยกาลสมควร
๔. เป็นผู้ผู้มีจิตอนุเคราะห์ให้ทาน
๕. ย่อมให้ทานไม่กระทบผู้อื่น^{๓๑}

ในกาลทานสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงรูปแบบของทาน โดยมุ่งผู้รับ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ให้ทานแก่ผู้มาสุถินของตน
๒. ให้ทานแก่ผู้ที่เตรียมจะไป
๓. ให้ทานแก่ผู้เป็นไข้
๔. ให้ทานในสมัยที่ข้าวยากหมากร้าง
๕. ให้ข้าวใหม่และผลไม้แก่ผู้มีศีล^{๓๒}

ในสัปบุรุษทานสูตร พบว่ามีวิธีการให้โดยเน้นที่ผู้ให้ ๕ ประการ คือ

๑. ให้โดยเคารพ (ให้ด้วยความเต็มใจ)
๒. ให้โดยอ่อนน้อม
๓. ให้ด้วยมือตนเอง
๔. ให้ของที่ไม่เป็นเดน
๕. เห็นผลที่จะมาถึงแล้วจึงให้^{๓๓}

๔. พระพุทธเจ้า ทรงแสดงวิธีการให้สัปบุรุษทาน โดยแยกเป็นสิ่งที่ให้ ผู้รับทานและเจตนาของผู้ให้ทาน รวม ๘ ประการ คือ

๑. สัตบุรุษย่อมให้ของสะอาด
๒. สัตบุรุษย่อมให้ของที่ประณีต
๓. สัตบุรุษย่อมให้ของตามกาล
๔. สัตบุรุษย่อมให้ของสมควร เป็นประโยชน์
๕. สัตบุรุษย่อมพิจารณาก่อนแล้วจึงให้ เลือกบุญเขตที่ดี
๖. สัตบุรุษย่อมให้เนืองนิตย์
๗. สัตบุรุษเมื่อให้ ทำจิตให้ผ่องใส
๘. สัตบุรุษครั้นให้แล้วดีใจ^{๓๔}

^{๓๑} อภ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๔๘/๑๖๒, อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๒๕๔.

^{๓๒} อภ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๖/๓๖, อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๕๗.

^{๓๓} อภ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๔๗/๑๙๗, อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๕๔.

^{๓๔} อภ. อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๓๗/๒๐๐, อภ. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๒๙๖-๒๙๗.

วิธีการให้ทานแบบฝ่ายดี หรือการให้ทานแบบสัปบุรุษ มีลักษณะต่าง ๆ โดยรวมแล้วคือให้ด้วยความเคารพโดยของบริสุทธิ สะอาดประณีต ประกอบด้วยศรัทธา มุ่งหวังเพื่อลดความเห็นแก่ตัว และช่วยเหลือเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม

ข. วิธีการให้ทานในฝ่ายที่ไม่ดี

ในอสังกาสปริสทานสูตร พระพุทธเจ้าแสดงวิธีการให้ทานที่ไม่ถูกต้องไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ให้ทานโดยไม่เต็มใจ
๒. ให้ทานไม่อ่อนน้อม
๓. ไม่ให้ทานด้วยมือของตน
๔. ให้ทานของที่เป็นเดน
๕. ไม่เห็นผลที่จะพึงมาถึงแล้วจึงให้ทาน^{๓๕}

๒.๒.๑.๕ องค์ประกอบของการให้ทาน

ทานที่ให้มามีผลมากหรือน้อยต้องประกอบด้วยองค์ ๓ อย่าง คือ^{๓๖}

๑. องค์ประกอบที่ ๑ “วัตถุทานที่ให้ ต้องบริสุทธิ”

วัตถุทานที่ให้ ได้แก่สิ่งของ ทรัพย์สินสมบัติ ที่ตนได้สละให้เป็นทาน จะต้องมองเป็นของที่บริสุทธิ และแสวงหามาได้ด้วยความบริสุทธิ์ในการประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ใช่ของที่ได้มาด้วยการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ได้มาโดยทุจริต ลักทรัพย์ ยักยอก ฉ้อโกง ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ เป็นต้น

๒. องค์ประกอบที่ ๒ “เจตนาในการให้ทานต้องบริสุทธิ”

การให้ทานนั้น โดยจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ก็เพื่อเป็นการขจัดความโลภ ความตระหนี่เหนียวแน่น ความหวงหวอนหลงใหลในทรัพย์สมบัติของตน อันเป็นกิเลสหยาบ คือ “โลภกิเลส” และขณะเดียวกัน ก็เพื่อเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุข ด้วยเมตตาธรรมของตน อันเป็นบันไดก้าวแรกในการเจริญเมตตาพรหมวิหาร ในพรหมวิหาร ๔ ให้เกิดขึ้น ถ้าได้ให้ทานด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว เรียกว่า เจตนาในการทำทานบริสุทธิ

เจตนาที่บริสุทธินั้น ถ้าจะบริสุทธิจริงจะต้องสมบูรณ์พร้อมด้วยกัน ๓ ระยะเวลา คือ

๑. ระยะเวลาที่จะให้ทาน ก่อนที่จะให้ ก็มีจิตโสมนัส ร่าเริง เบิกบาน ยินดีที่จะให้ทาน เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นได้รับความสุข เพราะทรัพย์สิ่งของของตน

๒. ระยะเวลาที่กำลังลงมือให้ทาน ระยะเวลาที่กำลังลงมือทำทานอยู่นั้นเองก็ทำด้วยจิตโสมนัส ร่าเริงยินดีและเบิกบาน ในทานที่ตนกำลังให้ผู้อื่น

๓. ระยะเวลาหลังจากที่ได้ให้ทานไปแล้ว ครั้งเมื่อได้ให้ทานไปแล้วเสร็จหลังจากนั้นก็ดีนานมาก็ดี หวนคิดถึงทานที่ตนได้กระทำไปแล้ว ครั้งใดก็มีจิตโสมนัส ร่าเริงเบิกบาน ยินดีในทานนั้น ๆ

เจตนาบริสุทธิในการทำทานนั้น อยู่ที่การมีจิตโสมนัส ร่าเริง เบิกบาน ยินดีในทานที่ทำนั้นเป็นสำคัญ และเนื่องมาจากเมตตาจิต ที่มุ่งสงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นความทุกข์ และให้ได้รับความอนุเคราะห์ทานของตน นับว่าเป็นเจตนาที่บริสุทธิในเบื้องต้น

^{๓๕} อก. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๔๗/๑๖๒, อก. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๔๓-๒๔๔.

^{๓๖} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๒ - ๑๐.

แต่เจตนาที่บริสุทธิ์เพราะเหตุดังกล่าวมาแล้วนี้ จะทำให้ยิ่งบริสุทธิ์มากขึ้นไปอีก หากผู้ให้ทานนั้น ได้ทำทานพร้อมกับมีวิปัสสนาปัญญา โดยใคร่ครวญถึงวัตถุประสงค์ที่ให้ทานนั้นว่า “อันบรรดาทรัพย์สินสิ่งของทั้งปวง ที่ชาวโลกนิยมยกย่อง หวงแหนเป็นสมบัติกันด้วยความโลภนั้น แท้ที่จริงแล้ว ก็เพื่อเพียงแต่วัตถุธาตุที่มีอยู่ประจำโลก เป็นสมบัติกลาง ไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ

เมื่อเจตนาในการให้ทานบริสุทธิ์ผุดผ่องดี พร้อมทั้งสามระยะดังกล่าวมาแล้ว ทั้งยังประกอบไปด้วยวิปัสสนาปัญญาแล้ว ด้วยเจตนาที่ย่อมบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ทานที่ได้ทำไปนั้นย่อมมีผลมาก ได้บุญมาก หากวัตถุประสงค์ที่ได้ทำเป็นของที่บริสุทธิ์ตามองค์ประกอบข้อ ๑ ด้วย ก็ย่อมทำให้ได้บุญมาก ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก วัตถุประสงค์จะมากหรือน้อย เป็นของเหลวหรือประณีตไม่สำคัญ เมื่อเราทำได้ให้ทานไปตามกำลังทรัพย์ที่เรามีอยู่ ย่อมใช้ได้แต่ก็มีข้ออันควรระหวังอยู่ ก็คือการทำทานนั้นอย่าได้เบียดเบียนตนเอง เช่น มีน้อย แต่ฝืนทำให้มาก ๆ จนเกินกำลังของตนที่จะให้ได้

๓. องค์ประกอบที่ ๓ “เนื่อนาบุญต้องบริสุทธิ์”

คำว่าเนื่อนาบุญในที่นี้ ได้แก่บุคคลผู้รับการทำทาน ของผู้ทำทานนั่นเอง นับว่าเป็นของประกอบข้อที่สำคัญที่สุด แม้ว่าองค์ประกอบในการทำทานข้อ ๑ และ ข้อ ๒ จะงามบริสุทธิ์ครบถ้วนดีแล้ว กล่าวคือ วัตถุประสงค์ที่แสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ เจตนาในการทำทานก็งามบริสุทธิ์พร้อมทั้งสามระยะ แต่ตัวผู้รับการทำทานเป็นคนที่ไม่ดี ไม่ใช่ผู้ที่เป็นเนื่อนาบุญที่บริสุทธิ์ เป็นเนื่อนาบุญที่เลว ทานที่ทำไปนั้น ก็ไม่ผลิดอกออกผล

๒.๒.๑.๖ อานิสงส์ของการให้ทาน

การให้ทานจะมีผลมาก หรือ น้อยย่อมขึ้นอยู่กับเนื่อนาบุญเป็นลำดับต่อไป^{๓๗}

๑. ทำทานแก่สัตย์เดรัจฉาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ได้บุญน้อย
๒. ให้ทานแก่มนุษย์ที่ไม่มีศีล ไม่มีธรรมวินัย แม้จะให้มากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าให้ทานแก่ผู้มีศีล ๕ แม้จะให้เพียงครั้งเดียวก็ตาม
๓. ให้ทานแก่ผู้มีศีล ๕ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าให้ทานแก่ผู้มีศีล ๘ แม้จะให้เพียงครั้งเดียวก็ตาม
๔. ให้ทานแก่ผู้มีศีล ๘ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า ถวายทานแก่ผู้มีศีล ๑๐ แม้แต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม
๕. ถวายทานแก่สามเณรซึ่งมีศีล ๑๐ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า ถวายทานแก่ผู้มีศีล ๒๒๗ ข้อ
๖. ถวายทานแก่พระสมมติสงฆ์ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานแก่พระโสดาบัน แม้จะได้ถวายทานดังกล่าวเพียงครั้งเดียวก็ตาม
๗. ถวายทานแก่พระโสดาบัน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้น้อยกว่าการถวายทานแก่พระสกิทาคามี แม้จะถวายเพียงครั้งเดียวก็ตาม
๘. ถวายทานแก่พระสกิทาคามีแม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานแก่พระอนาคามี แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

^{๓๗} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๑๒ - ๑๕.

๙. ถวายทานแก่พระอนาคามี แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานแก่พระอรหันต์ แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๐. ถวายทานแก่พระอรหันต์ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๑. ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๒. ถวายทานแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายสังฆทานที่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะได้ถวายสังฆทานเพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๓. การถวายทานมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานวิหารทาน แม้จะได้กระทำแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๔. การถวายวิหารทาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การให้ธรรมทาน แม้จะได้กระทำแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๕. การให้ธรรมทาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การให้อภัยทาน แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม) ได้กล่าวถึงผลของการให้ทานที่มีผลมาก หรือ น้อย มี ๓ ประเภทดังนี้^{๓๘}

๑. ทานข้อต้น คือให้วัตถุทานสิ่งของ ให้ด้วยคาดหวังผลตอบแทน ทานประเภทนี้มี ย่อมมีอานิสงส์น้อย

๒. ทานข้อที่สองอย่างกล่าวให้แล้วไม่หวังผลตอบแทน ทานประเภทนี้มีผลมาก

๒. ทานชั้นสูงคือภาวนา ซึ่งเกิดจากบำเพ็ญจิตตภาวนาแล้ว จิตจะใส สะอาดบริสุทธิ์ ย่อมมาผลมาก

ในทักขิณาวិภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก์ กล่าวถึงประโยชน์ของอามิสทานไว้ว่า

๑. ให้ทานแก่พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๒. ให้ทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๓. ให้ทานแก่สาวกของพระพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๔. ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอหัตตผลให้แจ้งมีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๕. ให้ทานแก่พระอนาคามี มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๖. ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๗. ให้ทานแก่พระสกทาคามี มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๘. ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามีให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๙. ให้ทานแก่พระโสดาบัน มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๑๐. ให้ทานในผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

^{๓๘} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม), ทาน ศิล ภาวนา นำพาพ้นกรรม, หน้า ๑๒.

๑๑. ให้ทานแก่นักบวชนอกศาสนา ผู้ปราศจากราคะ มีอานิสงส์แสนโกฏิอรรถภาพ
  ๑๒. ให้ทานแก่นักบวชผู้ทุศีล มีอานิสงส์หนึ่งแสนอรรถภาพ
  ๑๓. ให้ทานแก่ปุถุชนผู้ทุศีล มีอานิสงส์หนึ่งพันอรรถภาพ
  ๑๔. ให้ทานแก่สัตว์ดิรัจฉาน มีอานิสงส์ร้อยอรรถภาพ^{๓๙}
- สี่หเสนาปติสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ผู้ให้ทานนั้น ย่อมได้รับอานิสงส์ ๗

ประการ คือ

๑. พระอรหันต์ย่อมอนุเคราะห์ผู้ให้ทานก่อน
  ๒. พระอรหันต์ย่อมเข้าไปหาก่อน
  ๓. พระอรหันต์ย่อมรับทานของผู้ให้ก่อน
  ๔. พระอรหันต์ย่อมแสดงธรรมให้ก่อน
  ๕. ชื่อเสียงอันดีงามของผู้ให้ทาน ย่อมฟังขจรไป
  ๖. ผู้ให้ทานย่อมแก่กล้ากล้าอาจหาญ ไม่เก้อเขินในที่ประชุม
  ๗. เมื่อสิ้นชีพลง ผู้ให้ทานย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๔๐}
 นิธิกัมมสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะว่า^{๔๑}
    ๑. ทำให้เป็นผู้มีผิวพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรงดี และมีบริวาร
    ๒. ทำให้เป็นพระราชาปกครองประเทศและได้รับความสุข
    ๓. ทำให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ
    ๔. ทำให้ได้กัลยาณมิตร ถึงความเป็นผู้รู้ (วิชา) และถึงความหลุดพ้นได้ (วิมุตติ)
    ๕. ทำให้ได้ปฏิสัมภิตา วิโมกข์ สวากขารมัญญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และพุทธภูมิ
- ส่วนธรรมทานมีอานิสงส์ดังนี้
๑. ได้เข้าใจอรรถ ได้ความเข้าใจในธรรม
  ๒. ได้ความรื่นเริง
  ๓. ได้ความอึ้งใจ
  ๔. ได้ความสบายกายสบายใจ
  ๕. จิตตั้งมั่นด้วยดี^{๔๒}

๒.๒.๒ ศิลมัย : วิธีทำบุญด้วยการรักษาศีล

คำสอนและหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวข้องด้วยการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดลอมให้เรียบร้อย

^{๓๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๙/๓๒๔, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๙/๔๒๗-๔๒๘.

^{๔๐} อัง.สตุตถก. (บาลี) ๒๓/๕๗/๖๕-๖๗, อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๕๗/๑๐๙-๑๑๑.

^{๔๑} ขุ.ขุ. (บาลี) ๒๕/๑๑-๑๕/๑๓, ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๑-๑๕/๑๙.

^{๔๒} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๖/๑, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๓ .

และแก้กฏเกณฑ์การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้นและแก้ความผาสุกแห่งสมาธิทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรรมดี ๆ ได้ ดังนั้น ศิลปะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องต่อพฤติกรรมต่อสังคม เพื่อเข้าถึงประเด็นนี้ สิ่งแรกควรเข้าใจความหมายไว้ก่อน ดังนี้

๒.๒.๒.๑ ความหมาย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ศิลปะหมายถึงความประพฤติดีทางกายและวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับความควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ^{๔๓} ในหนังสือ “สยามสามไตร” ได้ให้ความหมายศิลปะว่า ความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม อย่างเกื้อกูลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียน และให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา^{๔๔}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙ ได้ให้ความหมายคำว่าศิลปะไว้ว่า ศิลปะแปลว่า “ปกติ” คือสิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระหวังรักษาตามเพศและฐานะ ศิลปะมีหลายระดับคือ ศิลปะ ๕ ศิลปะ ๘ ศิลปะ ๑๐ และ ศิลปะ ๒๒๗ และในบรรดาศิลปะชนิดเดียว ก็ยังจัดแยกออกเป็นระดับธรรมดา ศิลปะระดับกลาง (มัชฌิมศิลปะ) และศิลปะอย่างสูงสุด (อภิปรัชญา)^{๔๕}

สำลี รักสุทธี ได้สรุปความหมายของศิลปะว่า ศิลปะคือสิ่งที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติสิ่งที่ควรงดเว้น ควรละเว้นไม่ปฏิบัติ ศิลปะแปลว่าหนักแน่น ไม่หวั่นไหว มั่นคง คือไม่หวั่นไหวต่อกิเลส ซึ่งรากศัพท์มาจาก “ศิลปะ” แปลว่า “หิน” ศิลปะแปลว่า เบาลบายน โลง ว่าง เนื่องจากศิลปะทำให้สง่างาม มีความกล้าหาญ ซาญชัย ศิลปะแปลว่า ความเรียบร้อย ระเบียบ สงบ คือผลของศิลปะทำให้คนมีความเรียบร้อยดูงามสง่า ไม่มีปัญหา โดยสรุปคือศิลปะคือข้อห้าม^{๔๖}

อภิญญาวัฒน์ โพธิสาน^{๔๗} ได้กล่าวว่าศิลปะ เป็นคำสันสกฤต ตรงกับคำบาลีว่า สิล ซึ่งมีความหมายหลายประการ ดังนี้

๑. ศิลปะ หมายถึง “ปกติ” คือปกติแห่งกายและวาจาของบุคคล ซึ่งโดยปกติหรือในภาวะปกติแล้วจะสงบ เย็น ไม่รุกราน เบียดเบียน ทำร้ายใคร ๆ ทางกายและวาจา แต่เมื่อสูญเสียปกติ คือไม่มีศิลปะก็จะแสดงอาการไม่สงบ เย็น เบียดเบียน ทำร้ายผู้อื่น ทางกายและวาจา ด้วยอำนาจของจิตใจภายในที่ถูกทำให้ผิดปกติไป เพราะอำนาจแห่งโลภะ โทสะ และโมหะ ดังนั้น โดยทั่วไปศิลปะจึงแปลกันว่า “ปกติ”

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙๑.

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) , สยามสามไตร, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๗๗.

^{๔๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๑๕.

^{๔๖} สำลี รักสุทธี, ศิลปะ สดุดยอดวินัยของศาสนาพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐ - ๑๑.

^{๔๗} อภิญญาวัฒน์ โพธิสาน, พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๒ - ๒๑๓.

๒. ศีล หมายถึง “เจตนาคิดตั้งใจงดเว้น” เป็นการตั้งใจงดเว้นจากการทำชั่วต่าง ๆ โดยมีจุดเริ่มต้นแรกคือการคิดตั้งใจจะงดเว้นทำความชั่ว โดยภายในจิตใจเต็มไปด้วยหลักธรรมสองประการคือ “hiri” ความละอายแก่ใจ และ “โอตตปปะ” ความเกรงกลัวต่อผลบาป

๓. ศีล หมายถึง “การสำรวมระวัง” คือการสำรวมระวัง งดเว้น ไม่ล่วงละเมิด ๕ อย่าง คือ ๑) สำรวมระวังในสิกขาบท ๒) สำรวมอินทรีย์ ๓) ญาณสังวร คือ สำรวมระวังด้วยปัญญา ๔) ชั้นตีสังวรคืออดทนต่อเวทนา และความอยากใคร่ต่าง ๆ ๕) วิริยสังวร คือพยายามขับไล่อกุศลธรรมทั้งหลายให้สิ้นจากชั้นสันดาน และเพียรเจริญกุศลให้งอกงาม พร้อมทั้งพยายามเลี้ยงชีวิตด้วยชอบ

๔. ศีล หมายถึง “การไม่ล่วงละเมิดข้อบัญญัติห้ามทั้งกายและวาจาของผู้รับศีล” (อวิตกกัมมะ) คือไม่ล่วงละเมิดสิกขาบท ข้อห้าม ระเบียบ กฎเกณฑ์ ต่าง ๆ

วคิล อินทสระ ได้ให้ความหมายศีลว่า ศีลคือเจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งทั้งสามนี้เรียกว่าเจตนาศีล^{๔๘}

สรุปได้ว่า ศีลหมายถึงการรักษากาย และวาจาให้มีระเบียบเรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีหนักแน่น มั่นคง สงบ เย็น ปกติ ประธาน โดยมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุ และทางสังคม

๒.๒.๒.๒ ระดับของศีล

ศีลแบ่งเป็นหลายระดับ ดังนี้^{๔๙}

๑. ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสาธุชนทั่วไป เพื่อการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาให้เรียบร้อยเรียกอีกว่า “นิจศีล” หรือ “ปกติศีล”

๒. ศีล ๘ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาสผู้ต้องการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นไปในบางโอกาส หรือสำหรับฆราวาสที่มีศรัทธาบางคนจะรักษาเป็นประจำก็ได้ เรียกอีกอย่างว่า “คหัญญุศีล”

๓. ศีล ๑๐ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสามเณรและสามเณรี เพื่อการฝึกฝนกายวาจาให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นไป เรียกอีกอย่างว่า “อนุปสัมบันศีล”

๔. ศีล ๒๒๗ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาสำหรับพระภิกษุทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า “ภิกษุศีล”

๕. ศีล ๓๑๑ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาสำหรับพระภิกษุณีทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า “ภิกษุณีศีล”

นอกจากระดับศีลที่กล่าวข้างต้นแล้ว สำลี รักษุทธิได้ถอดเนื้อหาระดับศีล ๓ อย่างที่ปรากฏในสามัญญผลสูตร ดังนี้^{๕๐}

^{๔๘} วคิล อินทสระ, ศีล สมมติ ปัญญา , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ , ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๔๙ ๔๙} อภิญญวัฒน์ โภธิสาน, พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, หน้า ๒๑๓ - ๒๑๔.

^{๕๐} ที. สี. (ไทย) ๙/๒/๓. , ที. สี. (ไทย) ๙/๙/ ๕., ที. สี. (ไทย) ๙/๑๙ /๑๘., สำลี รักษุทธิ, ศีล สุตยออดวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๒๕ - ๓๓.

๑. จุลศีล

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์ แต่มีความละอาย ความเอ็นดู ความเมตตา
๒. เว้นขาดจากการลักทรัพย์ แต่ประกอบการงานที่ถูกต้อง
๓. เว้นจากการประพฤตินิดต่อหลักพรหมจรรย์
๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก
๕. เว้นจากคำส่อเสียด
๖. เว้นจากคำหยาบ
๗. เว้นจากคำเพ้อเจ้อ
๘. เว้นจากการพรากรพิชิตามและกุตคาม
๙. เว้นการบริโภคในวิกาล
๑๐. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง
๑๑. เว้นจากการทัดทรงประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอมและเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว
๑๒. เว้นขาดจากกาน้ำนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่
๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ
๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส
๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
๒๑. เว้นขาดจากการรับไร่ และนา
๒๒. เว้นขาดจากการรับซื้อและขาย
๒๓. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง
๒๔. เว้นขาดจากการรับสินบน
๒๕. เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และกรรมโชก

๒. มัชฌิมศีล

๑. เว้นขาดจากการพรากรพิชิตามและกุตคาม
๒. เว้นขาดจากการบริโภคของที่ทำการสะสมไว้
๓. เว้นขาดจากการดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล
๔. เว้นขาดจากการชวนชวายนการเล่นการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
๕. เว้นขาดจากการนันทนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่
๖. เว้นขาดจากการประกอบการประดับตกแต่งร่างกาย
๗. เว้นขาดจากตริจฉานกถา

- ๘. เว้นขาดจากการกล่าวถ้อยคำแก่แย้งกัน
- ๙. เว้นขาดจากการประกอบพฤติกรรมและการรับใช้
- ๑๐. เว้นขาดจากการพูดหลอกลวง และการพูดเลียบเคียง

๓. มหาศีล

- ๑. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายอวัยวะ ทำนายฝัน ทำพิธีบูชาไฟ เป็นต้น
  - ๒. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายลักษณะศาสตร์ดาบ ธนู อาวุธ เป็นต้น
  - ๓. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ตูถุภยัตตราท้าว พระราชาจันยกออก จักไม่ยกออก จักยกเข้าประชิด เป็นต้น
- ในมหาศีลนี้ กล่าวถึงการเลี้ยงชีพผิดด้วยติรัจฉานวิชา นอกจากกล่าวมาข้างต้น และยังมีอีกจำนวนหนึ่ง เช่น จักมีจันทรคราส สุริยคราส จักมีฝนดี ฝนแล้ง ตูถุภยเรียงหมอบ ตูถุภยหย่าร้าง ตูถุภยเก็บทรัพย์ ทำพิธีบนบาน ทำพิธีแก้บน ร่ายมนต์ขับผี ทำพิธีปลุกเรื้อน พนน้ำมนต์ รดน้ำมนต์ เป็นต้น

ศีลทั้ง ๓ วรรคนี้ เป็นแนวทางปฏิบัติสูงสุดสำหรับผู้ที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางนำสู่ความเป็นอริยะ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงประเภทศีล ๔ อย่าง “ปารีสุทธิศีล”^{๕๑} ว่าเป็นศีลที่ครอบคลุมทั้งหมดได้แก่

- ๑. ปาฐิโมกขศีล ศีลหลัก หรือ ศีลประธาน
- ๒. อินทริยสังวรศีล ศีลคือความสำรวมอินทริย
- ๓. อาชีวะปารีสุทธิศีล ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ
- ๔. ปัจจยปฏิเสวนาศีล ศีลในการเสพใช้ปัจจัย ๔

๑. ศีล ๕ หรือเบญจศีลนี้ เป็นหลักความประพฤติของประชาชนทั่วไป หรือเป็นศีลหลักและศีลสามัญของมนุษย์ จึงเทียบกับปาฐิโมกขศีล ที่เป็นศีลของของพระสงฆ์ที่เรียกว่าศีล ๒๒๗ แต่ศีลสำหรับมนุษย์ทั่วไปเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือในสังคม ส่วนปฏิบัติศีลเป็นของร่วมหรือเป็นหลักการต้องปฏิบัติร่วมกัน เหมือนดังกฎหมายที่สำคัญคือรัฐธรรมนูญ

๒. อินทริยสังวร คือการควบคุมอินทริย หรือทวารทั้งภายในและภายนอก ที่สำคัญคือมีสติเป็นตัวควบคุม

๓. อาชีวะปารีสุทธิศีล ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ ได้แก่การเลี้ยงชีพด้วยชอบ โดยไม่ผิดกฎหมาย แต่ว่าโดยสาระคือเป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ไม่ก่อความเสียหาย เป็นอาชีพที่สุจริต แก้ปัญหาชีวิต และอยู่ภายใต้กรอบศีลธรรม

๔. ปัจจยปฏิเสวนา คือการเสพปัจจัยซึ่งเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต เป็นการเสพปัจจัย หรือ บริโภคปัจจัยด้วยปัญญา หรือรู้จักประมาณในการบริโภค

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ศีลมีหลายประเภท หลายระดับ แต่โดยรวมแล้วมีสี่ประเภท คือ ๑. ศีลที่เป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติ ๒. ศีลที่เป็นองค์ในการควบคุมอินทริย ๓. ศีลที่

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สยาม สามไตร, หน้า ๘๕ - ๑๑๑.

เป็นองค์การประกอบอาชีพสุจริต และ ๔ ศีลที่เป็นการเสพปัจจัยสำหรับเกื้อหนุนชีวิตด้วยความรู้
ประมาณในการบริโภค

๒.๒.๒.๓ องค์ประกอบของศีล

สำลี รักษุทธิได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่ทำให้ศีลบริบูรณ์และบริสุทธิ์ ดังนี้^{๕๒}

๑. สัจวารศีล คือ ให้รักษาศีล ยึดมั่นในศีล ไม่ละเมิดศีล ไม่หลีกเลียงบิดเบือนศีล ไม่
ประมาทศีลแม้ข้อใดข้อหนึ่ง ไม่ทำศีลให้ต่างพร้อย ไม่ทำศีลให้พร่องจากตน ไม่ทำตนให้พ้นจากศีล
ต้องรู้เท่าทัน เห็น เข้าใจในสิ่งที่ศีลสิ่งชั่วแยกแยะบาป บุญ กุศล คุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์

๒. สำรวมอินทรีย์ คือระมัดระวังตนให้รู้ตัวทั่วพร้อม ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสในการ
กิน การเดิน การนั่ง การนอน ที่จะมี จะเกิด ความโกรธ ความโลภ ความหลง สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นจากการ
กระทำนั้น ๆ

๓. โภชนมัตตัญญูตา ให้รู้จากประมาณตน รู้ตนให้พร้อม พอเหมาะพอควร ที่จะกระทำ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้นในการพูด ในอาหารการกิน การใช้การจ่ายใช้สอยปัจจัยต่าง ๆ

๔. ซาคริยานุโยคะ พิจารณาควบคุม รู้อยู่ในการทำหน้าที่ พึงประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่
ในการสัจวารศีล สำรวมอินทรีย์ โภชนมัตตัญญูตา ทั้งสามข้อให้ถูกต้องตรงจริงและทำให้ดียิ่งขึ้น
เพิ่มพูนขึ้น

๕. ศรัทธา เชื่อมั่นในหลักธรรมคำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปฏิบัติตน เชื่อมั่น
ในการปฏิบัติตนอยู่ในทางที่ถูกต้องดีงาม

๖. หิริ มีความละอายแก่ใจตนเอง เมื่อรู้ว่าได้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นทางกาย วิชา
และใจ ทางใดทางหนึ่งก็ดี ที่ไม่ถูกไม่ควรแล้ว รู้ผิดละอายตนเองและจะไม่ทำสิ่งที่ผิดนี้ให้เกิดขึ้นอีกเลย
ให้ได้จริง ๆ

๗. โอตตัปปะ เกรงกลัวต่อบาปกรรม ที่ตนได้กระทำสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร ไม่ดีไม่งาม ที่
เกิดขึ้นนั้น ๆ ระวังควบคุมตนไม่ให้เกิดขึ้นอีก ทำผิดแล้วไม่ผิดอีก

๘. พุทฺธัจจะ เห็นอยู่ รู้อยู่ เข้าใจอยู่ ในผลของการปฏิบัติที่ถูกตรงบริสุทธิ์แท้ พุดจริงทำ
จริง มีความซื่อสัตย์ ตั้งใจทำจริงให้ยิ่ง ๆ ขึ้นอีก อันเป็นสัจธรรมแท้ของชาวพุทธ

๙. วิริยะ พากเพียรประพฤติปฏิบัติ ขยันขันแข็งกระทำตนให้ดีให้ได้ยิ่ง ๆ ขึ้นอีก เพียร
รักษาศีลไม่ลดละพยายามไม่เลิกรา

๑๐. สติ ควบคุมให้รู้ตัวทั่วพร้อม พิจารณารู้อยู่เห็นอยู่ในอารมณ์ที่เกิดทางทวารทั้งทวาร
นอก ๖ และทวารใน ๖

๑๑. ปัญญา รู้แจ้งชัดในทุกสิ่งที่เกิด ที่มีที่ถูกที่ควรได้ยิ่ง ขึ้นปล่อยจิต วางจิตทำจิตให้
สงบเย็น เกิดฌานทั้ง ๔ ที่ในตนแล้ว มีในตนแล้ว

๑๒. ปฐมฌาน เข้าสู่ ความระงับจิตสงบ พันนิวรรณ ๕ ใจปลอดโปร่ง คิตรู้อยู่ในอารมณ์
เดียว มีวิจารณ์ อ่านอยู่ในอารมณ์นั้น จิตเบิกบาน เป็นหนึ่งเป็นอิสระปราศจากมลทิน

๑๓. ทุตติยฌาน ระงับวิตกวิจารณ์ มีปิติสุขอยู่จิตไม่คิดอ่านอะไร จิตเบิกบาน เสวยปิติสุ
ขอยู่

^{๕๒} สำลี รักษุทธิ, ศีล สุตยอตวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๔๘ - ๔๙.

๑๔. ตติยฌาน ระวังปีติ มีสติสัมปชัญญะ คุมกำกับตนเอง รู้ตนเองชัด จิตสงบเสวยสุข อยู่รู้ อยู่เห็น อยู่

๑๕. จตุตถฌาน ระวังสุขเป็นอุเบกขา เฉยวางสุข ผ่องใส สงบ บริสุทธิ์เป็นเอกัคตาจิต จิตเป็นหนึ่ง ที่ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗.

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าองค์ประกอบที่ทำให้ศิลปินบูรณและบริสุทธิ์คือจริยธรรม ทั้ง ๑๕ ประการ ดังที่ได้กล่าวมา

๒.๒.๒.๔ ศิลวิบัติ

สำลี รักสุทธิ ได้กล่าวถึงทศิล หรือ ศิลวิบัติ ๔ อย่าง ดังนี้^{๕๓}

๑. ศิลวิบัติ คือความขาดศีล บกพร่องจากศีล ไม่สมบูรณ์ถูกต้องตามเนื้อหาของศีล
๒. อาจารย์วิบัติ คือ ความประพฤติน่าตำหนิ กระทำทางกาย วาจาใจ เป็นเหตุให้เกิด การผิดศีล ความบกพร่องในด้านจรรยา มารยาท ดำเนินชีวิตอย่างผิดพลาดปราศจากศีลควบคุม กาย วาจา และใจ
๓. ฐิติวิบัติ คือความเห็น ความคิดที่ไม่ถูกต้องตามหลักของศีล เช่น เห็นว่าฆ่าสัตว์ลัก ทรัพย์ เป็นต้นไม่บาป

๔. อาชีวิวิบัติ คือการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่ชอบไม่เหมาะสมไม่ควร ซึ่งการประกอบอาชีพ นี้ ได้แก่ มัจฉาวิณิชชา คือการค้าขายไม่ชอบธรรม ,การค้าขายที่ผิดศีลธรรม ๕ อย่าง คือ^{๕๔}

๑. สัตตวิณิชชา ค้าอาวุธ
๒. สัตตวิณิชชา ค้ามนุษย์
๓. มังสวณิชชา ค้าสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร
๔. มัชชวณิชชา ค้าของเมา
๕. วิสวณิชชา ค้ายาพิษ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^{๑๔} ได้กล่าวเรื่องโทษ แห่งศีลวิบัติไว้ว่า^{๕๕}

ผู้ที่ทำผิดศีลข้อ ๑. เมื่อกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์จะทำให้เขาเป็นคนอายุสั้นและมักถูกฆ่า ตายและยอมเดือดร้อนในปัจจุบันต้องติดคุกติดตาราง

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๒. เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมมีโรคภัยทุกข์น้อย เกิดในตระกูลยากจน ทำ มาหากินเท่าใดก็ไม่รวยทำให้เขาเป็นคนยากจน และถูกโกง ถูกปล้น ถูกขโมย

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๓. เมื่อกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์เศษผลของกรรมที่ทำได้ทำให้เกิดการ แยกแยกในครอบครัว และถูกปองร้าย บางคนเกิดมาเป็นหญิงก็ถูกทารุณกรรมถูกข่มขืน เป็นชายก็ ต้องเกิดมาเป็นกะเทย ให้คนเขาหยามเล่นดูหมิ่นดูแคลน เป็นที่น่าอับอาย

^{๕๓} สำลี รักสุทธิ, ศิล สุตยอติวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๕๑.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๙.

^{๕๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๑๙-๒๒.

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๔. เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็มีผู้มากกล่าวหาใส่ร้าย ใส่ความให้เสียหาย ให้เสียทรัพย์อยู่เสมอ โดนเขาใส่ความและมักได้ฟังแต่เรื่องที่ไม่จริง โดนหลอกลวงให้หลงเชื่อบ่อยๆ ถูกเอาเปรียบตลอดเวลา จะพูดจากับใครไม่มีคนเชื่อถือ

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๕. เกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนสติไม่ดี เป็นบ้า คลั่งไคล้หลงงมงาย บอๆเสียคน เสียจิตไปอย่างน่าทุเรศ สุขภาพเสื่อม สมองเสื่อม ปัญญาเสื่อม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาโปรดอุบาสก อุบาสิกา ชาวตำบลบ้านปาฏลิกาม ถึงโทษศีลวิบัติ ๕ ประการ ดังนี้^{๕๖}

๑. ย่อมเข้าถึงความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ใหญ่หลวง
  ๒. กิตติศัพท์อันชั่วย่อมกระฉ่อนไป
  ๓. เข้าไปหาบริษัทใดๆ เช่น ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมไม่แก้แค้นแล้วแก้อื่นเข้าไปหาบริษัทนั้นๆ
  ๔. ย่อมเป็นผู้หลงลืมสติ
  ๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก
- สรุปได้ว่าศีลวิบัติคือความประพฤติกิเลสที่ไม่ตั้งอยู่ในศีล ทำศีลให้ต่างพร้อย มีความเดือดร้อนเป็นผล

๒.๒.๒.๕ อานิสงส์ของศีล

ศีลโดยลักษณะเป็นคุณธรรมข้อหนึ่งคือคุณธรรมที่ควบคุมความประพฤติให้เรียบร้อย เป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรมทั้งหลาย เมื่อต้องการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ต้องเป็นผู้มีศีล เพื่อชักนำผู้ที่ประพฤติสู่ความเจริญในการปฏิบัติธรรมขั้นสูง ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดคุณธรรมความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ สวรรค์เป็นเครื่องกันความทุจริต ทำให้จิตใจให้ร่าเริง เป็นที่ยังลงมหาสมุทร คือ นิพพานของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๕๗}

อังกุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตศีลสูตรได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีล ดังนี้^{๕๘}

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
  ๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล
  ๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชัตตยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แค้นแล้วไม่แก้อื่นเข้าไป
  ๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย
  ๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
- สำลี รักษุทีได้ถอดเนื้อหาอานิสงส์ในพระสูตรต่าง ๆ เช่น^{๕๙}

^{๕๖} วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๘๘ - ๘๙.

^{๕๗} ขุ.เถร. (ไทย). ๒๖/๓๗๘/๓๓๒.

^{๕๘} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕.

^{๕๙} สำลี รักษุที, ศีล สูดยอดวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๑๑๖ - ๑๑๙.

๑. กิมีถยสูตร กล่าวถึงอานิสงส์ศิลป์ว่า “...ศิลป์ ที่เป็นบุคคล มีความไม่เดือดร้อนใจ มีความยินดี มีความดีใจ มีความสงบแท้ มีความสุขเย็น มีสมาธิ มีความรู้ยิ่งในของจริง ความรู้ที่ทำให้เบื่อหน่าย ความปราศจากกิเลส เป็นอานิสงส์”

๒. ศิลวเถรคาถา ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศิลปินดังนี้

“...ศิลปินบุคคลศึกษาดีแล้ว สังสมดีแล้ว ย่อมนำสมบัติทั้งปวงมาให้ในโลกนี้ นักปราชญ์เมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการ คือ ความสรรเสริญ ๑ การได้รับความปลื้มใจ ๑ ความเบิกบานในสวรรค์เมื่อล่วงลับไปแล้ว ๑ พึงรักษาศิลปิน ด้วยว่าผู้มีศิลป์ มีความสำรวม ย่อมได้มิตรมาก ส่วนผู้ทุศีล ประพฤติแต่กรรมอันลามก ย่อมแตกจากมิตร นรชนผู้ทุศีล ย่อมได้รับการสรรเสริญ และชื่อเสียงทุกเมื่อ

ศิลปินเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นมารดาแห่งคุณธรรมดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พึงชำระศิลปินให้บริสุทธิ์

สังวรศิลปิน เป็นเครื่องกั้นความทุจริต ทำจิตให้ระงับ เป็นท่าที่ยังลงมหาสมุทร คือนิพพานของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พึงชำระศิลปินให้บริสุทธิ์

ศิลปิน เป็นกำลังหาที่เปรียบมิได้

ศิลปิน เป็นอาวุธอันสูงสุด

ศิลปิน เป็นอาวุธอันประเสริฐ

ศิลปิน เป็นเกราะอันน่าอัศจรรย์

ศิลปิน เป็นสะพานที่มีศักดิ์ยิ่งใหญ่

ศิลปิน เป็นกลิ่นหอมที่ไม่มีกลิ่นอื่นยิ่งกว่า

ศิลปิน เป็นเครื่องอุปโลอันประเสริฐบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศิลปินย่อมหอมฟุ้งไปทุกทิศ

ศิลปิน เป็นการสะสมพลังอย่างเลิศ

ศิลปิน เป็นเสปียงเดินทางขึ้นเยี่ยม

ศิลปิน เป็นพาหนะอันประเสริฐยิ่งนัก

ศิลปิน เป็นเครื่องขจรไปทั่วทิศานุทิศ

คนพาล ผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นในศิลปิน ย่อมได้รับการนิรโทษในเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้ว ย่อมได้รับทุกข์โศกในอบายภูมิ ย่อมได้รับทุกข์โศกในชาติต่อไป

ธีรชน ผู้มีจิตตั้งมั่น ด้วยดีในศิลปิน ย่อมได้รับรื่นเริงใจในทุกสถานในโลกนี้

ศิลปิน เท่านั้น เป็นยอม และยังเป็นผู้มีปัญญาก็ยิ่งเยี่ยมสูงสุดในโลกนี้

ความชนะในมนุษย์โลก และเทวโลก ย่อมมีได้เพราะศิลปิน และปัญญา

๒.๒.๓ ภาวนามัย : ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา

การทำบุญขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือการเจริญจิตภาวนา คือทำจิตให้สงบระงับ จากอกุศลวิตกทั้งปวง ทำให้จิตให้บริสุทธิ์ การเจริญจิตภาวนานี้ถือว่าเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ลงทุนน้อยที่สุด เพราะไม่ได้เสียเงินเสียทอง ไม่ได้เหนียวยากต้องแบกหามแต่อย่างใดเพียงแต่เพียรระวัง รักษาสติ คุ่มครองสติมิให้แผ่สลายไปสู่อารมณ์อื่น ๆ โดยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น ดังนั้น เพื่อเข้าถึงการบำเพ็ญบุญที่สามนี้ ควรเข้าใจความหมายไว้ก่อน ดังนี้

๒.๒.๓.๑ ความหมายของภาวนามัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้จำกัดนิยามของคำภาวนามัยว่า บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา, ความดีที่ทำด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สุขสงบมีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา (จิตตภาวนา) และฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง^{๖๐} ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา^{๖๑}

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญฐิตธมฺโม) ได้ให้ความหมายไว้ว่าภาวนาคือการทำให้เกิดมีขึ้น ทำให้เจริญขึ้น คือการประพฤติปฏิบัติฝึกนอบรมจิตเพื่อให้เกิดผลที่พึงปรารถนาแก่ตนเอง^{๖๒}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกองค์ที่ ๑๙ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเจริญภาวนานั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุด และยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้ และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก^{๖๓}

สมทรง บุญญฤทธิ์ ได้จำกัดนิยามภาวนาว่า ภาวนาคือการอบรมใจให้ฉลาดเที่ยงตรงต่อเหตุผลสรรพธรรม รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเองและสิ่งทั้งหลาย บางครั้งเรียกว่าจิตภาวนา หรือกรรมฐาน^{๖๔}

สรุปได้ว่า ภาวนาหมายถึงการทำให้มีขึ้น ทำให้เจริญขึ้นที่สำคัญคือคุณธรรม และการเจริญปัญญา

๒.๒.๓.๒ ประเภทของภาวนา

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่าภาวนาตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)แล้วพบว่า ภาวนา คือการทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น ,การทำให้เกิดขึ้น,การเจริญ ,การบำเพ็ญ,การพัฒนา, ซึ่งการเจริญให้มีขึ้นนี้ ท่านจำแนกเป็น ๓ อย่าง เช่น^{๖๕}

๑. การฝึกอบรม หรือ การเจริญพัฒนา มีสองอย่าง คือ

๑.๑ สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตใจให้อยู่กับความตั้งงามเกิดความสงบ

๑.๒ วิปัสสนาภาวนา ฝึกอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง

อีกนัยหนึ่ง จัดเป็น ๒ เหมือนกันคือ

๑.๑ จิตตภาวนา การฝึกอบรมใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็ง มั่นคง เบิกบาน สงบสุขผ่องใสพร้อมด้วยความเพียร สติ และสมมติ

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๗.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๓.

^{๖๒} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญฐิตธมฺโม), ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม, หน้า ๒๔.

^{๖๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกองค์ที่ ๑๙ , วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๑๘.

^{๖๔} สมทรง บุญญฤทธิ์, วิธีทำบุญฉบับสมบูรณ์, หน้า ๕๐ - ๕๑.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๖ - ๒๘๗.

๑.๒ ปัญญาภาวนา การฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์

๒. การเจริญสมถกรรมฐาน เพื่อให้เกิดสมาธิ มี ๓ ชั้น คือ

๒.๑ บริกรรมภาวนา ภาวนาขั้นเตรียม คือ กำหนดอารมณ์กรรมฐาน

๒.๒ อุปจารภาวนา ภาวนาขั้นจวนเจียนคืออุปจารสมาธิ

๒.๓ อัปนาภาวนา ภาวนาขั้นแน่วแน่คือเกิดอัปนาสมาธิเข้าถึงฌาน

๓. ภาวนาปธาน คือเพียรเจริญ, เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่ยังไม่เกิดให้เกิดให้มีขึ้น

ส่วนในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม แบ่งภาวนาเป็น ๔ อย่าง คือ^{๖๖}

๑. กายภาวนา การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. สีลภาวนา คือการเจริญศีล, การพัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓. จิตภาวนา คือการเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔. ปัญญาภาวนา คือการเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

นอกจากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมได้แบ่งภาวนาเป็นสี่ข้างต้นแล้ว ยังมีแบ่งเป็น ๓ เช่น^{๖๗}

๑. บริกรรมภาวนาได้แก่ภาวนาชั้นบริกรรม ฝึกสมาธิขั้นเตรียม ได้แก่การถือเอานิมิตในสิ่งที่กำหนดเป็นอารมณ์กรรมฐาน เช่น พงศ์ดวงกสิณ หรือนึกถึงพุทธคุณเป็นอารมณ์ว่าอยู่ในใจ เป็นต้น

๒. อุปจารภาวนา คือภาวนาขั้นจวนเจียน, ฝึกสมาธิขั้นเป็นอุปจารได้แก่ เจริญกรรมฐานต่อไปถึงขณะที่ปฏิภาคนิมิตเกิดขึ้นในกรรมฐานที่เพ่งวัตถุที่ดี นีวรณสงบไปในกรรมฐานประเภทนี้ก็เป็นอารมณ์ที่ดี นับแต่ขณะนั้นไปจนเป็นอุปจารภาวนา

๓. อัปนาภาวนา คือภาวนาขั้นแน่วแน่, ฝึกสมาธิขั้นเป็นอัปนา ได้แก่ เสพปฏิภาคนิมิตที่เกิดขึ้นแล้วนั้นสมาธิด้วยอุปจารสมาธิ จนบรรลุปมฌานคือถัดจากโคตรภูขณะในฌานขณะเป็นต้นไป ต่อแต่นั้นเป็นอัปนาภาวนา

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย) อธิบายเกี่ยวภาวนาว่า การพัฒนาทักษะชีวิตให้เกิดมีคุณสมบัติครบ ๔ ด้าน ได้แก่^{๖๘}

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๘.

๑. **ภาวิตกาย** การมีกายที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การพัฒนาในส่วนกายของตนให้มีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ เพราะอาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีพพอเพียงและการปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยกายอย่างถูกต้อง ทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เช่น การใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างถูกต้อง ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของกาย

๒. **ภาวิตศีล** การมีศีลที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การมีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา อันไม่เบียดเบียนตน และผู้อื่น เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย คุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์ต้องมีศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๓. **ภาวิตจิต** การมีจิตใจที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การมีจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีคุณธรรมจริยธรรม เช่น มีความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์จริงใจ ชยัน อดทน มีความมั่นคงทางจิต มีสมาธิแน่วแน่ จนมีความสุขจากพื้นฐานจากจิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม จิตใจที่ได้รับการฝึกดีแล้ว ย่อมเป็นสุข

๔. **ภาวิตปัญญา** การมีปัญญาที่พัฒนาแล้ว เช่น การฝึกอบรมตนเองให้มีปัญญา รู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง เช่นการมีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามความเป็นจริง ปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเรา ของเรา เป็นต้น

จากการกล่าวมาข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า ภาวนาแบ่งเป็น ๒ ประเภทบ้าง ๓ บ้าง และ ๔ บ้าง ซึ่งแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ดีเนื้อความหมาย และแนวทางปฏิบัติแล้วอยู่ในสภาพเดิม ไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด

๒.๒.๓.๓ ความสำคัญของภาวนา

ภาวนาข้างต้นนั้น มีความสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาตน, การดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม และการรักษาพระพุทธศาสนา คือ

๑. ภาวนา เป็นคุณสมบัติที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ตัวบุคคล พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีตนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด เปรียบเหมือนดอกบัวมีกลิ่นหอม ที่เกิดเจริญเติบโตในน้ำ แต่อยู่พ้นน้ำ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ เป็นผู้ควรแก่การบูชา ซึ่งการยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณของภาวนา ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า

ผู้ที่ได้ฝึกอบรมตน ถือเป็นทักษิโณยบุคคล หรือ ผู้ควรแก่ทักษิณา เพราะบุคคลเหล่านี้ เป็นบริโภคเพียงเท่าที่จำเป็น ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองแก่โลกเพียงเล็กน้อย มีการดำเนินชีวิตที่ไม่ยึดมั่นในตัวตน ไม่มีปรารถนาเพื่อตัวตนเคลือบแฝง เมื่อตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตใจที่เป็นอิสระ จึงมีความเห็นอกเห็นใจ เกิดความคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคมด้วยการสืบทอดธรรมให้ผู้อื่นได้พ้น

^{๒๘} พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๔๔, หน้า ๔๕ - ๔๖.

ทุกข์ เป็นอิสระบ้างเรียกว่าเป็นผู้เอาจากโลกแต่น้อยและเป็นผู้ให้แก่โลกอย่างมากมาย^{๖๙}

๒. กาวนา เป็นภาพลักษณ์ที่ดั่งงาม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังที่พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสสรรเสริญคุณพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ตามที่ทรงประจักษ์แก่พระองค์ไว้ในธัมมเจติยสูตร ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มอบายถวายเป็นชีวิตในการประพาศิทธพรหมจรรย์(เป็นผู้ที่มีจิตมั่นคงไม่หวั่นไหว) ไม่กลับไปบ้ำเรอตนด้วยกาม (จิตกาวนา) มีวามสมัครสมานสามัคคีไม่วิวาทกัน (ศีลกาวนา) มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์ผ่องใส มีความชวนชวนน้อย เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ (กายกาวนา) อนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตในวรรณะต่าง ๆ เมื่อได้สดับธรรมจากพระพุทฺธองค์แล้ว ต่างยอมตนเป็นสาวก บวชในพระพุทฺธศาสนาจนบรรลุความเป็นสมณะ เป็นพราหมณ์ เป็นพระอรหันต์ (ปัญญา กาวนา)^{๗๐}

เพราะสังเกตเห็นคุณสมบัติอันน่าอัศจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้รับการฝึกตามพระธรรมที่พระพุทฺธองค์ตรัสรู้ข้างต้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงแสดงตนนอบน้อม และสรรเสริญในธรรม หรือที่เรียกว่า ธรรมเจติย

๓. บุคคลผู้มีกาวนา สามารถสืบทอดพระพุทฺธศาสนาให้ยั่งยืน ในตติยอนาคตภุคต พระพุทฺธองค์ทรงแสดงภัยในอนาคตที่จะทำให้พระธรรมวินัยเลอะเลือนว่า

ภิกษุผู้ไม่ได้เจริญกาย ศีล จิต ปัญญา จัดไม่สามารถแนะนำผู้อื่นให้สมทานประพาศิทธในอริศีล อริจิต อริปัญญาได้ ไม่สามารถแสดงธรรมอันเยี่ยมยอดที่สร้างความปิติ น่าชื่นชมแก่ผู้ฟัง ถลาลงสู่ธรรมด้า ได้แก่ แสดงธรรมเพื่อการแข่งดี เพื่อกล่าวกระทบบุคคลอื่น หรือเพื่อหวังลาภสักการะ ไม่ใส่ใจ ไม่ให้ความสำคัญในพระธรรมที่พระพุทฺธองค์ทรงแสดงไว้แต่กลับชื่นชมยินดี สนใจศึกษาในคำกล่าวของบุคคลนอกพระพุทฺธศาสนา ประพาศิทธตนเป็นผู้มากமாகเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้คนรุ่นหลังพากันทำตาม^{๗๑}

จากข้อความข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาตนให้มีกาวนา ๔ จะช่วยปกป้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ไม่ให้เลอะเลือน เพราะบุคคลที่ได้ฝึกอบรมตนในทางความประพาศิทธและคุณธรรมต่าง ๆ อย่างเพียบพร้อม ย่อมสามารถสืบทอดคำสอน และถ่ายทอดคำสอนด้วยการแนะนำผู้อื่นให้เข้าถึงชีวิตเช่นนั้นด้วยตนเองได้ ส่งผลดีต่อความมั่นคงในพระพุทฺธศาสนาเช่นกัน

นอกจากกาวนาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อพิจารณาโดยองค์รวมแล้ว กาวนาสองอย่าง นำมาซึ่งบุญเป็นอันมาก ได้แก่

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับขยายความ, หน้า ๒๕๐, ๒๕๒, ๒๘๒ ๒๘๓.

^{๗๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๖๗ - ๓๗๒/๔๕๑ - ๔๕๒.

^{๗๑} อ.ง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๗๘/๑๔๕.

๑. สมถภาวนา คือการเจริญเพื่อความสงบ

๒. วิปัสสนาภาวนา คือการเจริญปัญญา

๒.๔.๔ สมถภาวนา คือการเจริญเพื่อความสงบ

สมถะ ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิต, ธรรมยังจิตให้สงบระงับจากนิเวรณูปกิเลส, การฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ ส่วนสมถภาวนา คือการเจริญสมถกัมมัฏฐานทำจิตให้แน่วแน่เป็นสมาธิ^{๗๒} ส่วนสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้ความหมายไว้ว่าสมถภาวนา ได้แก่การทำจิตเป็นสมาธิ หรือ เป็นฌาน ซึ่งก็คือการทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านแผ่สายไปยังอารมณ์อื่น ๆ^{๗๓}

วิธีทำให้จิตอยู่ในอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้งซ่านมีหลายอย่าง แต่โดยรวมแล้วมีเพียง ๔๐ หรือที่เรียกกันว่ากรรมฐาน ๔๐ ซึ่งประกอบด้วย^{๗๔}

๑. กสิณ ๑๐
๒. อสุภะ ๑๐
๓. อนุสติ ๑๐
๔. พรหมวิหาร ๑๐
๕. อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑
๖. จตุธาตวัตถาน ๑
๗. อรูป ๔

สมถกรรมฐานทั้ง ๔๐ นี้เกี่ยวข้องกับจรีตทั้ง ๖ คือ รากจรีต โทสจรีต โมหจรีต สัทธาจรีต พุทธิจรีต และวิตกจรีต^{๗๕} ซึ่งสมถกรรมทั้ง ๔๐ นี้ เหมาะกับบุคคลแต่ละจรีตแตกต่างกันไป แต่ที่โดดเด่นที่สุดคือ กสิณ ๑๐ โดยเฉพาะ ภูตกสิณ อากาศกสิณ และอาโลกสิณนั้น เหมาะสมกับทุกจรีต ทำให้ไม่ต้องมาพะวงเลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจรีตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดรูปฌานตั้งแต่ ปฐมฌาน จนถึงจตุตถฌาน โดยไม่ต้องเปลี่ยนไปใช้กรรมฐานอื่นอีก และอากาศกสิณนี้เป็นบาทฐานที่สำคัญในการเข้าสู่รูปฌานขั้นแรก คือ อากาศานัญจายนตนะต่อไป ซึ่งหากไม่ได้อากาศานัญจายนะฌานก็ไม่สามารถเจริญรูปฌานที่สูงขึ้นไปได้อีก ซึ่งเหตุนี้ทำให้การเจริญกสิณ สามารถได้ทั้งรูปฌาน ๔ รูปฌาน ๔ เป็นบุคคลที่สมบูรณ์อันจะเป็นบาทฐานเมื่อปฏิบัติวิปัสสนาต่อไป ทำให้สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ อีกทั้งคล่องแคล่วในฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ อีกด้วย

แต่อย่างไรก็ดี สมถกรรมฐานจำแนกเป็นสองอย่างคือ^{๗๖}

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๘.

^{๗๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๑๕.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายธรรม, หน้า ๘๕๕.

^{๗๖} อภิราชกูร์ ปรีชาจารย์, ศึกษาวิเคราะห์ “สมาถยานิกะ” ในการปฏิบัติกรรมฐานอันมีกสิณ ๑๐ เป็นอารมณ์, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑ - ๒๒.

๑. ปรีตตสมณะ คือการเจริญสมณกรรมฐานของบุคคลที่ยังไม่เข้าอปปนาภาวนานั้น ชื่อว่าปรีตตสมณะ เพราะในขณะนั้นมีแต่มหากุศล หรือ มหาภิริยาขณะเท่านั้นที่เกิดขึ้น องค์ฌานที่ประกอบอยู่นั้นก็ยังมีกำลังอ่อนอยู่

๒. มหัคคตสมณะ คือการเจริญสมณกรรมฐานของบุคคลที่เข้าถึงอปปนาภาวนา คือหัตถคตฌาน ชื่อว่า มหัคคตสมณะ เพราะในขณะนั้น มหัคคตกุศล หรือ กิรยาขณะเท่านั้นที่เกิดขึ้น และองค์ประกอบกับมหัคคตกุศลนั้นเล่าก็มีกำลังมาก สามารถประหารนิวรณ์ธรรมโดยวิกัมภณอีกด้วย

หลักการของสมณะคือ กำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (เรียกว่าอารมณ์) ให้แน่วแน่จนจิตน้อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว (เรียกว่า จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง) เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้ว ก็เกิดภาวะจิตที่เรียกว่าฌาน ซึ่งแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ ระดับที่กำหนดเอารูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกว่า รูปฌาน มี ๔ ชั้น ระดับที่กำหนดเอาธรรมเป็นอารมณ์เรียกว่าอรูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกว่า อรูปฌาน มี ๔ ชั้น ภาวะจิตในฌานนั้น ปราศจากนิวรณ์ ท่านอนุโลมว่าเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสตลอดเวลาขณะที่ยังอยู่ในฌานนั้น (เมื่อออกจากฌานก็มีกิเลสอย่างเดิม)

สรุปได้ว่า สมณกรรมฐานนี้ ถ้าแบ่งตามลักษณะของการเข้าถึงอปปนาภาวนานั้นแบ่งออกได้ ๒ ประการ คือ ผู้ที่เข้าไม่ถึงอปปนาภาวนา เรียกว่า ปรีตตสมณะ และผู้เข้าถึงอปปนาภาวนา เรียกว่า มหัคคตสมณะ ซึ่งระดับนี้จะสามารถประหารนิวรณ์ได้ในขณะที่เข้าฌาน

๒.๒.๓.๔ วิปัสสนาภาวนา คือการเจริญปัญญา

๒.๒.๓.๔.๑ ความหมายวิปัสสนาภาวนา

นักปราชญ์ใหญ่สองท่านที่มีคนจำนวนมากให้ความเคารพและยกย่องว่าเป็นยอดวิชาการได้แก่ท่านพระพรหมคุณารักษ์ (ป.อ.ปยุตโต) และท่านพุทธทาส ซึ่งทั้งสองท่านให้ให้ความหมายของคำว่าภาวนาไว้ว่า

๑. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ให้คำนิยาม คำว่า “วิปัสสนา” หมายถึงความเห็นแจ้ง คือ เห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรม, ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ถอนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้ และยังเป็นการศึกษาปัญหาให้เกิดความรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเอง^{๗๗}

๒. พุทธทาสภิกขุ ให้ทัศนะเกี่ยวกับวิปัสสนากรรมฐาน ว่า โดยที่แท้จริงแล้วคำว่า วิปัสสนาเป็นธูระ ต้องกินความรวบทั้งสมณะภาวนา และวิปัสสนาภาวนา คือ หมายถึงทั้งสมาธิและทั้งปัญญานั้นเอง และยิ่งไปกว่านั้นยังได้รวบเอาศีล ซึ่งยังไม่ใช่ตัวภาวนาอะไรเลย เข้าไปอีกด้วยในฐานะเป็นบริวารหรือบาทฐานของสมาธิ เพื่อจะให้เข้าใจการปฏิบัติวิปัสสนานี้ได้ดี...ฉะนั้น ศีลกับสมาธิ จึงเป็นที่ตั้งอาศัยของวิปัสสนา เพราะว่า วิปัสสนานั้นหมายถึง การรู้แจ้งเห็นจริง การรู้แจ้งเห็นจริงจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ในเมื่อบุคคลมีจิตใจที่ปิติปราโมทย์คือ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ...^{๗๘}

^{๗๗} พระพรหมคุณารักษ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๓.

^{๗๘} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๘. - ๑๔๙.

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า วิปัสสนาคือคือ การรู้แจ้ง การเห็นชัดเจนตามลักษณะของสิ่งต่างๆ โดยปราศการครอบงำของกิเลสความเศร้าหมอง ตัณหา ความอยาก มีตัวอย่างต่อไปนี้

๒.๒.๓.๔.๒ อุปสรรคของวิปัสสนา

วิปัสสนูปกิเลสเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๑๐ ประการ ดังนี้ โสภัส คือแสงสว่าง ญาณ คือ ความหยั่งรู้ ปิตติคือ ความอิมใจ ปัสสัทธิคือ ความสงบเย็น สุขคือ ความสุขสบายใจ อธิโมกข์ คือ ความน้อมใจเชื่อ หรือศรัทธาแก่กล้า หรือความปลงใจปักคาหะ คือ ความเพียรที่พอดี อุပ္ภูฐาน คือ สติแก่กล้า สติชัด อุเบกขา คือ ความมีจิตเป็นกลาง และนิกันติคือ ความพอใจ หรือ ติดใจ^{๗๙}

นอกจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วยังมีวิปาส คือ ความเห็นหรือความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากสภาพที่เป็นจริง เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้ ซึ่งวิปาสนั้นแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ สัญญาวิปาส ความสำคัญผิด จิตวิปาสความคิดผิด และจิตติวิปาส ความเห็นผิด โดยแต่ละประเภทยังแบ่งย่อยออกเป็น ๔ ประการคือวิปาสในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง วิปาสในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข วิปาสในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา และวิปาสในสิ่งที่ไม่งามว่างาม ส่วนความไม่วิปาส คือ มินัยตรงข้ามได้แก่ เข้าใจถูกต้องตามสภาพเป็นจริง คือ ความไม่เที่ยง ความไม่ทุกข์ ความไม่อนัตตา และความไม่งาม ก็เห็นตามนั้น^{๘๐}

ขณะเดียวกันก็มีอุปกิเลส คือ กิเลสที่จรมาด้วยอำนาจโลภะ โทสะ และโมหะ แล้วทำจิตเดิม(ภวังคจิต) ที่แม้ปกติก็บริสุทธิ์อยู่แล้วให้ต้องเศร้าหมอง^{๘๑} เป็นเหตุขัดขวางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ให้ประสบผลสำเร็จ แบ่งเป็น ๑๖ ประการ ได้แก่ อภิชฌา ความโลภอยากได้ของคนอื่น พยาบาท ความคิดบงร้ายผู้อื่น โภชะ ความโกรธ อุปนาหะความผูกโกรธ มักษะ ความลบหลู่ บพาสะ ความตีเสมอ อิสสา ความริษยา มัจฉริยะความตระหนี่ มายา มารยา สาถะเยยะ ความโอ้อวด ถัมภะ ความหัวดี สारัมภะความแข่งดี มานะ ความถือตัว อติมานะ ความดูหมิ่นเขา มทะ ความมัวเมา และปมาทะ ความประมาท ๑๐ ธรรมเหล่านี้เมื่อเกิดภายในจิตของผู้ใด ย่อมทำให้ไม่สามารถจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้สำเร็จได้เลย จึงควรหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้น

หลักธรรมทั้งสามอย่างดังที่กล่าวมาแล้วแต่เป็นศัตรู และอุปสรรคต่อการพัฒนาวิปัสสนาให้เกิดขึ้น และเจริญงอกงาม อย่างไรก็ตาม ยังมีหลักธรรมอีกจำนวนหนึ่งที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาวิปัสสนากรรมฐานให้เจริญงอกงามได้แก่ สติ ที่สำคัญคือมหาสติปัฏฐาน เป็นต้น

๒.๒.๓.๔.๓ หลักธรรมส่งเสริมการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

หลักธรรมที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาวิปัสสนากรรมฐานในที่ได้แก่มหาสติปัฏฐานสูตร กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ดังต่อไปนี้^{๘๒}

๑. กายานุปัสสนา คือ การพิจารณากาย หรือตามดูรู้ทันกาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงแค่งายไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา จำแนกไว้ โดยให้พิจารณา ๖อย่าง ได้แก่ (๑)

^{๗๙} วิสุทธิ.จุฬฎีกา. (บาลี) ๓/๒๖๗

^{๘๐} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/ ๗๙ - ๘๑

^{๘๑} ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๗๑/๑๘๑

^{๘๒} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒ - ๓๓๘.

อานาปานสติ คือ ไปในที่สงัด นั่งขัดสมาธิ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออกโดยอาการต่าง ๆ (๒) กำหนดอริยาบถ คือ เมื่อยืน เดิน นั่ง นอน หรือร่างกายอยู่ในอาการอย่างไรก็รู้ชัดในอาการที่เป็นอยู่นั้น ๆ (๓) สัมผัสสัญญา คือ สร้างสัมผัสสัญญาในการกระทำทุกอย่าง และความเคลื่อนไหวทุกอย่าง เช่น การก้าวเดิน การเหลียวมอง การเหยียดมือ นุ่งห่มผ้า กิน ดื่ม เคี้ยว ถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ การตื่น การหลับ การพูด เป็นต้น (๔) ปฏิกุลมณสิการ คือ พิจารณาร่างกายของตนตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ซึ่งมีส่วนประกอบที่ไม่สะอาดต่าง ๆ มากมายมารวม ๆ อยู่ด้วยกัน (๕) ธาตุมนสิการ คือ พิจารณาร่างกายของตน โดยให้เห็นแยกประเภทเป็นธาตุ ๔ แต่ละอย่าง ๆ และ(๖) นวสีวธิกา คือ มองเห็นศพที่อยู่ในสภาพต่าง ๆ กัน โดยระยะเวลา ๙ ระยะตั้งแต่ตายใหม่ ๆ ไปจนถึงกระดูก แล้วในแต่ละกรณีนั้นให้ย้อนมานึกถึงร่างกายของตนว่าก็ต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน

๒. เวทนานุปัสสนา ได้แก่ การตามดูรู้ทันเวทนา คือ เมื่อเกิดความรู้สึกสุขก็ทุกข์ก็ดีทุกข์ก็ดี เฉย ๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นชนิดอามิส และนิรามิส ก็รู้ชัดตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ

๓. จิตตานุปัสสนา ได้แก่ การตามดูรู้ทันจิต คือ จิตของตนในขณะนั้น ๆ เป็นอย่างไร เช่น มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิหลุดพ้น ยังไม่หลุดพ้น ฯลฯ ก็รู้ชัดตามที่มีมันเป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ

๔. ัมมานุปัสสนา คือ การตามดูรู้ทันธรรม ได้แก่ นิรวณ ๕ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ มีอธิบายโดยสังเขป ดังนี้ (๑) นิรวณคือ รู้ชัดในขณะนั้น ๆ ว่า นิรวณ ๕ แต่ละอย่าง ๆ มีอยู่ในใจตนหรือไม่ที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้นได้อย่างไรที่เกิดขึ้นแล้วละเสียได้อย่างไร ที่ละได้แล้วไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปอย่างไร รู้ชัดนามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ (๒) ชั้นคือ กำหนดรู้ว่าชั้น ๕ แต่ละอย่างคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไรดับไปได้อย่างไร (๓) อายุตนะ คือ รู้ชัดในอายุตนะภายในภายนอกแต่ละอย่าง ๆ รู้ชัดในสังโยชน์ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยอายุตนะนั้น ๆ รู้ชัดว่าสังโยชน์ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้วละเสียได้ อย่างไร ที่ละได้แล้ว ไม่เกิดขึ้นได้อีกต่อไปอย่างไร (๔) โพชฌงค์คือ รู้ชัดในขณะนั้น ๆ ว่าโพชฌงค์ ๗ แต่ละอย่าง ๆ มีอยู่ในใจตนหรือไม่ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไรที่เกิดขึ้นแล้วเจริญเต็มบริบูรณ์ได้อย่างไร และ(๕) อริยสัจ คือ รู้ชัดอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง ๆ ตามความเป็นจริงว่าคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๓.๕ อานิสงส์แห่งการเจริญสติปัฏฐาน ๔

มหาสติปัฏฐานสูตรได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเจริญสติไว้ ดังพระพุทธพจน์ได้แสดงว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีขันธปัญจกเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๗ ปี ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๖ ปี . ๕ ปี . ๔ ปี . ๓ ปี . ๒ ปี ๑ ปี ๑ ปียกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ เดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีขันธปัญจกเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๗ เดือน ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๖ เดือน ...๕ เดือน ... ๔ เดือน ... ๓ เดือน ... ๒ เดือน ... ๑ เดือน ... กึ่งเดือนกึ่งเดือนยกไว้ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ วัน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใด อย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีขันธปัญจกเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี”^{๘๓}

^{๘๓} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๔๐๓/๓๓๗ - ๓๓๘

๒.๒.๓.๕. วิปัสสนากรรมฐานแนวสมถยานิก

สมถยานิก พระพรหมคุณาภรณ์ให้ความว่า “ผู้ที่มาสละมาเป็นยาน คือบำเพ็ญสมณะจนได้มานานแล้วจึงเจริญวิปัสสนา”^{๔๔} เป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับผู้ที่มีประสบการณ์แล้ว และกำลังยังวิปัสสนากรรมฐานให้เจริญขึ้นต่อไปอีก ซึ่งมีแนวทางพอสังเขป ๓ ประการต่อไปนี้^{๔๕}

๑. ความรู้สภาวะของรูปนาม
  ๒. ความรู้เหตุปัจจัยของรูปนามและ
  ๓. ความรู้สภาวะของพระไตรลักษณ์คือ นิ จ ฉัง ทุก ชัง และอนัตตา
- ตัวอย่างการเจริญอานาปานสติกรรมฐานหรืออานาปานปัพพะตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตร ผู้ปฏิบัตินั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง เอาสติกำหนดไว้ที่ปลายจมูกหรือริมฝีปากบน มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ดังนี้

๑. เมื่อหวนใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว
เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว
(กำหนดรู้ลมหายใจที่ยาว)
๒. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น
เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น
(กำหนดรู้ลมหายใจที่สั้น)
๓. ย่อมสำเนียงกว่า เราจักกำหนดรู้ กองลมทั้งปวง หายใจเข้าย่อมสำเนียงกว่า เราจักกำหนดรู้ กองลมทั้งปวง หายใจออก
๔. ย่อมสำเนียงกว่า เราจักระงับกายสังขาร (คือลมอัสสาสะและปัสสาสะ) หายใจเข้า
ย่อมสำเนียงกว่า เราจักระงับกายสังขาร หายใจออก

การเจริญอานาปานปัพพะ ทั้งสี่ขึ้นตามแนวนี้เป็นสมถกรรมฐานล้วน ๆ เพราะการตามดูลมหวนใจเข้าออกยังมีบัญญัติเป็นอารมณ์ แต่บางอาจารย์ให้เจริญกรรมฐาน โดยยึดหลัก พุท-โร เป็นอารมณ์กรรมฐาน

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายว่าเมื่อโยคีกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างแน่วแน่แล้วจะมีนิมิตปรากฏขึ้น การเจริญอานาปานสติสมาธิมีนิมิต ๓ อย่างเกิดขึ้น

๑. บริกรรมนิมิต คือการที่สติแนบชิดไปกับลมหายใจเข้าออกจนเกิดสมาธิ
๒. อุคหนิมิต คือลมหายใจเข้าออก ปรากฏดุจปุยนุ่น ปุยฝ้าย สำลิมต้าน หมอก ควันไฟ สีเขียว สีเหลือง สีขาว เป็นต้น และ
๓. ปฏิภาคนิมิต คือลมหายใจเข้าออก ปรากฏดุจแสงสว่างของดวงดาว ลูกประคำสีแดง

หรือสีขาว กระจ่าส่องหน้า จักร ล้อรถ กลับเมฆพวงแก้วมณี เป็นต้น นิมิตที่กล่าวมาแล้วนี้จะปรากฏไม่เหมือนกันในแต่ละคน

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายธรรม, หน้า ๓๒๔

^{๔๕} จำลอง ดิษยวณิช, วิปัสสนากรรมฐานและเขาวารมณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗-๒๘.

เมื่อปฏิภาคนิมิตเกิดขึ้นแล้วในระยะแรก ๆ สมาธิยังอยู่ในระดับที่เรียกว่าอุปจารสมาธิ คือเป็นสมาธิที่จวนจะแน่วแน่ เมื่อพยายามปฏิบัติต่อไปสมาธิมีกำลังมากขึ้นจนถึงอุปปนาสมาธิ จิตไม่ส่งกระแสออกนอก แต่จะรวมลงสู่ที่จิตแห่งเดียว จิตในภาวะเช่นนี้ เรียกว่า “เอกัคคตาจิต” เป็นจิตที่สงบและตั้งมั่นเป็นสมาธิอย่างสมบูรณ์ เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้สู่สภาพความเป็นจริงของจิตเดิม ที่ไม่มีนิวรณ์ เอกัคคตาจิตหรือประภัสสรจิตนี้ยังมีสันตทานุสัยคือกิเลสอย่างละเอียดที่นอกเหนืออยู่ในชั้นธสันตทานหรือในภวังคจิต กิเลสชนิดนี้จะถูกทำลายได้ด้วยวิปัสสนากรรมฐาน เท่านั้น จึงต้องเข้าใจด้วยว่าจิตเดิมแท้ที่ผ่องใสถึงขั้นนี้ยังไม่สำเร็จมรรคผลใด ๆ เป็นแต่เพียงความหลุดตัวของจิตเข้าไปสู่สภาพความเป็นจริง อันเป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างพลังทางจิต จากนั้น ผู้ปฏิบัติก็สามารถเข้าสู่ปฐมฌาน ทุติยฌาน และจตุตถฌานได้ตามลำดับ

๒.๒.๓.๖ วิปัสสนากรรมฐานแนววิปัสสนายานิก

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวนี้นั้นที่เรียกว่าสุทธิวิปัสสนายานิกกรรมฐาน เป็นการปฏิบัติกรรมฐานล้วน ๆ^{๖๖} โดยการกำหนดรูปนามที่เกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๖ ขณะที่ได้เห็นรูปทางตา ได้ยินเสียงทางหู ได้กลิ่นทางจมูก ได้รู้รสทางลิ้น ได้ถูกต้องทางกายและได้คิดรู้ทางใจ ในระยะแรก วิริยะ สติ และสมาธิของผู้ปฏิบัติยังไม่เพียงพอ การกำหนดอารมณ์ที่กระทบทางทวารทั้ง ๖ ดังกล่าวมักไม่ได้ผล บางครั้งกลับทำให้เครียด หงุดหงิดและฟุ้งซ่าน วิธีหนึ่งที่นิยมปฏิบัติกันคือเอาจิตพร้อมกับสติไปตั้งไว้ที่ท้องบริเวณสะดือ คอยสังเกตอาการพองและอาการยุบของผนังหน้าท้อง วิธีการนี้คือการกำหนดคือกำหนดธาตุลม ที่อยู่ในช่องท้อง เมื่อท้องพองขึ้นก็ให้กำหนดในใจว่า “พองหนอ” เมื่อท้องยุบลงก็ให้กำหนดในใจว่า “ยุบหนอ” การกำหนดธาตุลมเช่นนี้อยู่ในหมวดธาตุปีฬะในมหาสติปัฏฐานสูตร

การกำหนดอาการพอง และอาการยุบมีความสำคัญมาก ถือว่าเป็นฐานหลักหรือฐานเดิมของการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก่อนที่ย้ายสติไปกำหนดที่ฐานอื่น เช่น ฐานเวทนา ฐานจิต และฐานธรรม จำเป็นที่จะต้องสร้างฐานหลักให้มั่นคงเสียก่อน เหมือนคนเราต้องมีบ้านเป็นที่ปักอาศัยแน่นอนเสียก่อนและบ้านนี้จะต้องมั่งคั่ง แข็งแรงและปลอดภัยก่อนที่จะเดินทางไปท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ ถึงจะไปไกลแสนไกลอย่างไร ลงท้ายก็ต้องกลับมาอยู่บ้านเดิมของตน

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนววิปัสสนายานิก มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๑. ตาเห็นรูป ซึ่งเป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณคือการเห็น
๒. รูปหรือคลื่นแสงก็เป็นรูป
๓. จักขุวิญญาณคือการเห็นเป็นนาม

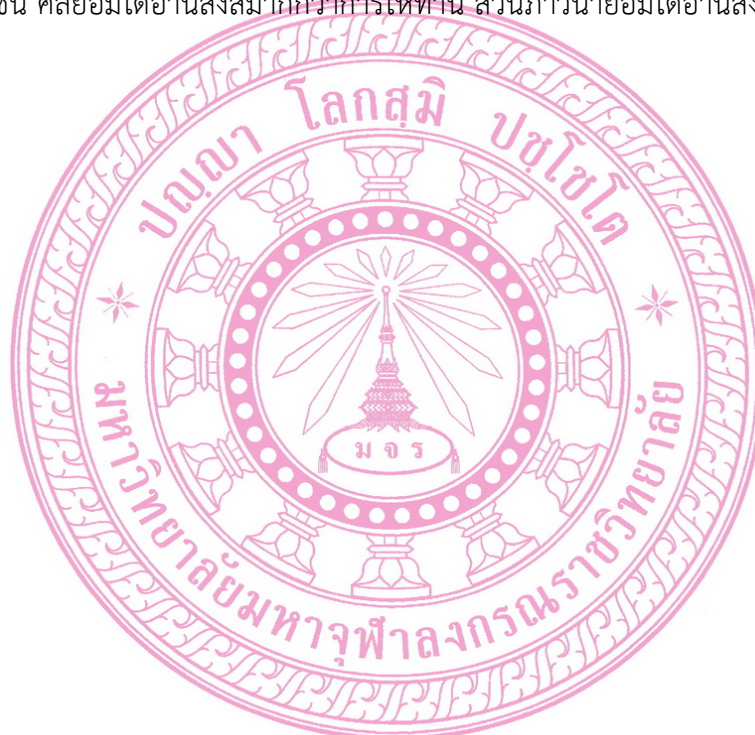
จากการกล่าวมา สรุปได้ว่า ทานมัยแปลว่าบุญสำเร็จด้วยการให้ ซึ่งวัตถุประสงค์ให้ทานมีลักษณะแตกต่างกัน พร้อมด้วยอานิสงส์ ส่วนประเภทมี ๒ บาง ๓ บาง แต่วัตถุประสงค์ของการให้ทานส่วนมากคือเพื่อช่วยเหลือคนอื่น และลดเห็นแก่ตัว แต่อย่างไรก็ดีทานมีทั้งฝ่ายดีและไม่ได้ ศีลมัยคือบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ศีลมีอานิสงส์มาก ผู้ตั้งอยู่ในศีลย่อมมีความเจริญงอกงามทั้งในความ

^{๖๖} จำลอง ดิษยณิซ, วิปัสสนากรรมฐานและเขาวน้อารมณ, หน้า ๓๐-๓๗.

เป็นอยู่ และการทำงาน โดยมีสுகติเป็นที่ไป ส่วนภาวนามัย คือบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนาด้วยความพยายามยกระดับจิตขึ้นสู่เป้าหมายคือหลักเหตุและผล โดยมีขั้น ๕ เป็นอารมณ์กรรมฐานหรือที่นิยมเรียกกันว่า “รูปกับนาม” ซึ่งรูปและนาม หรือ ขั้น ๕ เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งโดยอวิชชา จึงทำให้เกิดความยึดมั่นด้วยอำนาจอุปาทาน ดังนั้น วิปัสสนาภาวนาคือรู้จริงเห็นแจ้งซึ่งสภาวะธรรมทั้งปวง (ไตรลักษณ์) ด้วยปัญญา และแนวทางพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างดังที่ได้กล่าวมา มีคุณลักษณะและอานิสงส์แตกต่างกันไปตามแต่ระดับขั้น เช่น ศีลย่อมได้อานิสงส์มากกว่าการให้ทาน ส่วนภาวนาย่อมได้อานิสงส์ยิ่งกว่าการรักษาศีล

บทที่ ๓ บุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่

ในการศึกษาบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยได้จำแนกการศึกษาเป็นสองประเด็น คือ ความเป็นมาประเพณีบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวด และ บุญกิริยาวัตร ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ความเป็นมาประเพณีบุญเดือนสี่ หรือ บุญผะเหวด

ความเป็นมาประเพณีบุญเดือนสี่

ประชาชนชาวอีสานที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีวิถีชีวิตอย่างหนึ่งที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คือ “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ซึ่งฮีตสิบสอง คองสิบสี่นี้เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาตินิยมเก่าแก่ และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติ และท้องถิ่น^๑

ฮีตสิบสอง เป็นจารีตสิบสองรายการคือประเพณีประจำสิบสองเดือน เป็นจารีตที่จะให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำเดือนทุก ๆ เดือนของรอบปี ผลที่ได้รับคือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัด ไกล่ชิดกับหลักการของธรรมทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนที่อยู่บ้านใกล้เคียงรู้จัก คั่นเคย สามัคคีกัน มีผลทางอ้อมคือทุกคนร่วมเสียสละเป็นสังคมส่วนรวม^๒

จากที่ได้กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ประเพณีบุญเดือนสี่ หรือที่รู้จักบุญผะเหวดก็คือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในขนบธรรมเนียมประเพณี “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ของชาวอีสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งบุญผะเหวดนิยมทำกันในวันใดวันหนึ่งของเดือนสี่ จึงได้ขนานนามว่าบุญเดือนสี่ หรือ บุญผะเหวดนั่นเอง

บุญผะเหวด หรือ ผะเหวด คำว่าผะเหว^๓ เป็นการออกเสียงตามสำเนียงมาจากคำว่าพระเวสภาคกลาง ซึ่งหมายถึงพระเวสสันดร งานบุญผะเหวดเป็นประเพณีหนึ่งในประเพณี ๑๒ เดือน หรือฮีต ๑๒ ของชาวอีสาน โดยเป็นประเพณีที่ทำกันในเดือนสี่ หรือ เดือนมีนาคม สารสำคัญของการทำงานบุญผะเหวดอยู่ที่การฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก หรือ เทศน์มหาชาติ ซึ่งมีจำนวน ๑๓ กัณฑ์ให้จบภายในวันเดียว เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเพียรอันยิ่งใหญ่ด้วยวิธีบริจาคทานหรือทานบารมี อันถือเป็นการบำเพ็ญบารมีชาติสุดท้าย หรือมหาชาติของพระพุทธองค์

^๑ ปรีชา พิณทอง, สารานุกรม - ภาษา - อีสาน ไทย - อังกฤษ, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๓.

* ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเลือกใช้คำ “ผะเหวด” ซึ่งนิยมใช้กันในภาคอีสาน และงานวิชาการอีกจำนวนหนึ่ง

^๒ สวิง บุญเจิม, ตำรามรดกอีสาน, (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕๒.

^๓ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด, (ร้อยเอ็ด : ปริดกาพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๘.

ก่อนที่จะมาเสวยชาติ และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การฟังเทศน์มหาชาติในประเทศไทย มีมาแล้วตั้งแต่โบราณด้วยปรากฏหลักฐานการแต่งวรรณกรรมเรื่องมหาชาติคำหลวง ขึ้นในสมัยอยุธยา แต่สำหรับในภาคอีสานประเพณีดังกล่าวจะเริ่มขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ แต่คงจะมีขึ้นเป็นเวลานานมากและเป็นประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

งานบุญผะเหวด เป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน ซึ่งนิยมทำกันทุกหมู่บ้านด้วยเชื่อกันว่าหากได้ฟังเทศน์บุญผะเหวดครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์จบจากในวันเดียวและจัดพิธีตั้งเครื่องคาย (บูชา) ได้ถูกต้อง อาณิสสรจะตกลงบันดาลให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสงบสุขตามพุทธคติ การจัดบุญผะเหวดแต่ละครั้งจึงถือว่าเป็นงานสำคัญที่ทุกคนในหมู่บ้านจะมาร่วมงานกัน

งานบุญผะเหวด ไม่มีหลักฐานแน่ชัดบนแผ่นดินอีสาน ดัง ฉัตร ปิยะอุยก์กล่าวไว้ แม้ว่าเป็นมาตั้งแต่โบราณ จะเชื่อว่าเป็นงานบุญของชาวพุทธทุกหมู่เหล่าที่อาศัยอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาติของพระพุทธองค์ก่อนที่จะทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวพุทธโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่นับถือพุทธนิกายเถรวาท มิได้มีความเชื่อในเรื่องของพระพุทธองค์เท่านั้น หากมีความเชื่อในเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธองค์อีกด้วยว่าในอดีตชาติหลาย ๆ ชาติ นั้น พระพุทธองค์ทรงกำเนิดเป็นอะไรบ้างกว่าจะได้มาเกิดเป็นพระสมณะโคดม และได้ตรัสรู้ในที่สุด ในชาติสุดท้าย ที่ทรงเป็นพระเวสสันดรนั้น ทรงบำเพ็ญเพียรทานบารมี อันเป็นบารมีสุดท้ายก่อนที่จะทรงตรัสรู้ ชาวพุทธล้วนให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ หลักฐานที่แสดงถึงความเชื่อในเรื่องนี้ปรากฏให้เป็นภาพจิตรกรรมตามผนังโบสถ์วิหารต่าง ๆ

ธวัช ปุณโณทกว่า บุญผะเหวด เป็นงานบุญประเพณีที่สำคัญอีกประเพณีของชาวอีสานที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อในทางพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่น จนกระทั่งมีบางคนเข้าใจว่าเรื่องผะเหวดหรือพระเวสสันดรนั้น เป็นนิทานปรัมปราที่มีอุบัติเหตุเกิดขึ้น ณ ท้องถิ่นของตน เช่น เรื่องจำปาสีตัน ผาแดงนางไอ่ เสียวสวาสดี สังข์สินไช ท้าวกำกาดำ เป็นต้น โดยเฉพาะบทสรุปสุดท้ายของเรื่องผู้แต่งมักจะกล่าวว่าเป็นอดีตชาติของพระโพธิสัตว์เจ้าด้วยกันทั้งนั้น อันที่จริงแล้วบุญผะเหวด หรือ พระเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่รวมอยู่ในเรื่อง ทศชาติ หรือเรียกว่า พระเจ้าสิบชาติ จากความเชื่อของชาวพุทธโดยทั่วไปถือกันว่าพระเวสสันดรเป็นชาติยิ่งใหญ่และบำเพ็ญบารมีอันแรงกล้าก่อนที่จะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธองค์ ต้นฉบับเดิมเขียนเป็นภาษาบาลีเป็นคำประพันธ์ที่เรียกว่า คาถารวมเบ็ดเสร็จ ๑,๐๐๐ คาถาจบเรื่องพอดี บางครั้ง เรียกว่า คาถาพัน วรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดกนี้เข้ามาแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อครั้งสมัยสุโขทัย ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกวัดนครชุมหลักที่ ๓ จารึกราว พ.ศ. ๑๙๐๐ สมัยพระเจ้าลิไท ได้กล่าวถึงเรื่องมหาชาติ ซึ่งแสดงว่าได้มีการแปลมหาชาติเป็นภาษาไทยและแพร่หลายมากแล้วในสมัยสุโขทัย ความในศิลาจารึกวัดนครชุมนั้นได้แสดงให้เห็นถึงการห่วงใยในพระพุทธศาสนาว่าจะสาบสูญในอนาคตกาล ดังนี้ “อันว่าพระปฏิภาณไตรยนี้จักหาย แลหาคนรู้จักแท้มิได้เลย ยังมีคนรู้คนสเล็กน้อยไซ้ ธรรมเทศนาอันเป็นว่าพระมหาชาติหาคนสวดมิได้เลย” ต้นฉบับ

^๔ ฉัตร ปิยะอุยก์, งานบุญผะเหวดมุกดาหาร, (จังหวัดมุกดาหาร : พริสเกล, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

มหาชาติสมัยสุโขทัยคงสูญหายไป เราจึงพบว่ามหาชาติคำหลวง ฉบับกรุงศรีอยุธยา เป็นมหาชาติที่เป็นสำนวนเก่าที่เหลืออยู่ในประเทศไทยในขณะนี้^๕

พระมหาเวสสันดรชาดก หรือพระเวสส์ได้แปลมาเป็นภาษาไทย และแพร่หลายมากในสมัยสุโขทัย ส่วนต้นฉบับอีสานนั้นมีหลายสำนวน หลานฉบับ แต่ละวัดแต่ละจังหวัดต่างก็ใช้ฉบับของท้องถิ่น และคัดลอกสืบต่อมา เพราะเป็นวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมเรียกว่า “บุญพระเวสส์” การคัดลอกมีการเพิ่มเติมเสริมแต่งบ้าง หรือย่อให้สั้นเอาเฉพาะใจความสำคัญ หรืออาจจะแต่งขึ้นมาเป็นสำนวนใหม่บ้าง แต่ต้นฉบับเดิมของมหาชาติอีสาน น่าจะได้รับอิทธิพลจากมหาชาติฉบับลานช้าง เพราะเหตุว่าชาวอีสานส่วนใหญ่ได้รับวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมาตลอด และพิธีกรรมบุญพระเวสส์ของอีสานนั้น มีลักษณะเช่นเดียวกันกับพิธีกรรมของอาณาจักรลานช้างโบราณ ฉะนั้นต้นฉบับเดิมเรื่องมหาชาติของลานช้างจึงมีการนำเข้ามาใช้เทศน์ในภาคอีสาน และภายหลังได้มีการปรับปรุงบ้างโครงเรื่องมหาชาติอีสาน หรือพระเวสสันดรชาดกฉบับอีสานนี้ เหมือนกับฉบับภาคกลาง แต่งแต่สำนวนโวหารเท่านั้นที่เป็นภาษาถิ่น และสำนวนโวหารท้องถิ่น การแบ่งตอนและพิธีกรรมอันเนื่องด้วยวรรณกรรมมหาชาตินี้ต่างกับภาคกลางคือในการเทศน์มหาชาติ (บุญพระเวสส์) ของอีสานจะเทศน์พระมาลัยหมื่นมาลัยแสนด้วย^๖

กรมศิลปากร^๗ ได้สรุปมูลเหตุแห่งการทำบุญพระเวสส์ไว้ในหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยเถระได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้พบและสนทนากับพระศรีอริยเมตไตรยพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะได้จุติกาลลงมีเป็นพรพุทธเจ้าในอนาคต บอกกับพระมาลัยว่า ถ้ามนุษย์ต้องการจะพบและเกิดในสมัยพระศรีอริยเมตไตรยให้ทำแต่ความดีอย่าฆ่าพ่อแม่สมณะ ชี พราหมณ์ ครู อาจารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธรูปเจ้า อย่ายุ่งสงฆ์ให้แตกกัน และต้องฟังเทศน์มหาชาติให้จบทุกภพทุกชาติในวัดเดียว ท่านทั้งหลายจะได้เกิดร่วมและพบพระองค์ด้วยเหตุนี้เองชาวพุทธจึงได้จัดงานบุญพระเวส หรือเทศน์มหาชาติขึ้นทุกปี

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารพาณิชย์ ได้กล่าวถึงบุญพระเวส หรือ เทศน์มหาชาติ ชาวอีสานได้จัดพิธีเทศน์มหาชาติใหญ่ยิ่งมาก เป็นกิจพิธีที่ทำต่อเนื่องกัน ๒ หรือ ๓ วัน ซึ่งมีการเตรียมงานกันก่อนหน้าที่จะมีงานอีกหลายวัน ก่อนจัดงาน ทางบ้านและวัดจะมีการปรึกษาหารือตกลงกันให้เรียบร้อย ชาวบ้านก็จะร่วมกันจัดอาหารการกิน เช่น ขนม ข้าวต้มและอาหารหวานคาวต่าง ๆ สำหรับถวายพระภิกษุสามเณร และสำหรับเลี้ยงแขกเลี้ยงคนที่มาร่วมงาน และจัดหาปัจจัยไทยทานสำหรับใส่กัณฑ์เทศน์เพื่อถวายพระภิกษุสามเณร ส่วนทางวัดก็จะแบ่งหนังสือใบลานเทศน์ออกเป็นกัณฑ์ ๆ หนังสือผูกหนึ่งอาจแบ่งเป็นหลายกัณฑ์ก็ได้ เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์โดยทั่วถึง จากกัณฑ์ก็จะมอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณรในวัดนั้นส่วนหนึ่งเพื่อเตรียมไว้เทศน์ จากนั้นมีการนิมนต์

^๕ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๘.

^๖ กรมศิลปากร, วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๒.

^๗ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม ๙ พญาคันคาก - ไพทัญญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐-๓๓. .

พระภิกษุสามเณรจากวัดอื่น ๆ มาเทศน์ โดยจะมีฎีกาด้วย ชาวบ้านหรือญาติโยมจะตามมาฟังเทศน์ ผู้จัดงานหรือเจ้าภาพก็จะบอกบุญชาวบ้านในหมู่บ้านตนเองให้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ กัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งจนทั่วถึงกัน และบอกจำนวนคาถาของแต่ละกัณฑ์ให้ทราบด้วยเพื่อให้เตรียมจัดหาเทียนมาตามจำนวนคาถาของกัณฑ์ที่ตนรับโดยเขียนฎีกาบอกบุญใส่ใบลาน เรียกว่า “สลากใส่บุญ” นอกจากนั้นชาวบ้านยังแบ่งหน้าที่กันด้วยว่าใครเป็นผู้รับเลี้ยงพระภิกษุสามเณร และใครมีหน้าที่รับเลี้ยงญาติโยมหมู่บ้านใด โดยแบ่งหน้าที่มอบให้รับผิดชอบเป็นกลุ่ม ๆ เนื่องจากมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญมากชาวบ้านจึงต้องมีการช่วยกัน ปลูกที่ปักชั้วคราวขึ้นซึ่งจะปลูกบริเวณรอบวัด รอบศาลา หรือกุฏิก็ได้ ซึ่งจะต้องให้เสร็จก่อนวันเริ่มงาน เป็นงานบุญประเพณีบุญผะเหวดแบบเก่าที่ชาวบ้านและวัดร่วมกันจัดขึ้น

จากการกล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ประเพณีบุญผะเหวดได้เข้ามาถิ่นอีสานเป็นเวลายาวนาน ประเพณีนี้ยังเป็นที่ยอมรับของชาวอีสาน จนได้กลายเป็นแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิต มาจวบจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาบ้างก็ตาม

๓.๒ กิจกรรมในประเพณีบุญเดือนสี่

บุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่เป็นบุญที่ยิ่งใหญ่สำหรับประชาชนที่อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถึงแม้ว่ามีความแตกต่างกันแต่ส่วนท้องถิ่น แต่ส่วนมากมักจะมีขั้นตอนดังที่สวิง บุญเจิมได้แบ่งออกต่อไปนี้^๙

๑. ขั้นตอนที่ ๑ กำหนดวันทำบุญ

ชาวตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อนจะถึงวันกำหนดทำบุญ ได้ประชุมปรึกษาหารือกันทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนที่อยู่รอบวัด หรือหมู่บ้านที่ใกล้เคียง เพื่อตกลงกันกำหนดวันเวลาเดือนและเพื่อความพร้อมทั้งพระสงฆ์เอง และชาวบ้าน การกำหนดวันทำบุญ มีความสำคัญมาก เป็นการประชาสัมพันธ์ข่าวสารให้ชาวบ้านได้รับทราบ และพร้อมเพียงกัน หากชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือการจัดงานก็ไม่สามารถบรรลุถึงความสำเร็จ ดังภายหลังตกลงกันกำหนดวันเวลาทำบุญแล้ว พระสงฆ์ซึ่งมีหน้าที่ได้ดำเนินการแบ่งหนังสือเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ ผูกออกวัดต่าง ๆ มาเทศน์ตามวันที่กำหนด

๒. ขั้นตอนที่ ๒ เตรียมงาน

ก่อนวันรวม ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาดวัด ทำพวงมาลัย ทำรูปสัตว์อื่น ๆ และรูปปลาให้เหมือนในป่าหิมพานต์ ทำเครื่องบูชาคาถาพัน ทำผ้าธง พวงมาลัย ประดับไว้บนศาลาการเปรียญที่จะเทศน์พระเวสสันดรชาดกนั้น ตั้งห่ออุปคุต ปลูกผาม (ปรำ) ให้พระจากวัดต่าง ๆ และญาติโยมที่ติดตามพระมานั้นได้พัก ผู้ที่เปนิมนต์นั้นจะเป็นผู้จัดเสื่อเสาดอาหารและน้ำมาต้อนรับจนพระและผู้ที่มาทำบุญนั้นกลับ สำหรับอาหารนั้น ฆราวาสรับประทานหลังจากพระฉันเสร็จแล้ว

๓. ขั้นตอนที่ ๓ วันรวม

วันรวมจะมีการไปรวมกันที่วัด ตั้งธงขึ้น ๘ ทิศ รอบศาลาการเปรียญ ประดับ ศาลาการเปรียญเพื่อบูชาเทวดาและพระอรหันต์ ๘ ทิศ กางผ้าพระเวส ตั้งเครื่องบูชาคาถาพัน เช่น รูปเทียนอย่างละพัน ข้าวพันก้อน ดอกฝักตบ ดอกกาบของ ดอกบัวแดง ดอกบัวหลวง พวงช่อพวงชัย อย่างละพัน ข้าวตอกข้าวสารไว้หว่านบูชาระหว่างพระเทศน์ ตั้งธรรมาสน์เทศน์ อัญเชิญพระอุปคุตมาสถิตหอ ตั้ง

^๙ สวิง บุญเจิม, ตำรากรมวัดอีสาน, หน้า ๕๗๗ - ๕๘๑.

หม้อน้ำมนต์ ทำสระโบกขรณี บวชนาคฟังเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน แห่งพระเวสสันดรเข้าเมือง ตอน กลางคืนนำชั้นหมากมาถวายพระตามปราสาทที่ไปนิมนต์มา และไปร่วมกันทำวัดสวนมนต์ และฟังเทศน์ เสียงของพระที่นิมนต์มาจากวัดต่าง ๆ เฉพาะที่เทศน์เพราะทำนั้นมีการทำบุญพิเศษกันเป็นที่ สนุกสนาน

คำอาราธนาพระอุปัศ

โอกาสะ โอกาสะ ผุ่งข้าทั้งหลาย อภิวันท์ให้ยิ่งพระมหาอุปัศผู้ประเสริฐ มีศักดาเลิศ ปรากฏ ทรงเกียรติยศซีณา กว่าพระอรหันตาทั้งหลาย ข้าขออาราธนามหาเถระเจ้าผู้มีอาคมแก่กล้า จงเสด็จแต่น้ำคงคา มาผจญมารฮ้าย ด้วยบาทพระคาถาว่า อุปัศโต มหาเถโร คิฉณะภูโต สามุทธะโย เอกะมาโร เตชะมาโร ปะลายันตุ ผุ่งข้าทั้งหลาย ขออาราธนามหาเถระเจ้าจงมาผจญมลาทั้งห้า ไต้ลู่ ฟ้ำและเวหน ภายบนแต่อกนิษฐาเป็นเค้าตลอดเท้านาคคุษ มนุษย์เทวา ผู้มีใจสาโหด โกรธาโกรธ อธรรม ผุ่งมีใจดำบ่สูง หน้ามีดมุ่นามมัว ก้าฝ่ายเหนือและขอกใต้ ทั้งที่ใกล้และที่ไกลตะวันตกและ ตะวันออกขอบเขตภูมิสถาน อันผุ่งข้าทั้งหลายจักฟังพระธรรมเทศนา ในสถานที่นี้ ขออัญเชิญพระ อาทิตย์ผู้เศษใสแสง พระจันทร์แยงเยื้องโลก ยงคารโผดผายผัน พุทพลุหัสพลันแวนเที่ยว ศุภร์เสาร์ เกี้ยวคอยระวัง กำจัดบั้งแหวดไว้ เทพให้ตนลือฤทธิ์พระพาย แมนมิตรไตรสถาน พระอิศวรผันผายแผ่ รัศมีแก่เตโช ผาบศัตร์มารฮ้าย ในคุ่มช่วงเขตสถานอันผุ่งข้าทั้งหลาย จักยกทานและฟังเทศน์ องค์ เทเวศจงฮักษา กำจัดประดามารโหดฮ้าย ให้พลัดพ่ายกลับหนี อย่าฮาวีช่วงเขตที่นี้ ก็ข้าเทอญ.

โยโย อุปัศโต มหาเถโร ยิ่ง ยิ่ง อุปัศตั้ง มหาเถรัง กายัง พันธะ มะรัสสะคีวัง สัพเพยัก ขา ปะลายันตุ สัพเพ ภยา ปะลายันตุ สัพเพ ปิสายา ปะลายันตุ ผุ่งผิยักษ์และมีเสื่อ ผุ่งเป็นใจพญามาร สูท่านทั้งหลายมีใจอันมักผาบแพ้นประเสริฐ สัพพัญญู ปะลายันตุ จงผันผายออกหนีจากขอบเขต ประเทศที่นี้ ก็ข้าเทอญ.

คาถาพระอุปัศ

บทที่หนึ่ง อุปัศโต มหาเถโร เยนะสัจจนะยะสัจ วาชิปุเร อะหุสัจจะ วัชเชนะ วิสัง สามัส สหัญญะตุ

บทที่สอง อุปัศโต เยนะสัจจนะ ยะสาโม สัจจิวา มาตา เปติภะโรอาหุ กุเลชญา ปลายิ โน เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วิสสา มัสสะ อัญญะตุ

บทที่สาม อุปัศโต เยนะสัจจนะ ยะสาโม ปานาปิ ยัตตะโร มะมะเอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วิสัง สามัสสะหัญญะตุ

บทที่สี่ อุปัศโต ยะจิน จิตตะ ปุญญะมังหะ เจวะ สิตุจะเต สัพเพนะเต สาเลนะ อีสามัส สะหัญญะตุ

๔. ขั้นตอนที่ ๔ วันทำบุญ

ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านตั้งแต่ตี ๔ ร่วมแห่ข้าว ๑,๐๐๐ ก้อนที่วัด ซึ่งมีพ้อใหญ่ ทายกหรือบัณฑิตในหมู่ จะนำพาว่าคำบูชาไปรอบศาลาการเปรียญ ๓ รอบ จากนั้นก็กลับขึ้นบนศาลา การเปรียญ แล้วบัณฑิตท่านนั้นก็พานำรับศีล แล้วอาราธนาเทศน์มหาชาติ ฟังเทศน์สังกาศ และ มหาชาติต่อจนจบ

๕. ขั้นตอนที่ ๕ การเทศน์

ก่อนเที่ยง ชาวบ้านจะนำก้อนที่ตันออกไปวัด ทำกันทุกครัวเรือน หรือ หลายครัวเรือนต่อ ๑ ก้อน ๑ จนครบก้อนเทศน์ ชาวบ้านร่วมกันฟังเทศน์และบูชาก้อนที่ไปตามความเชื่อ นอกจากนี้ มีผู้จับสลากบูชาก้อนที่ตันจับได้ ทั้งวันจะมีการทำก้อนที่หลอนมาถวายพระ ซึ่งปัจจุบัน ก้อนที่หลอนที่นิยมกันเป็นต้นเงินต้นทองเอามาถวายพระเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาวัดแล้วแต่ ประธานสงฆ์จัดสรรตามความเหมาะสม

๖. ขั้นตอนที่ ๖ ขอโหสิกรรม

เมื่อเทศน์มหาชาติจบลงแล้ว จะตักลองรวม ให้ชาวบ้านไปรวมกันที่ศาลาการเปรียญให้มากเท่าที่จะมากได้ แล้วบัณฑิตท่านนั้นจะนำกล่าวคำการวะเพื่อขอโหสิกรรม ถ้าหากได้ทำอะไรผิดไปในขณะที่ฟังเทศน์มหาชาติทั้งวันนั้น เสร็จแล้วพระสงฆ์จะให้พรด้วยน้ำมนต์ แล้วกล่าวอ้อลาพระพร้อมด้วยมีน้ำมนต์ติดตัวไปด้วย เพื่อเป็นสิริมงคลในชีวิต

จากการสังเกตของผู้วิจัย ขณะที่พระกำลังเทศน์ ชาวบ้านได้แห่ก้อนที่หลอนมาถวายพระ ผู้ที่ฟังเทศน์มีจำนวนน้อยคน ส่วนผู้ที่แห่ก้อนที่หลอนมักจะมีมาก และเต็มไปด้วยความสนุกสนาน ร่าเริงด้วยกลองยาวตีประคมอย่างสนุกสนาน อาจจะมีกล่าวได้ว่าเทศน์พะเหวส ๑ ปี ต่อครั้ง ต้องสร้างความสนุกสนานด้วยการทำบุญให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

มูลนิธิสารนุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารพาณิชย์^{๑๐} ได้กล่าวถึงกิจกรรมที่ทำในงานบุญพะเหวสว่า ก่อนจะมีงานบุญพะเหวสชาวบ้านทั้งชายและหญิง ทั้งคนแก่และหนุ่มสาวจะไปรวมกันที่วัด เพื่อช่วยกันจัดทำที่ปักสำหรับผู้มาร่วมงาน ช่วยกันทำดอกไม้ จัดตกแต่งประดับประดาโรงธรรมด้วยดอกไม้ พวงมาลัย และธงทิว ส่วนผู้หญิงจะจัดทำหมากพันคำ เมียงพันคำ เทียนพันเล่ม รูปพันปีนคาบ อย่างละพัน และข้าวตอกดอกไม้ไว้บูชาคาถาพัน ดอกไม้ที่จัดมี ดอกบัวพันดอก ดอกผักตบดอกด้านของ (ดอกปีบ) อย่างละพันดอก ธงพันผืน ธงทำด้วยเศษผ้ากระดาศสี ไบลาน หรือใบตาลก็ได้ จากนั้น ก็จะชิงด้วยสายสิญจน์ ตั้งหม้อน้ำมนต์ มีกระถางดอกไม้บูชา แปดอัน โองน้ำ ๔ โอง ตั้งไว้ที่มุมธรรมาสน์ในโองมีน้ำ มีอก แหน มีดอกไม้ชนิดต่าง ๆ เอาวางไว้ใต้ธรรมาสน์เอาธงพะเหวสปักรอบโรงธรรมนอกคาถา ในทิศทั้งแปดเพื่อหมายว่าเป็นเขตปลอดภัยป้องกันพระยามารไม่ให้ล้ำเข้ามา ตามเสาธงมีที่ใส่ข้าวพันก้อนซึ่งปรกติสานเป็นพานด้วยไม้ไผ่บางแห่งสานเป็นตาด้วยไม้ดอกเป็นคิริวงกตไว้รอบศาลาและทำเป็นทางเข้าศาลา โรงธรรมคดเคี้ยวไปมาบนศาลานอกจากประดับประดาสวยงามแล้วยังประดับด้วยภาพมหาเวสสันดรชาดกที่เรียกว่า “ผ้าพระเวสน์” ด้วยทิศตะวันออกของศาลาโรงธรรม ปลุกหออูปลุกขึ้นไว้ พร้อมมีบาตร ๑ ใบ ร่ม ๑ คัน กระโถน ๑ ใบ กาน้ำ ๑ ใบ และสงบจิ๋ว ๑ ชุด สำหรับถวายพระอุปัชฌาย์ ซึ่งการจัดตั้งนั้นจะต้องให้เสร็จเรียบร้อยก่อนวันงาน

๑. การเตรียมงาน

ก่อนมีงานบุญพะเหวสหลายวัน ชาวบ้านชายหญิงทั้งคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งส่วนมากเป็นหนุ่มสาวพากันไปร่วมงานกันที่วัดช่วยกันจัดทำที่ปักสำหรับผู้มาร่วมงาน และช่วยกันจัดทำดอกไม้จัดตกแต่งประดับประดาศาลาโรงธรรมด้วยดอกไม้พวงมาลัย และธงทิว ผู้หญิงจะจัดทำหมากพันคำ เมียงพันคำ เป็นต้น ทุกอย่างเตรียมพร้อมก่อนวันงานมาถึงอย่างน้อยหนึ่งวัน

^{๑๐} มูลนิธิสารนุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารพาณิชย์ , สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม ๙ พญาคันคาก - ไพหญ้า, หน้า ๓๐-๓๓

๒. **วันรวม (มื่อโฮม)** เป็นวันแรกของงานซึ่งในวันนี้จะมีพิธีสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๑. **แห่พระอุปคุต** ในตอนเช้ามีตของมื่อโฮมประมาณสี่หรือห้านาฬิกาจะมีพิธีแห่พระอุปคุตโดยก่อนเริ่มพิธีการมีการนำก้อนหินขนาดโตพอสมควรสามก้อนวางไว้ในวงน้ำ หรือถ้าไม่มีวงน้ำ อาจเป็นที่ใดก็ได้ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดที่จัดงาน พอถึงกำหนดเวลาก็มีการแห่พานดอกไม้ รูปเทียน ชั้นห้าชุดแปดไปยัง ณ สถานที่ก้อนหินชูขึ้น และถามว่าเป็นพระอุปคุต พอไปถึงก็จะมีผู้ไปหยิบก้อนหินก้อนนั้นชูขึ้นแล้วถามว่าเป็นพระอุปคุตหรือไม่ สองก้อนแรก จะตอบว่าไม่ใช่ พอถึงก้อนที่ ๓ จึงตอบว่าใช่ จึงมีการกล่าวคำอาราธนาพระอุปคุตแล้วจึงอัญเชิญพระอุปคุตมีการจุดประทัด หรือยิงปืน แล้วมีทหารแห่แห่นพระอุปคุตพร้อมตีฆ้องตีกลองและเครื่องดนตรีอย่างครึกครื้นเข้ามายังวัดแล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่หออุปคุตข้างศาลาโรงธรรม ซึ่งเตรียมจัดไว้แล้ว ผู้ที่ขอบสูกสนานก็จะตีฆ้องและกลองพร้อมเครื่องดนตรีแห่แห่นพ้อนรำรอบ ๆ วัดและตามหมู่บ้าน กานิมนต์พระอุปคุตมาเมื่อมีงานบุญเฉพาะเพื่อให้ความสวัสดีมีชัย และเพื่อให้การจัดงานสำเร็จราบรื่นด้วยดี

๒. **การแห่พะเหวสเข้าเมือง** เวลาประมาณบ่ายสองหรือสามโมงในมื่อโฮม ชาวบ้านมารวมกันที่วัดเตรียมตัวจัดขบวนแห่ไปอัญเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้าเมือง โดยสมมติให้พระเวสสันดรและนางมัทรีไปอยู่ในป่าแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งอาจเป็นป่าจริงหรือทุ่งนา หรือลานหน้าก็ได้ แล้วแต่ภูมิประเทศจะอำนวยพิธีการอัญเชิญพระพุทธรูป ๑ องค์ และพระภิกษุ ๔ รูป ขึ้นนั้นบนเสลี่ยงหาไปยัง ณ ที่สมมติว่าพระเวสสันดร และนางมัทรีประทับอยู่ ก่อนเริ่มต้นแห่มีการอาราธนาศีลและรักศีลห้าเสร็จแล้วกล่าวอัญเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้าเมือง โดยห้ามเสลี่ยงพระพุทธรูปและพระภิกษุออกก่อน บาแห่งหากมีรูปภาพเกี่ยวกับเรื่องนางพระเวสสันดรชาดก เรียกว่า “ผ้าพะเหวส” พอถึงวันทำการแห่รอบวัดหรือศาลาโรงธรรมโดยเวียน ๓ รอบ ตอนค่ำก็จะร่วมกับพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์จากนั้นเทศน์พระมาลัยหมั้นพระมาลัยแสน

๓. **ตัดบาตรข้าวพันก้อน** ตอนย่ำรุ่งชาวบ้านไปถวายพระอุปคุตที่วัด แล้ววางข้าวพันก้อนไว้ตามธง หรือ ตามภาชนะที่จัดไว้เสร็จแล้วพอใกล้สว่างก็ประกาศป่าวเทวดาและอาราธนาเทศน์มหาชาติเริ่มต้นจากกัณฑ์ทศพรจนถึงนครกัณฑ์ เมื่อจบแล้วเทศน์ฉลองพระเวสสันดรอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเทศน์มหาชาติจบ จัดขันดอกไม้รูปเทียน กล่าวคำบูชาบูชาพระรัตนไตรจบเป็นเสร็จพิธีบุญเฉพาะ

๓. **มื่อจัน (วันเทศน์มหาชาติ)** คือเริ่มตั้งแต่ ย่ำรุ่ง คือการตัดบาตรข้าวพันก้อนกิจกรรมในมื่อจันมีดังนี้

๑. **กัณฑ์เทศน์** ทุกกัณฑ์จะต้องมีชาวบ้านเป็นเจ้าภาพจัดเครื่องกัณฑ์ถวายกัณฑ์หนึ่ง ๆ อาจมีหลาย ๆ คนช่วยกันจัดร่วมกัน เมื่อเวลาพระที่ตนรับกัณฑ์ขึ้นเทศน์ เจ้าภาพก็จะจุดเทียนคาถาหวานข้าวตอกข้าวสารตามประเพณีในระหว่างเทศน์บางที่มีการถวายปัจจัยประจำกัณฑ์เพิ่มเติม เรียกว่า “กัณฑ์แถมสมภาร” คือถึงบทใดกัณฑ์ใดที่พระเทศน์ดีมีเสียงไพเราะมีเนื้อความกินใจ ผู้ฟังจะถวายแถมกัณฑ์แล้วแต่ศรัทธาของผู้ฟัง ส่วนใหญ่จะถวายเป็นเงิน เมื่อเทศน์จบหนึ่งกัณฑ์หนึ่ง ๆ มีการตีฆ้องเป็นสัญญาณ

๒. **เทศน์แหล่** คือทำนองเทศน์เล่นเสียงยาว ๆ คล้ายทำนองลำทางยาว มีการเล่นลูกคอและทำเสียงสูงต่ำเพื่อให้เกิดความไพเราะ เรื่องมหาชาติที่นิยมเทศน์แหล่ได้แก่กัณฑ์มัทรี กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มหาธาต และนครกัณฑ์ การเทศน์แหล่จะนิมนต์พระที่มีเสียงดีมาเทศน์คั่นกลาง เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเกิดความไพเราะซาบซึ้ง

๓. **กัณฑ์หลอน** คือกัณฑ์เทศน์ที่ทำพิธีแห่ไปจากบ้านไม่จำเป็นเฉพาะกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่ง และไม่เจาะจงจะถวายพระรูปใดรูปหนึ่งเมื่อแห่ล่กัณฑ์หลอนไปถึงวัด พระรูปใดรูปหนึ่งกำลังเทศน์อยู่เมื่อท่านเทศน์จบ ก็นิมนต์มารับกัณฑ์หลอนกัณฑ์นั้น กัณฑ์หลอนส่วนใหญ่จะทำด้วยกระดาษสาด้วยไม้ไผ่ มีคาบหาบใส่ของกินของใช้ที่มีผู้บริจาคพร้อมด้วยเงินและทำเป็นต้นกัณฑ์ประดับประดาอย่างสวยงาม การจัดกัณฑ์หลอนมักเป็นกลุ่มคนรวมกันจัดขึ้นอาจมีเจ้าภาพหลาย ๆ คนมาร่วมกัน พวกหนุ่มสาวร่วมกันจัดทำขึ้นเมื่อเสร็จแล้วก็แห่ขบวนไปรอบ ๆ หมู่บ้านผ่านบ้านใดก็จะมีการทำปัจจัยไทยทานมาสมทบกัณฑ์ด้วยเป็นการร่วมมือทำให้เกิดความสามัคคี การแห่กัณฑ์หลอนมักทำกันอย่างสนุกสนาน มีการตีฆ้อง ตีกลอง เป่าแคน ดัดพิณ ตีโทน และฟ้อนรำไปด้วยเมื่อถึงวัดแล้วก็หยุดใช้เสียงแล้วนำกัณฑ์ไปถวายพระเมื่อท่านเทศน์จบเป็นการถวายกัณฑ์เพิ่มจากกัณฑ์ที่ถวายธรรมดาอีกที่หนึ่งในงานบุญเฉพาะแห่สวดครั้งหนึ่งอาจมีกัณฑ์หลอนก็กัณฑ์ก็ได้ แล้วแต่ศรัทธาของประชาชน

๔. **กัณฑ์จอบ** คือกัณฑ์พิเศษที่เจ้าของกัณฑ์เจาะจงจะนำไปถวายพระผู้เทศน์รูปใดรูปหนึ่งโดยเฉพาะกัณฑ์จอบ คำจอบหมายความว่าแอบดู กัณฑ์จอบจึงหมายถึงก่อนนำกัณฑ์ไปถวายไปแอบดูให้รู้แน่เสียก่อนเป็นพระรูปที่เจาะจงจะนำกัณฑ์ไปถวาย

สำหรับ รักษุณีได้กล่าวถึงขั้นตอนปฏิบัติดังนี้

๑. สถานที่ บุญมหาชาติเป็นบุญที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธโดยตรง ดังนั้นสถานที่ประกอบพิธีกรรมจึงจัดอยู่ที่วัดส่วนใหญ่ แต่การเทศน์มหาชาติบางครั้งก็มีการนำไปเทศน์ที่งานอุทิศกุศลต่าง ๆ ก็มีแต่งานบุญมหาชาติ จริง ๆ จะต้องทำในบริเวณวัดเท่านั้น

๒. จำนวนพระ จะต้องให้ครบกับจำนวนกัณฑ์เทศน์ ซึ่งชาวอีสานจะแบ่งเรื่องราวออกเป็นกัณฑ์และไปนิมนต์พระวัดต่าง ๆ มาเทศน์ตามกัณฑ์ที่แบ่งไว้นั้นในบุญมหาชาตินี้ จึงนิมนต์พระเป็นจำนวนมาก ดังนั้นบางแห่งจึงมีพระ ๓๐ - ๖๐ รูป แต่หากไม่สามารถนิมนต์ได้จริง ๆ ก็อาจให้พระในวัดหนุนเวียนกันขึ้นไปเทศน์ได้ตามเหมาะสม

๓. พิธีกรรม ก่อนมีงานบุญเฉพาะแห่สวดหลายวันชาวบ้านชายหญิงทั้งคนเฒ่าคนแก่ซึ่งส่วนมากเป็นหนุ่มสาวพากันไปรวมกันที่วัดช่วยกันจัดทำที่พักรับผู้มาร่วมงานและช่วยงานและช่วยกันจัดทำดอกไม้จัดตกแต่งประดับประดาศาลา โรงธรรมด้วยดอกไม้ พวงมาลัยและธงทิว พวกผู้หญิงจัดทำหมากพั้นคำเมียงพั้นคำ เทียนธูป มีดดาบ อย่างละพั้นและข้าวตอกดอกไม้ไว้บูชาคาถาพั้น

๔. วันโฮม วันแรกของงานเรียกว่า “วันรวมหรือวันโฮม” ในวันรวมนี้นอกจากจะมีประชาชนตามละแวกบ้านและหมู่บ้านอื่นที่ใกล้เคียงหลั่งไหลกันมาร่วมงานแล้วจะมีพิธีสำคัญ ๒ อย่างคือ

๑. การนิมนต์พระอุปคุต ในตอนเช้ามีดของวันรวมประมาณสี่ห้านาฬิกาจะมีพิธีนิมนต์พระอุปคุต โดยก่อนเริ่มพิธีการหรือมีการนำก้อนหินขนาดโตพอสมควรสามก้อนไปวางไว้ในวังน้ำ หรือถ้าไม่มีวังน้ำอาจเป็นที่ใดที่หนึ่งก็ได้ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดที่จัดงานเท่าใดนัก พอถึงเวลาก็มีการแห่พานดอกไม้ธูปเทียน ชันห้าชั้นแปด ไปยัง ณ สถานที่ก้อนหินวางอยู่ซึ่งสมมุติว่าเป็นพระอุปคุต โดยหยิบก้อนหินชูขึ้นและถามว่าเป็นพระอุปคุตหรือไม่ สองก้อนแรกจะได้คำตอบว่าไม่ใช่ พอถึงก้อนที่สามจะตอบรับว่าใช่ แล้วจึงเชิญก้อนหินพระอุปคุตใส่พานหรือถาด มีการแห่กันอย่างครึกครื้น

๒. การนิมนต์พระอุปัชฌายาเมื่อมีบุญพิเศษ ก็เพื่อให้มีความสวัสดีมีชัยและเพื่อให้การจัดงานสำเร็จราบรื่นไปด้วยดี ดังมีเรื่องนิทานเกี่ยวกับงานฉลองพระสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้นิมนต์พระอุปัชฌายาเพื่อเป็นการป้องกันภัยตรายต่าง ๆ และก่อให้เกิดสวัสดีมีชัย

จากการกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ขั้นตอนการเตรียมงานประเพณีบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวดมีลักษณะคล้ายกันมากที่สุด แต่ก็ยังมีลักษณะต่างกันบางประการ เช่นมีการเทศน์ในทำนองต่าง ๆ ตามความนิยม หรือทำเนียมท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ทุกขั้นตอนประกอบด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ กล่าว คือ ๑) การบริจาคทรัพย์ กำลังกาย สติปัญญา เพื่อให้งานบุญนี้ดำเนินไปด้วยดี อีกอย่างหนึ่งผลพวงที่เกิดขึ้นจากบุญนี้ไปทำเพ็ญประโยชน์สังคมด้วยการสร้างศาสนสถาน สะพาน การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียน เป็นต้น ๒) ชาวบ้านที่ร่วมในงานบุญผะเหวดได้สมาทานรักษาศีล หลีกเว้นจากการประพฤติบาปธรรมทั้งปวง และยังกุศลให้ถึงพร้อม ๓) นอกจากนี้ชาวบ้านได้ร่วมฟังธรรมอย่างเอาใจใส่มากที่สุด เพื่อเจริญปัญญาให้เกิดขึ้นด้วยการฟัง และรักษาจิตให้สงบ นิ่ง สะอาด บริสุทธิ์

๓.๓ กัณฑ์เทศน์ผะเหวด

การเทศน์ผะเหวด หรือ เทศน์มหาชาติ มีการแบ่งกัณฑ์เทศน์ออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ แยกการอาราธนาพระเทศน์กัณฑ์ต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ตอนอาราธนา ก็จะจัดรูป เทียน บูชาคาถาประจำกัณฑ์ ในขณะที่พระเทศน์ก็จะเผาเทียนพันน้ำมันหมื่นไปด้วย ซึ่งเทียนที่จุดจะมีจำนวนเท่ากับพระคาถาในกัณฑ์นั้น เมื่อเทศน์จบในแต่ละกัณฑ์ก็จะมีกรลั่นฆ้อง ๓ ครั้ง พร้อมทั้งโปรยข้าวตอกดอกไม้เพื่อบูชาธรรม การเทศน์ผะเหวด หรือเทศน์มหาชาตินั้นมีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ คาถา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้^{๑๑}

กัณฑ์ที่ ๑ กัณฑ์ทศพร มี ๑๙ คาถา

เรื่องราวเกี่ยวกับบนสวรรค์ นางมุสตีเทพอัปสร สิ้นบุญจะต้องจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ท้าวสักกะเทวราช หรือ พระอินทร์ผู้เป็นสามีจึงให้นางขอพรได้ ๑๐ ประการ อีกทั้งนางมุสตีเทพอัปสร ยังได้เคยโปรยผงจันทร์แดงถวายพระวิปัสสิพุทธเจ้า และอธิฐานให้ได้เกิดเป็นพุทธมารดาด้วย นางมุสตีเทพอัปสร สดับฟังและรับพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์ดังนี้

๑. ขอให้ได้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสิพี
๒. ขอให้มิดวงเนตรคมงามและดำดวงตาของลูกเนื้อทราย
๓. ขอให้มิคิ้วที่คมขำดังสร้อยคอนกยูง
๔. ขอให้ได้นามว่า “มุสตี” ดังภาพเดิม
๕. ขอให้มิพระโอรสที่ทรงเกียรติเหมือนกษัตริย์ทั้งหลายในชมพูทวีป
๖. ขอให้พระครรภ์งามไม่พองนูนเหมือนสตรีสามัญ
๗. ขอให้พระถันเปล่งปลั่งไม่หย่อนยาน
๘. ขอให้พระเกศาที่ดำสนิท
๙. ขอให้มิผิวพรรณบริสุทธิ์งามดังทองคำชาติ
๑๐. ขอให้มิอำนาจปลดปล่อยนักโทษที่ต้องอาญาได้

กัณฑ์ที่ ๒ กัณฑ์หิมพานต์มี ๑๐๔ คาถา

^{๑๑} ฉัตร ปิยะอุย, งานบุญผะเหวดมุกดาหาร, หน้า ๔๖.

นางผุสดีเทพอัปสรเป็นราชธิดาของพระเจ้ามัทธาทรราช เมื่อเจริญวัยทรงมีพระสิริโฉมงดงามสมดังพรที่ขอไว้ พอเจริญพระชนม์ได้ ๑๘ ชันษาก็ได้อภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงกษัตริย์แห่งสิพีร์ฐานคร ครั้งทรงครุฑครบทศมาสเป็นเวลาเสด็จประพาสพระนคร เกิดปวดพระครุฑและทรงคลอตพระกุมารกลางตรอกพ้อคำจึงตั้งพระกุมารว่า “พระเวสสันดร. ในวันที่พระราชกุมารประสูตินั้น พญาช้างฉันทันต์ได้เหาะมาจากป่าหิมพานต์และมาคลอตลูกช้างไว้ที่โรงช้างต้นชื่อว่า “ปัจฉยนาเนนทร์” ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมือง และเป็นช้างคู่บุญบารมีขอพระเวสสันดร เมื่อเจริญพระชนม์ครบ ๑๖ พรรษา ก็แตกฉานในศิลปวิทยา ๑๘ แขนง ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดา และได้อภิเษกกับนางมัทรี มีพระโอรสกับพระธิดานามว่า “ชาลี” และ “กัณหา” พระเวสสันดรเป็นผู้เปี่ยมไปด้วยเมตตา ทรงสร้างโรงงานบริจาทานอยู่เรื่อยมา ต่อมาพระเจ้ากสิงคะแห่งนครกาลิงครัฐได้ส่งพราหมณ์ ๘ คนมาขอพระราชทานช้างปัจฉยนาเนนทร์ เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของราษฎรเพราะเชื่อว่าช้างปัจฉยนาเนนทร์จะนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ประสงค์ ชาวนครสิพีร์ไม่พอใจนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสิพีร์ให้ลงโทษพระเวสสันดร โดยการเนรเทศไปจากเมือง พระเจ้ากรุงสิพีร์ จำต้องเนรเทศพระเวสสันดร ซึ่งพระเวสสันดรก็ยินยอม

กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์มี ๒๐๘ คาถา

พระเวสสันดรพร้อมด้วยนางมัทรีชาย กัณหา และชาลี รักราชโองการถูกเนรเทศออกจากเมือง ก่อนออกจากเมืองได้ทูลขอบำเพ็ญสัจตมहाทาน คือให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ได้แก่ช้าง ๗๐๐ เชือก ม้า ๗๐๐ ตัว โคนม ๗๐๐ ตัว รถม้า ๗๐๐ คน ทาส ๗๐๐ คน ทาสี ๗๐๐ คน เสื้อผ้า อาหาร ๗๐๐ ชัน เสร็จแล้วทูลลาพระชนกชนนี เพื่อไปบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า วันรุ่งขึ้นทั้งสี่พระองค์ก็บ่าหน้าสู่ป่าเขาสำเนาไพร ก่อนจะกลับพระนครก็ทรงประทานม้า และราชรถให้ พราหมณ์ที่ขอจากนั้นทรงดำเนินด้วยพระบาทสู่ป่า

กัณฑ์ที่ ๔ วนประเวศมี ๕๗ คาถา

พระเวสสันดร ได้มานางมัทรี และพระโอรส ธิดา รอนแรมมาถึงนครเจตราช พระองค์ได้รับความเหน็ดเหนื่อยจึงทรงพักที่ศาลาหน้าเมือง เมื่อพระประยูรญาติทรงทราบก็เสด็จมาหาพร้อมทั้งถามไถ่ถึงสาเหตุที่ทรงถูกขับไล่ ซึ่งพระเวสสันดรก็ทรงเล่าให้ฟัง พระประยูรญาติทูลเชิญเสด็จเข้าเมือง พระเวสสันดรก็ปฏิเสธเพราะตั้งใจจะบำเพ็ญเพียรอย่างสันโดษในป่า พระองค์ทรงประทับที่ศาลานอนเมืองนั้นหนึ่งคืน รุ่งเช้าจึงเสด็จต่อ พระเจ้ากรุงเจตราชทรงตามเสด็จไปส่งถึงประตูป่า และทรงตั้งพรานเจตบุตรให้คอยเฝ้าประตูป่าถวายอารักขาแต่พระเวสสันดร จากนั้น ๔ กษัตริย์ก็ได้เดินทางสู่ป่าลึก พบศาลาที่ท้าววิษณุกรรมเนรมิตถวาย พระองค์ทรงผนวชเป็นฤๅษีพำนักในอาศรม โดยมีนางมัทรีเป็นผู้คอยหาอาหารถวายอยู่จนถึง ๗ เดือน

กัณฑ์ที่ ๕ ชุชกมี ๗๙ คาถา

ในแคว้นกาลิงคะมีพราหมณ์แก่ผู้หนึ่งชื่อ “ชูชก” เป็นขอทานที่เชี่ยวชาญมาก เดินทางไปต่างแคว้นเก็บทรัพย์ได้มากถึง ๑๐ กหาปณะ ชุชกได้นำเงินดังกล่าวไปฝากไว้กับพราหมณ์ผิวเมื่อยคนหนึ่งแล้วเที่ยวขอทานต่อไปอีก เมื่อชูชกกลับมาเพื่อนพราหมณ์ ผู้นั้นได้ใช้เงินที่ชูชกฝากไว้หมดไปแล้ว จึงยกนางอมิตดาลูกสาวของตนให้เป็นภรรยาแทนเงินที่พวกเขาใช้ไป เมื่อชูชกได้นาง อมิตตาเป็นภรรยาก็สงสารไม่อยากให้นางได้เหนื่อยจึงตั้งใจจะขอกัณหากับชาลีมาเป็นทาศ

กัณฑ์ที่ ๖ จุลพนมี ๓๕ คาถา

เตโชธาตุไม่ย่อย จากนั้น พระเจ้ากรุงอยุธยาชัยก็ถามถึงทุกข์สุขจากสองกุมาร เมื่อได้ทราบความจริงก็เกิดความสงสารจึงโปรดให้ยกพลไปรับพระเวสสันดรเพื่อกลับคืนนคร

กัณฑ์ที่ ๑๒ ฉกษัตริย์ มี ๓๖ คาถา

พระเจ้ากรุงอยุธยาเสด็จพร้อมด้วยราชบริพาร รอนแรมเป็นเวลาหนึ่งเดือน กับ ๒๓ วัน ก็ถึงบริเวณอาศรมของพระเวสสันดร ทั้งหกษัตริย์ ต่างพบกันด้วยความดีพระทัย ต่างทรงกรรแสงสุดประมาณ ท้าวสักกะเทวราช ทรงบันดาลให้ฝนตกลงมาประพรมให้ทั้งหกษัตริย์ และเหล่าทหารให้หายโศกเศร้า ต่อมาอำมาตย์และบุโรหิตจึงทูลเชิญให้พระเวสสันดร ลาผนวช และเสด็จกลับพระนครเพื่อครองราชย์ ซึ่งทวยราษฎร์ต่างก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

กัณฑ์ที่ ๑๓ นครกัณฑ์ มี ๔๘ คาถา

กษัตริย์ทั้งหกพระองค์ เสด็จกลับนครสี่พี ใช้เวลารอนแรมสองเดือน จึงถึงพระนคร ขณะเสด็จทั้งสองข้างทางมีประชาชนออกมาต้อนรับเสด็จ อย่างเนืองแน่น เมื่อพระเวสสันดร เสด็จขึ้นปราสาทแล้วทรงรับสั่งให้ ชาวเมืองทรงปล่อยสัตว์ที่กักขัง ประชาชนได้มาขอรับบริจาคทาน พระองค์ทรงให้ทานจนจะไม่มีสิ่งใดจะให้ทาน ทันทันนั้นก็เกิดฝนแก้วเจ็ดประการตกลงมาในนครสี่พี พระเวสสันดรก็ทรงประกาศให้ประชาชนมาชนเอาไปตามปรารถนา ที่เหลือก็ให้ชนเข้าท้องพระคลัง พระเวสสันดรทรงปกครองนครสี่พี ด้วยทศพิธราชธรรม ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา

การบริจาคทานของพระเวสสันดร จากการศึกษาแต่ละกัณฑ์ ๆ เราจะพบเห็นแฝงด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งประกอบด้วยทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย ดังนี้

๑. ทานมัย ในกัณฑ์ทศพร ถึงแม้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับพระเวสสันดรโดยตรง แต่เจตนาความรู้สึกรักของพระนางผุสดีเทพอัปสร ปรารถนาเพื่อจะได้เป็นส่วนหนึ่งในการให้อภัยทานแด่นักโทษ ซึ่งเจตนาดีได้ส่งผลพวงต่อพระเวสสันดรในภายหลัง กัณฑ์หิมพานต์ ในขณะที่พระเวสสันดรเจริญเติมโตด้วยวัย และมีครอบครัวอย่างเหมือนมนุษย์ทั่วไป ทรงได้แต่งสมรส มีพระโอรส พระธิดา พร้อมด้วยการบริจาคทานเรื่อง ๆ มา จนกระทั่งเป็นเรื่องเป็นร้ายเมื่อทรงบริจาคช้างปัจจัยเคนทร์แด่นครกลิงนรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ไม่เคยท้อแท้ หรือเบื่อหน่ายต่อการบริจาคทานแต่อย่างใด ดังในทำนกัณฑ์ ก่อนที่จะเข้าสู่ป่าเพื่อเจริญกัจจาวนา พระองค์ได้บริจาคทานอย่างละ ๗๐๐ ซึ่งการบริจาคทานนี้เรียกว่าการบำเพ็ญสัตมาหาทาน กัณฑ์กุมาร ทรงได้บริจาคพระราชโอรส และพระราชธิดาเป็นทาน แต่เฒ่าชูชก ด้วยทรงไม่หวั่นไหว สะทกสะเทือนด้วยความรู้สึกรักที่เกิดด้วยความรักใคร่ แต่ตรงข้ามด้วยพระเมตตาอันเปี่ยมหลนต่อเฒ่าชูชก และพระราชโอรสพระราชธิดา กัณฑ์สักกบรรพ พระเจ้าเวสสันดรได้บริจาคพระนางมัทรีซึ่งเป็นพระชายาแต่อินทร์พราหมณ์ พระนางเปรียบเหมือนดังดวงเนตรของพระองค์ แต่พระองค์ก็รักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่า การบริจาคสองครั้งนี้ เป็นการบริจาคครั้งยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นการบริจาคเพื่อบำเพ็ญบารมีขั้นที่สองให้เกิดขึ้น พระองค์ยืนยันว่าจะบริจาคแม้ชีวิตหากมีใครมาขอ ในกัณฑ์สุดท้ายคืออนครกัณฑ์ ขณะที่พระองค์ครองราชย์เป็นเจ้าชีวิตของทวยราษฎร์ ทรงได้บริจาคพระราชทรัพย์จนหมดพระคลัง ด้วยเจตนาเพื่อลดความทุกข์ยากของทวยราษฎร์

๒. ศีลมัย นับแต่วันที่พระเจ้าเวสสันดรได้ประสูติมา ทรงไม่เคยทำในเรื่องที่คัดแย้งต่อเจตนา ความรู้สึกในนามเป็นผู้ที่สละเพื่อประโยชน์สุข ด้วยการเจริญคุณธรรม และศีลธรรม พระองค์ได้รักษาศีลถึงพร้อมด้วยเจตนา ถึงแม้ในหลาย ๆ กัณฑ์ ไม่ได้กล่าวถึงการรักษาศีลของพระเวสสันดรโดยตรงก็ตาม แต่บางกัณฑ์ ดังเช่น นับแต่กัณฑ์ชูชกมาจนถึงกัณฑ์นครกัณฑ์ เราได้เห็นความตั้งใจใน

การรักษาศีลของพระองค์อย่างยอดเยี่ยมที่สุด จนกระทั่งได้ทรงตั้งกติกาดำรงพระนางมัทรี และพระราชโอรสพระราชธิดาในการเข้าเฝ้า หรือบำเรอรับใช้ ทั้งนี้ เพื่ออบรมจิตของพระองค์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ห่างไกลจากบาปกรรมที่เกิดขึ้นวิบัติทุกาม หรือความอยากใคร่มาครองงำได้

๓. ภาวนามัย นับแต่เป็นพระราชกุมาร พระเจ้าเวสสันดรได้ศึกษาอบรมกาย วาจา และจิตให้อยู่ภายใต้การควบคุมของสติ หรือภาวนา ซึ่งเป็นคุณธรรมชั้นสูง มีหลายกัณฑ์ที่ได้กล่าวถึงการเจริญภาวนาของพระเจ้าเวสสันดร ดังเช่นกัณฑ์วนประเวศ จนกระทั่งกัณฑ์สุดท้าย พระองค์ได้พยายามทำการเจริญภาวนาอย่างยอดเยี่ยมที่สุดในความเป็นมนุษย์ที่อาจทำได้ โบราณจารย์หลายท่านได้กล่าวต่อ ๆ กัน ว่าพระเจ้าเวสสันดรตั้งใจเพื่อบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยการเจริญภาวนา จนกระทั่งได้บรรลุซึ่งฉาน

จากการกล่าวถึงกัณฑ์เทศน์ทั้ง ๑๓ โดยย่อ จะเห็นได้ว่า บทบาทของพระเวสสันดร โภธิสัตว์มีลักษณะแตกต่างจากบทบาทของคนอื่นทั่วไป ที่สำคัญคือการบริจาทาน การบริจาทานของพระเวสสันดร โภธิสัตว์ไม่ใช่เพียงลดความอยากจน ขาดแคลน หรือเติมเต็มความสุขให้ประชาชนชั่วคราว หรือตามที่ถูกกล่าวหาว่าเห็นแก่ตัว แต่เป็นการให้โดยมองเห็นประโยชน์สุขของประชาชนยาวนาน เนื่องจากทุกข์และสุขที่ประสบมาเป็นของเทียม ดังนั้น เพื่อความสุขที่แท้จริง พระองค์ต้องสละทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิต เพื่อโพธิญาณคือบรรลุเป็นพระพุทธรูปเจ้าอย่างเดี่ยว โดยผ่านการสร้างทานบารมี ซึ่งเรามองในเชิงพฤติกรรมสังคมว่า “เป็นการสร้างมหาสังคัมเคราะห์” โดยไม่มีเงื่อนไขทั้งสิ้น นอกเหนือจากนี้ พระองค์ได้รักษาศีลพร้อมด้วยไว้ความเศร้าหมองแต่ประการใด ส่วนภาวนา ทรงได้ทำการเจริญอย่างเต็มที่ เมื่อทรงมีโอกาสได้พำนักอยู่ในป่าสักระยะหนึ่ง ทั้งนี้ ทำให้พระองค์ได้เรียนรู้คุณค่าการบริจาทาน การรักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นอย่างดี แล้วปฏิบัติปฏิบัติชอบตามหลักการดังที่กล่าวมา

บทที่ ๔

ความเชื่อมโยงมโนกรรมวิญญู ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิต ของชาวตำบลนาคาย อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษาประเด็นนี้ ผู้วิจัยจำแนกเป็นสามประการ คือศึกษาสภาพทั่วไปตำบลนาคาย อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี และความเชื่อมโยงมโนกรรมวิญญู ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลนาคาย ดังนี้

๓.๑ สภาพทั่วไปตำบลนาคาย อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี

ก. ประวัติความเป็นมา

ตำบลนาคายเป็นถิ่นฐานทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดอุบลราชธานีมาช้านาน ที่สำคัญคือหมู่บ้านดอนมดแดง ซึ่งประชาชนได้พากันอพยพมาทำมาหากิน เนื่องด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ห้วยน้ำเป็นต้น แต่ห้วยน้ำแห่งนี้ ได้ก่อให้เกิดอาการคันตามร่างกาย ประชาชนได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า หมู่บ้านนาคายซึ่งอยู่ในเขตปกครองของตำบลจันทิง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ทางอำเภอจึงได้แยกตำบลเป็นอีกตำบลหนึ่ง เรียกว่าตำบลนาคายในปัจจุบัน

ข. ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้ง

องค์การบริหารส่วนตำบลนาคายเป็นเนื้อที่เขตปกครอง ๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๕๓,๑๒๕ ไร่ ตั้งอยู่ในเขตปกครองอำเภอतालสุม อยู่ห่างทิศตะวันตกเฉียงเหนือของที่ตั้งอำเภอห่างจากตัวอำเภอประมาณ ๑๔ กม. ห่างจากจังหวัดอุบลราชธานี ประมาณ ๔๕ กม. มีเขตติดต่อกันตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอจันทิง อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอหนองกุงและตำบลคำหว่า อำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับแม่น้ำแซบ ตำบลเหล่าแดง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

ค. ภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ลาดชันปานกลาง ไม่มีภูเขาสูง มีแม่น้ำแซบไหลผ่านเขตติดต่อด้านทิศตะวันตกที่ราบลุ่ม บางส่วนบริเวณพื้นที่ด้านตะวันตกของตำบล ทิศเหนือเป็นที่ราบสูงเหมาะต่อการเลี้ยงสัตว์ เป็นป่าละเมาะมีพื้นที่ทำนาประมาณ ๓ ใน ๔ ส่วนของพื้นที่ทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้มีแม่น้ำห้วยนาคายไหลผ่าน ด้านทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำแซบ

จำนวนหมู่บ้านในเขตองค์กรปกครองส่วนตำบลนาคายเป็นหมู่บ้านทั้งหมด ๑๓ หมู่ ประชาชนทั้งสิ้น ๖,๑๕๗ คน แยกเป็นชาย ๑,๑๕๗ คน หญิง ๓,๐๕๒ คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย ประมาณ ๗๑ ต่อตารางกิโลเมตร

ส่วนใหญ่ ประชาชนประกอบอาชีพทำนา ประมาณ ๙๓ % อาชีพรองลงมาคือค้าขาย รับราชการ รับจ้างทั่วไป เลี้ยงสัตว์ และประกอบกิจการพาณิชย์ขนาดเล็ก

๓.๒ ความเชื่อมโยงมบุญกิริยาวัตฤ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

วิถีชีวิตของชาวตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานีได้ดำเนินไปตามหลักบุญกิริยาวัตฤ ๓ ซึ่งปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ จากการศึกษาด้วยการลงพื้นที่ และค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

พระครูสุนทรปริยัตเมธี เจ้าคณะอำเภอตาลสุม ได้กล่าวว่า บุญพะเหวส^๑ เป็นบุญที่ปรากฏในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันคือฮีต ๑๒ เรียกกันว่าบุญมหาชาติ หรือ บุญพะเหวสในสำนวนอีสาน เราสามารถเรียกบุญนี้ว่าบุญกิริยาวัตฤ เนื่องด้วยประชาชนส่วนใหญ่ได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ คือบริจาคทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ชื่อว่าบริจาคทานนั้น ปัจจุบันมีการแจ้งข่าวสารล่วงหน้า เพื่อให้ญาติที่อยู่ห่างไกลได้มีโอกาสมาร่วมงาน บางครั้ง ผู้ที่อยู่ไกลส่งปัจจัยไทยธรรมมา ส่วนผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านได้เก็บรวบรวมกันเงิน หรือทำเป็นต้นกัณฑ์หลอน นอกจากนี้ มีเจ้าภาพหลายคนได้เอาข้าวปลาอาหารมาถวายพระ แบ่งปันจัดสรรกัน

สวิง บุญเจิม ปราชญ์ชาวอีสานมากด้วยความรู้ และประสบการณ์ มองว่า เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีผ่านมิติทางศาสนา สอนในเชิงพิธีกรรมเข้าสู่หลักแก่นแท้ของศาสนา คือ หลักการให้โดยไม่มีที่สิ้นสุด เป็นการสร้างความดีที่ยั่งยืน หากบุคคลเทียบไม่ การให้คือการสร้างความดีเพื่อตนเอง และหมู่ชน^๒ สุชีพ ปุญญานุภาพ สรุบบุญพะเหวสมองผ่านพฤติกรรมสังคมว่า สั่งสอนให้คนมีความเพียร ประกอบความดีโดยมิท้อถอย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานเนื่องนี้จักจะเป็นการสรรเสริญของคนทั่วไป^๓

การทำความดีด้วยการให้ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว สร้างความเป็นเพื่อนมิตรในสังคมยิ่งทำยิ่งสร้างความผูกพันกับเพื่อนมิตรอย่างใกล้ชิด เป็นการดำเนินตามรอยของพระโพธิสัตว์ ซึ่ง พระครูสมุห์สุบรรณ กตปุญโญ^๔ เจ้าคณะตำบลบ้านนาคาย มองว่า ผู้ที่ประสงค์จะร่วมอยู่กับพระโพธิสัตว์หรือรอกการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าใหม่อีกรูป จะต้องทำความดีผ่านพิธีกรรมบุญเดือนสี่หรือบุญพะเหวส ซึ่งท่านกล่าวต่ออีกว่า บุญพะเหวส เป็นบุญนำมาซึ่งความสามัคคีธรรม หลักใจสำคัญคือการ

^๑ สัมภาษณ์ พระครูสุนทรปริยัตเมธี, เจ้าคณะอำเภอตาลสุม, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

^๒ สวิง บุญเจิม, มรดกอีสาน, (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒๒.

^๓ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑.

^๔ สัมภาษณ์ พระครูสมุห์สุบรรณ กตปุญโญ, เจ้าคณะตำบลนาคาย, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

สร้างทานบารมี และศีลบารมี ถึงแม้ว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตามการสังเกต แต่บุญเฉพาะสหาย ยังนิยมปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

บุญยืน พันธุ์คำ^๕ สรุปได้ว่า งานบุญเฉพาะสหายของชาวตำบลนาคาย ได้แฝงด้วยหลักธรรมบุญกิริยาวัตถุ คือ “ทนายมัย” การเสียสละ และความเอื้ออาทร ชาวตำบลนาคายยังนำเอาปรัชญาข้อคิดจากประเพณีบุญเฉพาะสหายใช้ให้เกิดสังคมประภคิต สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดี บุญเฉพาะสหายทำให้บุคคลในชุมชนเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เช่น เรื่องสามัคคีในชุมชน การเสียสละ การรู้จักการให้อภัย หรือความโลภของชุมชน เป็นต้น

นางสำราญ วงศ์พันธ์^๖ ได้กล่าวว่า บุญเดือนสี่ หรือที่เรารู้จักกันว่า บุญเฉพาะสหาย ประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลนี้เข้าวัดทำบุญบริจาคทาน รักษาศีล และฟังเทศน์อย่างเอาใจใส่ ซึ่งบุญเฉพาะสหายนี้มีหลักดำเนินชีวิตคือ “แบ่งปัน” เพื่อความสุขของตัวเอง และประโยชน์ส่วนร่วม ดังพระเวสสันดร เป็นตัวอย่าง

นายโพธิ์ทอง แสงวงศ์^๗ ประธานกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกล่าวว่า บุญเดือนสี่เน้นเรื่องการทำทาน คือการแบ่งปัน สงเคราะห์ผู้อื่น เป็นการสร้างทานปรมัตถบารมี ซึ่งเป็นบารมีสูงสุดในชาติพระโพธิสัตว์พระนามพระเวสสันดร ที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก

จากการศึกษาพระเวสสันดรชาดก พบว่า พระเวสสันดรโพธิสัตว์ นับแต่วันแรกประสูติ ทรงได้บริจาคทาน เมื่อทรงประชนมายุ ๔ - ๕ พรรษา ทรงเปลื้องเครื่องประดับพระราชทานแก่พี่เลี้ยงถึง ๗ ครั้ง ทรงตั้งโรงทานถึง ๗ แห่ง ทรงพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แด่พระเจ้าเมืองกาสิงคราช และพระราชทานพระราชทรัพย์อื่น ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้ เพื่อโพธิญาณอันบริสุทธิ์ เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกและเทวดา ทรงได้พระราชทานพระราชบุตร พระราชธิดา คือ เจ้าขาลี และเจ้ากัณหาแก่ตาชุก เมื่อโพธิญาณอันยิ่งใหญ่ทรงได้พระราชทานนางมัทรี ซึ่งเป็นคู่ชีวิตหาคนอื่นเทียบเคียงไม่ ทรงยังได้กล่าวว่า แม่เลือดเนื้อ และอายุชีวิตของพระองค์ก็ทรงสละเป็นทาน ขอเพียงแต่มีคนมาขอ

จะเห็นได้ว่า การเสียสละ หรือบริจาคทานของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ เป็นไปเพื่อประโยชน์ของชาวโลกโดยแท้ ไม่มีสิ่งอื่นใดแอบแฝง เจือปนด้วยเครื่องเศร้าหมอง หรือผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งการบริจาคทานของพระองค์ เราสามารถจำแนกได้ว่าเป็นสามระดับ คือ^๘

๑. ทานบารมี เป็นการให้ทานระดับสามัญ คือการให้ทรัพย์สินเงินทอง หรือสมบัตินอกกาย
๒. ทานอุปบารมี เป็นการให้ทานระดับบรอง หรือจวนจะสูงสุด ได้แก่การสละอวัยวะเป็นทาน การสละแม่กระทั่งบุตร ภรรยา เป็นทาน
๓. ปรมัตถบารมี เป็นการให้ทานระดับสูงสุด ได้แก่การสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

^๕ สัมภาษณ์ นายบุญยืน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^๖ สัมภาษณ์ นางสำราญ วงศ์พันธ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖

^๗ สัมภาษณ์ นายโพธิ์ทอง แสงวงศ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) , หน้า ๒๔๐.

สรุปได้ว่า ทานสังเคราะห์ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ แต่ชาวโลก ซึ่งหาบุคคลทำได้ยาก ถึงแม้ว่าถูกมองในด้านอีกมุมว่า “เห็นแก่ตัว” อย่างไร ก็ตาม การให้ทานดังกล่าว เรียนได้ว่า ทานมัย ซึ่งบุญเจริญงอกงามได้ด้วยการบริจาคทาน

คุณธรรมด้านการเสียสละ และการให้ หรือที่เรียกว่า “ทานมัย” ที่ผ่านสื่อประเพณีงาน บุญผะเหวดมาของชาวตำบลนาคาย เป็นงานที่บ่งบอกถึงพฤติกรรมเชิงสังคมสังเคราะห์ ผู้ที่เข้าร่วมงานไม่ได้หวังผลตอบแทนหรือประสงค์ใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งบุญยืน พันธุ์คำว่า “เป็นการดำเนินตามรอยพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ให้แล้วเพื่อสร้างบารมีอย่างเดียว ผลที่เจริญงอกงามตามมาคือความสบายใจ และเป็นเสปียงไปอีภพ เมื่อหมดลมหายใจจากโลกนี้ไป” การเสียสละเป็นทุนทางสังคมผ่านสื่อประเพณีนี้ เพราะเป็นการเสียสละทั้งแรงกาย ทรัพย์สินของตนเอง และจิตใจ ยิ่งก่อให้เกิดความร่วมมือจากความสามัคคีระว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง บุญยืน พันธุ์คำว่า “งานบุญผะเหวดมา เป็นงานร่วมแรงร่วมใจระหว่างคนในชุมชน นับแต่ได้รับแจ้งจากทางวัด ชาวตำบลนาคายได้พร้อมเพียงกันเป็นอย่างดี เช่น การจัดสถานที่ การเตรียมเสปียงอาหารต้อนรับแขก เป็นต้น”

๒. ศิลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

ชื่อว่าศิลานั้น พระครูสุนทรปริยัตเมธี^๙ เจ้าคณะอำเภอตาลชุมได้กล่าวว่าชาวพุทธอีสานก่อนจะฟังเทศน์ได้อารธนาศีล ๕ หรือบางคนได้ยึดถือปฏิบัติกันเป็นกิจลักษณะประจำวัน นางสำราญ วงศ์คำพันธ์^{๑๐} ว่า “การรักษาศีล” เป็นแนวทางการปฏิบัติสำหรับวิถีชีวิตของชาวอีสาน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเรื่องพระเวสสันดรชาดก พฤติกรรมด้านศีลธรรมในระหว่างบุญผะเหวดจากการสังเกตพบว่า ชาวพุทธอีสาน ที่สำคัญคือชาวตำบลนาคาย นอกจากการส่งเสริมปัจจัยสี่เพื่ออดทนงานบุญผะเหวด ให้ดำเนินการเป็นไปด้วยดีแล้ว ชาวตำบลนาคายได้ปฏิบัติหลักศีลธรรมได้เป็นอย่างดี ดังพระครูสุนทรปริยัตเมธี กล่าวว่า “ชาวนาคายอยู่ในศีล กินในธรรม” หรือ มีการสมาทานศีลทุกครั้งเมื่อมีงานบุญ ไม่เพียงแต่งานบุญเดือนสี่เท่านั้น ดังนั้น ศิลมัย หรือบุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล มีการปฏิบัติกันในช่วงระหว่างงานบุญผะเหวด

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

พระครูสุนทรปริยัตเมธี^{๑๑} ว่าวันเทศน์ผะเหวด เป็นวันเจริญภาวนา เนื่องด้วยประชาชนชาวพุทธอีสานได้ใช้เวลาทั้งวันในการฟังเทศน์ปฏิบัติธรรม ซึ่งการฟังเทศน์นี้เอง เราเรียกได้ว่า เป็นการเจริญภาวนา นอกจากหลักบุญกิริยาวัตถุทั้งสามดังที่กล่าวมา ยังมีอีกหลายข้อ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าทั้ง ๑๐ ข้อ นั้นมีอยู่ในบุญผะเหวด นี้ เช่น กรณีเจ้าภาพไม่ได้มาร่วมงาน แต่ว่าได้ฝากไทยธรรมและอนุโมทนาในกุศลผลบุญนี้

การเจริญภาวนา หรือภาวนามัยนั้น จากบทละครเรื่องพระเวสสันดรชาดก เราพบว่าพระองค์ได้จริงจังในการปฏิบัติเป็นอย่างมาก จนกระทั่งพระองค์อยู่ในที่วิเวกเพียงผู้เดียวระหว่าง ๙ เดือนที่พระองค์พำนักอยู่ในป่า ซึ่งแนวทางปฏิบัติดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลแก่ชาวตำบลนาคาย ดังนางสำราญ วงศ์คำพันธ์ว่า “ฟังเทศน์อย่างเอาใจใส่ในแต่ละกัณฑ์ระหว่างเทศน์บุญผะเหวด” ทั้งนี้ชาวอีสานเป็นส่วนมาก เชื่อกันว่า หากได้ร่วมรับฟังพระเทศน์ผะเหวด แล้วย่อมได้อานิสงส์มาก

^๙ สัมภาษณ์ พระครูสุนทรปริยัตเมธี, เจ้าคณะอำเภอตาลชุม, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางสำราญ วงศ์คำพันธ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖

^{๑๑} พระครูสุนทรปริยัตเมธี, เจ้าคณะอำเภอตาลชุม, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

สามารถหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ สำลี รักรุทธิ ว่าคติความเชื่อดังกล่าว เป็นไปในแนวทางมิจฉาทิฐิ ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง และส่งผลอย่างร้ายแรงต่อสังคม ทำให้คนกล้าทำบาปมากขึ้น เพื่อชำระบาปกรรม คนบาปพากันมานั่งฟังธรรม^{๑๒}

จากความคิดเห็นข้างต้นสรุปได้ว่าบุญฆะเหวสคือการทำบุญกิริยาวัตถุนั้นเอง เพียงต่างกันด้วยศาสนพิธี แต่เนื้อหาหลักคือการทำบุญด้วยการให้ทาน การรักษาศีล และเจริญภาวนา ผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งสังคมอีสาน เป็นสังคมที่อุดมสมบูรณ์ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เรียกว่าหลักจาริกหรือความประพฤติของคนอีสานอิทธิพลดังกล่าว ได้ส่งผลในทางที่ดีคือชาวอีสานอยู่เป็นหนึ่งเดียวกัน มีความสามัคคีกัน แบ่งปันกัน อภัยให้กัน อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข กิตติมา ปรีดีติลภ^{๑๓} ได้กล่าวถึงขนบธรรมเนียมประเพณีว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่า โดยเกิดจากกระบวนการในการดำเนินชีวิต ประเพณีเป็นสิ่งที่ตอบสนองความปรารถนาได้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่า ดังนั้น คุณค่าจึงเป็นสิ่งช่วยเหลือทำให้ความปรารถนาของมนุษย์เต็มบริบูรณ์ และยังมีส่วนช่วยเหลือในการสงวนรักษา และพัฒนาชีวิต นำบุคคลให้เข้าถึงการรู้จักตนเอง และพัฒนาตนเอง แต่คนเราเรียนรู้ ที่จะประทับใจในสิ่งต่าง ๆ และแต่ละคนก็มีความประทับใจในสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป มนุษย์เราจะค่อย ๆ เรียนรู้ และตีความของสิ่งต่าง ๆ เมื่อเราอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น ๆ และแต่ละคนก็เลือก หรือรวมแนวคิดทางด้านคุณค่าจนเกิดเป็นทัศนคติส่วนบุคคลขึ้นมา และส่งผลต่อการตัดสินใจคุณค่า พระยาอนุমানราชธนะว่า เป็นบทจาริตที่ชนหมู่ชนอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน^{๑๔}

แนวคิดดังกล่าว ปรีชา พิณทอง ประชาญ์ชาวอีสาน ได้กล่าวถึงมูลเหตุการณการทำบุญฆะเหวสในหนังสือ ประเพณีโบราณไทยอีสานว่า การทำบุญฆะเหวส เป็นความประสงค์ของพระศรีอริเมตไตรย ถ้ามนุษย์คนใดต้องการเกิดร่วมกับพระองค์ “จงอย่าฆ่าตีบีบโอบพ่อแม่ สมณะ พราหมณ์ จารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธ และอย่ายุ่งยงให้สงฆ์แตกกัน ให้ตั้งใจฟังเทศน์มหาเวสสันดร ให้จบในมือหนึ่งวันเดียวจะได้เกิดร่วมและพบเห็นพระองค์”^{๑๕}

สรุปได้ว่า บุญเดือนสี่หรือบุญฆะเหวสมา แฝงด้วยคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมสังคมสังเคราะห์ ผ่านคุณค่าเชิงขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนา แต่มีสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์หรืออยู่ในทางตรงกันข้าม ซึ่งบุญยีน พันธุ์คำ^{๑๖} กล่าวว่า “ความเห็นแก่ตัว” ซึ่งหมายถึงการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน พรรคพวก หรือเครือข่าย โดยไม่สนใจผลเสียหายที่เกิดขึ้น หรือส่งผลกระทบต่อคนอื่น พระครูสมุห์บรรณ กตปุญโญ^{๑๗}ว่า “มีการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งก็หมายถึงสังคมในการจัดงานบุญฆะเหวส ในเขตพื้นที่เขตอีสาน เป็นการ

^{๑๒} สำลี รักรุทธิ, ฮีตสิบสองคองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖.

^{๑๓} กิตติมา ปรีดีติลภ, ปรัชญาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร :ประเสริฐการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๓๒.

^{๑๔} พระยาอนุমানราชธนะ, หน้า ๓๗.

^{๑๕} ปรีชา พิณทอง, ไขภาษิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี :โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๗๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายบุญยีน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์สุบรรณ กตปุญโญ, เจ้าคณะตำบลนาคาย, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

เปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมสังคม และทุนนิยม จากการสังเกตของผู้วิจัย เบื้องต้นพบว่า บางวัดดำเนินการด้วยคณะกรรมการวัดในหมู่บ้าน ทุกอย่างอยู่ในการดูแลอย่างใกล้ชิดที่สำคัญคือการเงิน นอกจากนี้ มีการพนัน และอบายมุขเข้ามามีเกี่ยวข้องกับ ส่วนการละเล่นต่าง ๆ เพื่อความสนุกสนาน เช่น หมอลำ เป็นต้น ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับทุนนิยมทางสังคมทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม บุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ยังมีความเชื่อมโยงต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลนาคาย อำเภอตามสุขอีกหลายด้าน ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดศึกษาเพียง ๘ ด้าน ดังนี้

๔.๒.๑ ด้านวัฒนธรรม

ประเพณีบุญเดือนสี่หรือ บุญแห้วสฤกกมองว่าเป็น “มรดกด้านวัฒนธรรมของไทยทุกภาคส่วน” เพียงแต่ละภาคมีลักษณะเหมือนและต่างกันไปตามคติความเชื่อของผู้คนแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม สำหรับคนภาคอีสาน ที่สำคัญคือชาวตำบลนาคาย อำเภอตามสุข จังหวัดอุบลราชธานีย่อมมีเอกลักษณ์ของตน ซึ่งผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาคาย นายบุญยืน พันธุ์คำ^{๑๘} มองว่า “สะท้อนถึงเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชาวบ้านนาคายทั้งพิธีกรรม และภาษา” นายโพธิ์ทอง แสงวงศ์^{๑๙} ประธานกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานว่า “เป็นความเชื่อของบรรพบุรุษของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันเป็นเวลายาวนาน และเอามาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นอันเดียวกันของคนในชนชั้นสังคม โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านการแบ่งปัน หรือที่เรียกว่าทาน” พระครูสมุห์สุบรรณ กตปุญโญ^{๒๐} เจ้าคณะตำบลบ้านนาคายมองว่า “วัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นคือคติความเชื่อ เรื่องบุญบาป ซึ่งอันนึ่งสัจของผู้ที่ฟังแห้วสได้ชี้ชัดว่าผู้ที่เอาใจใส่ฟังพระธรรมแล้วจะได้หมดเวร หมดกรรมในส่วนที่กระทำล่วงมาแล้ว” พระสุนทรปริยัติเมธี เจ้าคณะอำเภอตามสุข มองในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เนื่องด้วยมีคุณค่าต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านนาคาย คุณครูสำราญ วงศ์คำพันธ์^{๒๑} มองด้านความมีน้ำใจ หรือเมตตาธรรมซึ่งหมายถึงการเสียสละในสิ่งที่มี เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ และเป็น การสืบทอดเจตนารมณ์ของพระเวสสันดร นายชिरะพงษ์ คันธจันทร์^{๒๒} ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนาคายมองในลักษณะคล้ายกับแนวคิดของคุณครูสำราญ วงศ์คำพันธ์ นายสุรพงษ์ ทองดี^{๒๓} นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคายมองในด้านคติความเชื่อเรื่องภพใหม่ จะได้ประสบพบกับพระศรีอาริยมไตรีหากได้ฟังธรรมในวันเดียวจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์

มหาเวสสันดรชาดกถือว่ามีค่าสำคัญมาก เพราะความเชื่อเรื่องชาตินี้ชาติหน้า หรือ เรื่องนรก สวรรค์ของชาวพุทธส่วนมากได้รับจากการฟังมหาเวสสันดรชาดก ตามการบอกเล่าของพระมาลัยที่ได้ไปเยี่ยมเมืองนรกและสวรรค์ โดยพระมาลัยบอกแก่คนในโลกมนุษย์ว่า “ผู้ใดใคร่จะไปเกิดพบศาสนาพระศรีอาริยมไตรี จงฟังเทศมหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว” ความเชื่อนี้ได้

^{๑๘} สัมภาษณ์ บุญยืน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายโพธิ์ทอง แสงวงศ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์สุบรรณ กตปุญโญ, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางสาวสำราญ วงศ์คำพันธ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายชिरะพงษ์ คันธจันทร์, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายสุรพงษ์ ทองดี, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

มีความสัมพันธ์กันกับสังคมจนทำให้เกิดประเพณีเทศน์มหาชาติ ขึ้นในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นบุญที่ถูกกำหนดไว้โดยจารีตประเพณี(ฮีต)

จากการกล่าวข้างต้น ผู้ให้ข้อมูล ส่วนมากมองเชิงวัฒนธรรมด้านคติความเชื่อเรื่องบุญบาป และการวัฒนธรรมการให้(ทาน) ผ่านตามการเคยเข้าร่วมประเพณีนี้มาหลายปี ผู้วิจัยมองว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีบุญเดือนสี่มีคุณค่าอีกหลายด้าน เช่น วัฒนธรรมการใช้ภาษาในการเทศน์ที่สำคัญคือภาษาอีสานได้บรรยาย และพรรณาสละสลวยให้เกิดภาพพจน์เสมือนเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ เช่น กัณฑ์จุลพนมีการบรรยายถึงนกนานาชนิดที่อาศัยอยู่ในป่า พรรณนาให้รู้สึกว่ายู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ทั้งสระโบกขรณี พืชพันธุ์ สัตว์บก นาน้อยใหญ่มีชีวิตชีวาอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนวัฒนธรรมด้านการให้ (ทาน) ของพระเวสสันดร ถือว่าเป็นการสร้างบารมียิ่งใหญ่ หากคนที่เทียบเคียงไม่ ถ้ามองในเชิงสังคมแล้ว เป็นการลดความยากจน กำจัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนของพระองค์ พร้อมเพื่อนบ้านอย่างทั่วหน้ากัน ถึงแม้ว่าบางครั้งสร้างความไม่พอใจแก่ชาวแคว้นสีพีกรณีการบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์ แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยยังมองวัฒนธรรมด้านภาษาว่าเป็นเลิศที่จะทำให้ผู้ฟังสนใจอย่างเป็นพิเศษ เช่น คลอนตอนหนึ่งว่า “วันนี้ พร้าหมณ์อยากได้ของภายนอก บ่เป็นสังข์ อนันท์ว่ากูจักให้ทานบ่ไว ให้สมดังความอยากได้แห่งฝูงพร้าหมณ์ แลนา เจ้ามีพระราชกิตติคุณตั้งนี้แล้ว พระตนแก้ว จึงหล่นน้ำใส่มือพร้าหมณ์ มองข้างตรงตามตัวแวนยัง เป็นมิ่งแก่สีพี เป็นช้างดีตัวประเสริฐเป็นช้างเลิศมงคลเกิดกับบุญภูวนาท พระบาทเจ้าให้เป็นทานด้วยประการตั้งนี้แล้ว พระแก้วจึงบอกกล่าวแก่ฝูงพร้าหมณ์ว่า ดูราพร้าหมณ์ฝูงประเสริฐ ช้างแก้วเกิดเป็นศรีเมืองให้ชาวสีพีสู้ตัว กูพระบาท ท้าวให้เป็นทาน.....” วัฒนธรรมด้านภาษาผู้วิจัยจะไม่ลงลึก เนื่องด้วยเกี่ยวข้องกับหัวข้อต่อไปที่สำคัญคือด้านวรรณกรรม แต่อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมด้านภาษาเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานแต่ละท้องถิ่นที่เหมือนและต่างกันไปตามบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ

ความเชื่อประเพณีบุญเดือนสี่ เป็นความเชื่อจัดว่าเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรม ในส่วนที่มองไม่เห็น ความเชื่อ ความคิด อุดมการณ์จะอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมหรือกิจกรรมที่แสดงออกคือเชื่อบุญบาป คุณโทษ ที่สำคัญเชื่อว่าหากทำบุญฆะเทวส แลฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ภายในวันเดียวจบ จะได้มีโอกาสเกิดในยุศพระศรีอาริย์เมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ตัดเวรตัดกรรมที่ได้กระทำล่วงเกินมา

วัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าว สาลี รักสุทธี^{๒๔} ได้แสดงความคิดเห็นว่า “ไม่ถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา” โดยให้เหตุผลด้านมิชฌาทิฐิ คือเห็นผิดจากครองของพระพุทธศาสนา เพราะคนอาจเชื่อไปว่าเราทำชั่วก็ได้เพราะทำชั่วแล้วมาฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดร วันเดียวคือฟังให้จบตลอดกัณฑ์หรือทุกกัณฑ์ก็จะได้บุญ สามารถหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ ความเชื่ออย่างนี้ ถือเป็นอันตรายต่อศาสนา และเป็นผลกระทบต่อสังคมอย่างรุนแรงทำให้คนกล้าทำชั่วไม่กลัวบาปกรรม

ความเชื่อเกี่ยวกับบุญฆะเทวส ก็เช่นเดียวกัน พระสามารถสอนว่าบุญกุศลจะเกิดมิได้ก็ต่อเมื่อเราทำดี สร้างกุศลกรรมเท่านั้น การฟังเป็นส่วนหนึ่งของการนำสู่การปฏิบัติเท่านั้น หากฟังแล้วไม่นำไปปฏิบัติบุญกุศลจะเกิดมิขึ้นได้อย่างไร บาปกรรมความชั่วไม่อาจลดล้างได้ด้วย การฟังนิทาน

^{๒๔} สาลี, รักสุทธี, ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่, หน้า ๓๖.

ขาดกเท่านั้น หากแต่จะลดล้างเบาบางลงได้ด้วยการทำความดี ลดละอบายมุข สร้างบุญกุศลให้ถึงพร้อมเท่านั้นจึงจะทำให้ความชั่วลดลงได้บ้าง

จากการกล่าวข้างต้น เราพบว่าคติความเชื่อแฝงด้วยคุณธรรม พร้อมด้วยความรู้สึกราว อารมณ์ ความเข้าใจ ความรู้ความประสบการณ์ และพฤติกรรมที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ครอบครัว กลุ่มเพื่อนที่มีโอกาสได้ร่วมงาน การมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และการมีโอกาช่วยเหลือผู้อื่น องค์กรประกอบดังกล่าวก่อให้เกิดเกียรติภูมิที่ส่งผลต่อทัศนคติต่อตนเองทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ชาวนาคายมีความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเองที่ส่วนในสืบทอดประเพณีงานบุญผะเหวด นี้ และได้รับรู้คุณค่าของประเพณีงานบุญผะเหวด และสามารถนำเอาความรู้คุณธรรมและปรัชญาที่ได้จากงานบุญผะเหวด ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ดีทั้งในด้านการเสียสละ ความอดทน รู้ถึงความหายนะที่เกิดจากความโลภ เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต รวมถึงการได้ร่วมกันทำงานเป็นทีม การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เมื่อเข้าร่วมในพิธีการงานบุญผะเหวด

๔.๒.๒ ด้านวรรณกรรม

ผะเหวด หรือ ที่รู้จักในนามว่า พระเวสสันดร เป็นวรรณกรรมชั้นเยี่ยมของคนภาคอีสาน หรือที่เรียกกันว่าวรรณกรรมท้องถิ่น ประเภทวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เนื้อหาได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ที่เสถียรจนถึงวิถีชีวิตด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมกิจซึ่งผู้ประพันธ์ผะเหวด ได้มีการเลือกสรรคำและเสียง มาใช้ในการแต่งได้เหมาะสมกับฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ประเภทร่ายยาว และเสียงของคำยังให้ผู้อ่านสัมผัสกับอารมณ์สุนทรีย์ อีกทั้งความหมายของคำยังให้ภาพสื่อความ อันเป็นผลให้ผู้อ่านรับรสของวรรณคดี เข้าใจบทบาท หน้าที่ และบุคลิกของตัวละครได้อย่างดี โดยเฉพาะภาษาได้สื่อถึงความคิดและอารมณ์ จึงจำเป็นต้องกระทำอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยเริ่มจากคำแต่ละคำว่าสื่อความหมายอย่างไร และการเรียงร้อยคำเหล่านั้นสืบต่อเนื่องกัน มีความประสานกันเป็นองค์ประกอบที่มีเอกภาพเพียงไร เป็นไปเพื่อจุดประสงค์ใด มีความคิดหลักอย่างไร และมีพลังมากน้อยเพียงไรหรือไม่

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยจะไม่ลงลึกถึงความเป็นมาของวรรณกรรมผะเหวด กลวิธีการแต่งชนิดของคำประพันธ์ การใช้สำนวนต่าง ๆ ทั้ง ๑๓ กัมภ์ เพียงแต่เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาเชิงอิทธิพลผ่านทัศนคติของชาวบ้านนาคาย อำเภอนาคู จังหวัดอุบลราชธานี จากการลงพื้นที่ศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากมองอย่างกว้าง ๆ และแตกต่างกันโดยไม่ลงรายละเอียดเชิงวรรณกรรมเท่าที่ควร ดังเช่น คุณครูสำราญ วงคำพันธ์^{๒๕} มองในเชิงวรรณกรรมที่รู้จักกันในระดับท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันตามระยะพิธีกรรม และการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียน ส่วนพระครูสุนทรปริยัติเมธี^{๒๖} มองว่า ผะเหวด เป็นวรรณกรรมที่ตกทอดด้วยภาษาอีสาน หรือที่รู้จักกันว่าภาษาธรรม ที่ปรากฏในใบลานซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น ที่มีสุนทรีย์ภาพ ความขลังและศักดิ์สิทธิ์ภายในตัว ผู้ที่สามารถจะเทศน์ได้จะต้องชำนาญในการอ่าน และออกเสียงภาษาธรรม ถึงแม้ว่า ปัจจุบันมีการเขียนเป็นภาษาไทย แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของพระนักเทศน์ชาวอีสาน นายบุญยืน พันธุ์คำ^{๒๗} มองว่าในวรรณกรรมเชิง

^{๒๕} สัมภาษณ์ นางสำราญ วงคำพันธ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูสุนทรปริยัติเมธี, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายบุญยืน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ประยุกต์ โดยให้เหตุผลว่า ยุคแห่งการเรียนรู้ เพื่อเป็นที่ยอมรับ หรือเป็นที่นิยมของเยาวชน หรือเด็กวัยเรียน นักวิชาการและผู้ชำนาญการหลายท่านได้คิดค้นหาวิธีทางด้วยการประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น ภาพยนตร์การ์ตูน เอนิเมชัน และหนังสือการ์ตูนประเภทต่าง ๆ นักเรียนอ่านแล้วเข้าใจง่าย ขณะที่การเทศน์ ได้ส่งผลต่อผู้ที่ยังอายุมากเท่านั้น ส่วนพระสุรเชษฐ์^{๒๘} มองว่า วรรณกรรมผะเหวส ของชาวอีสาน ไม่เพียงแต่บันทึกลงในใบลานเท่านั้น แต่ได้บันทึกไว้ที่ฝาผนังโบสถ์วิหารวัดต่าง ๆ ของคนชาวอีสาน ซึ่งได้ส่งอิทธิพลที่ดีด้านจริยธรรม และประวัติความเป็นมาของผะเหวส

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ผะเหวส หรือพระเวสสันดรชาดกได้ส่งอิทธิพลด้านวรรณกรรม ด้วยการใช้องานที่มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของตน และมีการประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่มาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากนี้ได้ส่งอิทธิพลด้านจริยธรรมผ่านการบันทึกกิจกรรมบนฝาผนัง

๔.๒.๓ ด้านจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพเขียนสีที่เขียนขึ้นบนฝาผนังปูนหรือไม้ รวมถึงเพดาน เสา บานประตูหน้าต่างภายในวัดหรือโครงสร้างอาคารต่าง ๆ ส่วนมากเขียนรูปพระพุทธเจ้าหรือเรื่องราวในพระพุทธประวัติ และในนิทานชาดก เชื่อกันว่านอกจากเขียนขึ้นเพื่อประดับตกแต่งผนังโบสถ์วิหารแล้ว ความมุ่งหมายสำคัญเพื่อนำมาชักจูงให้ผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และเกิดความแจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งกว่าอ่านจากหนังสือหรือเอกสารบันทึกต่าง ๆ นับเป็นวิธีประกาศพระพุทธศาสนาด้วยจิตรกรรมอีกทางหนึ่ง

จิตรกรรมเป็นศิลปกรรมที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของจิตรกรในการสร้างสรรค์จินตนาการและความบันเทิงใจ พร้อมทั้งรวบรวมความรู้สาขาอื่น ๆ มาใช้ แล้วถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นภาพเขียน จิตรกรนั้นได้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณฝาเป็นผลงานไว้ตามพื้นผนังโบสถ์วิหารในวัดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังวาดภาพวิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคหนึ่ง รูปแบบการวาดเป็นแบบจิตรกรรมไทยประเพณี ซึ่งเป็นจิตรกรรมไทยเนื่องในพระพุทธศาสนาที่มีแบบแผนโดยเฉพาะสืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนาน ลักษณะการแสดงออกแบบกึ่งอุดมคติกึ่งสมจริง สื่อเรื่องราวที่นิยมแนวทางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความพากเพียรและพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาของจิตรกรเอง

จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในจังหวัดอุบลราชธานี ถือว่ามีความเป็นมาอันพันปี ซึ่งเป็นที่รู้จักกัน ดังกรณีจิตรกรรมผาแต้ม^{๒๙} ที่ใช้เทคนิคใหญ่ ๆ คือ ๑. การลงสี หรือการสร้างภาพด้วยสีในวิธีต่างๆ เช่น วาดด้วยสีแห้ง เขียน หรือระบายเป็นรูป พ่นสี สบดสี การทาหรือทาบ ๒. การทำรูปรอยลงในหิน มีวิธีต่างๆ เช่น ฝน จาร ขูดขีด แกะหรือ ตอก ฯลฯ การใช้สีที่พบในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม เป็นสีแดง จะสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย เพราะตามแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในประเทศไทยมักจะเป็นสีแดง หรือสิ่งของสีแดง ในหลุมฝังศพงานศิลปะที่ผาแต้มจึงอาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตายของผู้ตายในสมัย ใดๆ ก็ตาม จิตรกรรมดังกล่าวได้บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของชาวอีสานจังหวัดอุบลราชธานี ด้วยคติความเชื่อ และความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยนั้น เป็นการถ่ายทอดที่ดีจากรุ่นสู่รุ่นด้วยศิลปะจิตรกรรม ปัจจุบัน จิตรกรรมฝาผนังที่พบเห็นมากที่สุดคือโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือศาสนสถานพระพุทธศาสนาต่าง ๆ

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระสุรเชษฐ์, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๒๙} http://www.thai-tour.com/thai-tour/northeast/ubon/data/place/pic_paintings.html

สำหรับชาวบ้านนาคายแล้ว มองจิตรกรรมฝาผนังในด้านคติสอนจริยธรรม ศิลธรรม ความเชื่อ และความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ดังเช่น สำราญ วงศ์คำพันธ์^{๓๐} มองถึงความเป็นมาของ พระโพธิสัตว์พระเวสสันดร พร้อมทั้งวิถีชีวิต คุณธรรมจริยธรรมที่ควรศึกษา และปฏิบัติ นายบุญยืน พันธุ์คำ^{๓๑} ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาคาย มองถึงความสวยงามของจิตรกรรมฝาผนังพระเวสสันดร ผ่านความรู้สึกของผู้วาด ศิลปะ และคติความเชื่อที่แฝงด้วยคุณธรรม นายโพธิ์ทอง แสงวงศ์ ประธาน กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มองว่าจิตรกรรมฝาผนังที่พบเห็นมักเป็นเรื่องราวความเป็นมาของ พระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์เวสสันดร เป็นสื่อชนิดเยี่ยมมากที่สุดที่ถ่ายทอดคติความเชื่อ และเหตุผลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลอีกจำนวนหนึ่งได้มองอิทธิพลผะเหวส ผ่านจิตรกรรมฝา ผนังในลักษณะที่คล้ายกันมากที่สุดกับบุคคลที่กล่าวมาข้างต้น

จากความคิดเห็นดังกล่าว ในส่วนลึกแล้ว ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลพยายามบอก จิตรกรรมทั้งแบบประเพณี และแบบประยุกต์ เพราะเท่าที่ ผู้วิจัยได้สัมผัสมา วัดวาอาราม และศาสน สถานในเขตพื้นของตำบลนาคายมีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญทั้งแบบโบราณ และสมัย ได้ส่งวิถีคิด ของผู้คนที่อยู่รอบข้าง แต่อย่างไรก็ตาม จิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อชนิดหนึ่งที่ถ่ายทอดหลักธรรมของ พระพุทธศาสนาวิถีชีวิตของประชาชน ดังเช่น เรื่องพุทธประวัติที่แฝงด้วยหลักธรรม และคติสอนใจ มากทีเดียว ขณะเรื่องผะเหวส หรือพระเวสสันดร ผู้จิตรกรได้ออกแบบเป็นอย่างดี บรรยาย และ พรรณนาให้เห็นภาพต่าง ๆ ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องส่วนที่สำคัญคือ การบริจาคทาน การ รักษาศีล และเจริญภาวนา นับว่าได้ส่งอิทธิพลถึงวิถีชีวิตแก่ประชาชนที่อยู่รอบข้างไม่มากนักน้อยให้ รู้จักการแบ่งปัน การเสียสละ ช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันแล้ว อ่อนน้อมท่อมตนซึ่งทำให้ผู้อยู่รอบข้าง อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งจากเรื่องผะเหวส หรือพระเวสสันดรชาดก ซึ่งผู้วิจัยได้มองเห็นถึงคุณค่าที่แฝงไว้สองอย่าง

๑. คุณค่าทางเรื่องราว เป็นคุณค่าที่เด่นและมีความสำคัญมากที่สุดเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง ตัวละคร โดยเฉพาะความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุรุษกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความโลภ ความหลง ความเอื้ออาทร ความเสียสละ ความมีเมตตา น้ำใจอันแสนบริสุทธิ์ขององค์พระ เวสสันดร กับผู้อยู่รอบข้างทั้งครอบครัวของพระองค์ ญาติ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ คุณ ค่าทางเรื่องราว เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เช่น พระเวสสันดรอยู่ในท่ามกลางของปัญหาทั้งหลาย ซึ่งที่สุด พระองค์ต้อง ปลีกตัวไปอยู่ในป่าลึก ดังเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงป่าไหม้ แม่น้ำ ภูเขา เป็นต้น

๒. คุณค่าทางรูปทรง รูปทรงที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังตำบลนาคาย มีความสำคัญไม่ น้อยไปกว่าความงามในเรื่องราวเลย เพราะเมื่อดูจิตรกรรมฝาผนัง สิ่งแรกที่เราสัมผัสคือรูปร่างลักษณะ ต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบก่อให้เกิดเป็นรูปทรงได้ ซึ่งเราเรียกกันว่าองค์ประกอบของภาพ

๔.๒.๔ ด้านการทอ้งเทียวระดับชุมชน

เนื้อเรื่องผะเหวส ถ้าหากมองด้านลึก ๆ แล้ว จะพบว่า มีส่วนเกี่ยวข้องการทอ้งเทียวเป็น อย่างมาก ดังกรณี กัณฑ์วนประเวศ กัณฑ์ชูชก และกัณฑ์นางมัทรี เป็นต้น ได้พรรณนาถึง

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางสำราญ วงศ์คำพันธ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายบุญยืน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สภาพแวดล้อมธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งเป็นบุคคล สถานที่ ป่า ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น ที่เป็นน่าสนใจ ผู้วิจัยมองว่า เป็นประเด็นหนึ่งนำไปสู่การจัดงานพะเหวส ในเชิงท่องเที่ยวในปัจจุบัน ดังกรณีจังหวัดร้อยเอ็ด

การจัดงานพะเหวส ของชาวร้อยเอ็ด ได้เปลี่ยนแปลงวิถีคิดแบบดั้งเดิม ผสมผสานกับแนวคิดสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อสอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน แต่ก็ยังเป็นการแสดงถึงการสืบทอดประเพณีโบราณดั้งเดิม เป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาพสังคม และพฤติกรรมของคนในสังคมที่มีความเชื่อในเรื่องการทำบุญ การฟังเทศน์ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมองว่าเป็นการสร้างค่านิยมร่วมสมัยจากระดับท้องถิ่นสู่การจัดเป็นทางการโดยภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการเปลี่ยนแปลงจากจุดประสงค์เดิมเพื่ออานิสงส์เรื่องบุญกุศล มาเป็นการปลูกกระแสการอนุรักษ์ และส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีด้วยทุนสังคมโดยเฉพาะรายได้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว การค้าขายต่าง ๆ ซึ่งไม่แตกต่างจกจังหวัดอุบลราชธานีในกรณีบุญเที่ยวพรรษา เป็นต้น

การจัดบุญบุญพะเหวส ของจังหวัดอุบลราชธานี จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่าเป็นการจัดบุญพะเหวส ในระดับท้องถิ่นซึ่งมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ถึงแม้ว่าไม่สนับสนุนเชิงการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการเต็มสมบูรณ์ เหมือนดังจังหวัดร้อยเอ็ดก็ตาม แต่การจัดงานนี้ได้ทำให้ผู้คนที่อยู่ในชุมชน หรือลูกหลานที่ทำงานต่างหวัด หรือเมืองหลวงได้มีโอกาสแวะมาเยี่ยม และร่วมกิจกรรมดังกล่าว อีกส่วนหนึ่ง การจัดงานนี้ถือว่าเป็นงานของชุมชนที่ต้องรับผิดชอบด้วยกัน และยังเป็นการสร้างสัมพันธ์มิตรให้เกิดขึ้นจากชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่ง ซึ่งทำให้รูปแบบการเที่ยวไปมาสูหากันเกิดขึ้นในช่วงระยะเทศน์แหวส ผู้วิจัยมองว่าเป็นการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมมากกว่า

๔.๒.๕ ด้านเศรษฐกิจและสังคม

การจัดงานบุญพะเหวสปัจจุบัน ของชาวบ้านนาคาย ถ้าหากมองด้านจารีตนิยม แล้วยังพบว่า ชาวบ้านนาคายยังยึดวิถีคิดดั้งเดิมคือการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในวันเทศน์พะเหวส การร่วมบริจาคทาน การสมาทานศีล และการฟังเทศน์ฟังธรรม เป็นต้น เป็นอีกวิธีที่นำตนเข้าไปอยู่กับพระธรรมอย่างใกล้ชิด แต่สังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากวิถีคิดดั้งเดิมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการจัดงานบุญพะเหวส ถึงแม้ว่าความเป็นดั้งเดิมยังมีอยู่ จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า มีคนจำนวนน้อยที่ฟังธรรมในขณะที่พระเทศน์ แต่คนอีกจำนวนมากได้สร้างความสนุกสนาน ครึกครื้น มีการสร้างสีสันของขบวนแห่ด้วยการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านสด ผู้ร่วมขบวนแห่ที่เป็นผู้ชายส่วนใหญ่จะตีหมโหล่าและเปียร์ เพื่อเพิ่มความสนุกสนาน รื่นเริง บันเทิงใจ จะแวะขอบริจาคเงินเพื่อซื้อหมโหล่าเปียร์เป็นระยะ จากผู้คนที่สองข้างทาง สร้างทั้งความครึกครื้นสนุกสนานให้กับขบวนแห่พะเหวส เข้าเมือง บางชุมชนชอบแบบเรียบง่ายไม่เน้นความยิ่งใหญ่ แต่มีความสุขกับการร่วมทำบุญพะเหวส

การจัดงานบุญพะเหวส ถ้าหากมองเผิน ๆ แล้ว จะพบว่า เพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีตามฮีตที่ได้กำหนดเท่านั้น ซึ่งคำว่าเพื่ออานิสงส์กุศลธรรมแล้วคงลดน้อยลงเนื่องด้วยคติเชิงทุนนิยมเข้ามาเกี่ยวข้องมากที่สุด โดยมีปัจจัย (เงิน) เป็นตัวแปรสำคัญ ส่วนทางวัดก็ได้ให้ความสำคัญตัวแปรนี้เป็นอย่างมาก ดังพระสุรเชษฐ์^{๓๒} กล่าวว่า มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน พร้อมทั้งทำให้มีเงินหมุนเวียนในชุมชน จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาในกรณีนี้ ส่วนมากให้คำตอบในลักษณะแบบ

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระสุรเชษฐ์, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

นี้ เนื่องด้วยทางวัดต้องการปัจจัย (เงิน) เพื่อสร้างศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ถนน และการมอบทุนให้นักเรียน เป็นต้น ซึ่งนายสุรพงษ์ ทองดี^{๓๓} มองว่าเป็นการบริการสังคมมากกว่า

จากประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่า เป็นการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์เดิม มาเป็นรูปแบบใหม่เพียงรูปแบบภายนอก แต่เนื้อหาสาระคงเหมือนเดิม ทั้งนี้ทั้งนั้น ตัวแปร “อานิสงส์กุศลของการฟังเทศน์ หรือร่วมบุญผะเหวด” ยังคงเหมือนเดิม เพียงเอาผลผลิตจากการทำบุญผะเหวด ไปสานงานอื่นให้เกิดผลเพื่อประโยชน์ร่วม ผู้วิจัยมองว่าเป็นการได้มาซึ่งอานิสงส์สองเท่า

แต่อย่างก็ตาม การจัดงานบุญผะเหวด ผู้วิจัยมองว่ามีส่วนในการก่อทุนสังคม (เศรษฐกิจ) ให้เกิดขึ้น มีการจับจ่ายใช้สอยสินค้า สร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชน อาชีพที่เกิดขึ้นเกี่ยวเนื่องกับพิธีการงานบุญคือ

๑. อาชีพนักแสดง นักร้องหรือ หมอลำ และนักดนตรี เป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เป็นอย่างดีเพราะทุกครั้งที่จัดงานบุญผะเหวด นักดนตรีจะมีรายได้จากการแห่ผะเหวด เข้าเมือง การแห่พระอุปคุต การแสดงมหรสพในวันฉลอง และการแห่กัณฑ์หลอน เป็นต้น

๒. อาชีพศิลปะ (นักเขียนภาพ) ในประเพณีบุญผะเหวด จะต้องมีการขึ้นตอนแห่ โยมจะแห่ภาพเขียนเรื่องราวผะเหวด ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ รวมถึง ภาพประดับประดาประเภทภาพเขียนรูปพระบทต่าง ๆ ซึ่งการฝึกอาชีพศิลปะต้องอาศัยความชำนาญ หมั่นฝึกเขียนอย่างต่อเนื่อง ผลงานที่สำเร็จสามารถสร้างรายได้แก่ตน และชุมชนเป็นอย่างดี

๓. อาชีพการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบเครื่อง เช่น บูชาผะเหวด จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า มีการประดับประดาต่าง เช่น รูปเทียนอย่างละพัน รวมทั้งธงทิวประดับประดาอย่างพันผืนเช่นเดียวกัน ทุกอย่างล้วนเป็นงานฝีมือที่ผู้คนในชุมชนสามารถนำมาเป็นอาชีพเสริม สามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทุกหมู่บ้านที่จัดงานบุญผะเหวด ซึ่งเป็น การลดแรงงานและค่าใช้จ่ายด้านการผลิตเครื่องเช่นบูชาผะเหวด ได้ในกรณีหมู่บ้านที่ขาดความพร้อมในด้านบุคลากรที่มีความสามารถในการผลิต

๔. อาชีพนักเทศน์ หมายถึงอาชีพหรือความชำนาญในการเทศน์ผะเหวด เฉพาะพระภิกษุสามเณรเท่านั้น อาชีพนักเทศน์ผะเหวด ของชาวอีสาน หากได้รับการพัฒนาเป็นรูปธรรม ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในด้านรายได้ของพระนักเทศน์ นักแหล่ จะถือว่ามีความดีมากกว่าอาชีพหนึ่ง แต่ทั้งนี้พระนักเทศน์ นักแหล่จะต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง เป็นที่ยกย่อง เชื่อถือ ศรัทธาไมใช่ด้วยความอาวุโสมากด้วยพรรษาบวช แต่ในฐานะผู้ประพฤติปฏิบัติดี มีความเพียร ขนุนศึกษา และฝึกสอนในศาสตร์ของการเทศน์ผะเหวด ให้มีความชำนาญการอย่างถ่องแท้ และลึกซึ้งไพเราะหรือจัดจ้านเป็นผู้มีพรสวรรค์ นอกจากนี้ ก็ต้องขยันศึกษาฝึกซ้อมจัดว่าผู้มีพรแสวง ชุมชนก็เกิดศรัทธา นิมนต์ให้เป็นผู้นำด้านการเทศน์ แหล่ผะเหวด อยู่อย่างสม่ำเสมอตลอดไป

๔.๒.๖ ด้านจริยธรรม

ทั่วไปแล้ว คำถามเกี่ยวจริยธรรมมักจะมีดังนี้ว่า เราควรจะทำปฏิบัติตนเองอย่างไร จะใช้ชีวิตของเราอย่างไร และเราควรปฏิบัติอย่างไร อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต โดยคำถามทั้งนี้มีปรากฏใน

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายสุรพงษ์ ทองดี, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

เรื่องพระเวสสันดร ตัวองค์สำคัญ ๆ เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต หรือที่เรียกว่าบุคลาธิษฐานด้วยการยกบุคคลเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นธรรมาธิษฐานที่แทรกอยู่

ในการพิจารณาจริยธรรมที่ปรากฏในเรื่องพระเวสสันดรที่มีอิทธิพลต่อวิถีคิดของชาวบ้านนาคาย ผู้วิจัยจะวิเคราะห์สองประเด็น ดังนี้

๑. จริยธรรมพื้นฐานด้านวิถีชีวิต

ชาวบ้านนาคาย มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สันโดษ มีหลักปราชญาชีวิตประจำท้องถิ่น คือ “อยู่ในศีล กินในธรรม” ซึ่ง “ศีล” ในที่นี้ก็คือหมายถึงศีลธรรม ส่วน “ธรรม” หมายถึงการปฏิบัติธรรม หรือประยุกต์หลักธรรมเข้ากับวิถีชีวิตของตน ทั้งนี้ล้วนแต่เป็นวิถีคิดที่ได้รับอิทธิจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านนาคาย จากการลงพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ค้นพบคำตอบหลายอย่าง แต่ส่วนสำคัญคือ “ศีล” กับ “ธรรม” ซึ่งแฝงด้วยหลักมรรคมีองค์แปด “ความเพียรชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ” นอกจากนี้คือหลักอิทธิบาทธรรม เช่น ความมุ่งมั่นในการทำความดี การเลี้ยงชีวิต ความเพียร ตั้งใจที่จะทำ และมีความคิดที่รอบขอบ แต่อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องผีส หรือพระเวสสันดรชาดกได้เป็นมรดกที่ล้ำค่า โดยสอนให้รู้หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง ซึ่งจากการศึกษาเนื้อเรื่องแล้วพบว่า ทั้ง ๑๓ กัณฑ์มีกล่าวถึงหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ครบถ้วน

พระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ให้ความสำคัญหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นอย่างมาก พระองค์อาจมองว่าเป็นวิถีหนึ่งนำไปสู่ความสุข ลดความทุกข์ของปวงประชา และในฐานะเป็นผู้นำ ควรที่เข้าใจความเดือดร้อนของปวงชน พร้อมทั้งหาวิถีทางเพื่อลด หรือแก้ความเดือดร้อนให้ปวงประชาของพระองค์ให้ได้มากที่สุด พระองค์เป็นตัวอย่างที่ดีในการทำความดี และคุณประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่เราพบเห็นในเรื่องผีส หรือพระเวสสันดรชาดก อาทิ เช่น

๑. ทานมัย คือบุญที่สำเร็จด้วยการทำทาน หรือสังคัมสังเคราะห์ คือนับแต่วันแรกเกิด (แม้แต่ในครรภ์พระมารดา ทรงมีเจตจำนงในการทำความดี) จนถึงวันสุดท้ายในชาติกำเนิดของพระองค์ได้บริจาคทานหลายอย่าง จนพระราชทรัพย์ในโรงพระคลังเต็มไปด้วยความวางเปล่า ถึงกระนั้น ก็ตาม พระองค์ยืนยันแล้วว่า การทำความดีของพระองค์ไม่หวั่นไหวด้วยอคติธรรม หรืออกุศลธรรมทั้งสิ้น พระองค์ตั้งใจอย่างแรงกล้า ด้วยสัจจาธิฐานว่า “แม่เลือด เนื้อ ชีวิตก็ยินดีเพื่อทาน”

การตั้งสัจจาธิฐาน ดังกล่าว มิใช่พระองค์ตั้งเฉย ๆ ในความคิด แต่พระองค์พูดแล้วคิดแล้ว ด้วยการลงมือกระทำอย่างเต็มที่ และเต็มใจมากที่สุด

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

จากการศึกษาเนื้อเรื่อง เราพบว่า พระองค์ไม่ผิด แม้แต่คิดเพื่อจะทำให้ศีล พระองค์ต้องต่างปล่อย ตรงข้ามกัน พระองค์ได้เจริญศีลให้กังาม เบิกบาน สบายสดใส การเจริญศีล นี้เราอาจจะคิดได้ว่า เป็นพื้นฐานของการทำความดีของคนทั่วไป ที่คนควรจะไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต แต่การทำความดีด้วยการรักษาศีลของพระองค์เกินความคิดของคนทั่วไป ด้วยพระองค์ตั้งใจแน่วแน่แล้วว่าความดีที่กระทำนั้น เพื่อตนเองส่วนหนึ่ง และอีกส่วนสำคัญที่สุดคือเพื่อชาวโลก

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

จากการศึกษาเนื้อเรื่อง เราพบว่า ตัวองค์พระเวสสันดร ได้อาหลักภาวนาติดอยู่กับต้นเสมอ พระองค์ไม่ละเลยด้วยความประมาทแม้แต่น้อย เพื่อการเจริญภาวนาให้สมบูรณ์มากที่สุด พระองค์ขณะอยู่ในป่า ได้ตั้งกฎ ข้อระเบียบ แต่พระนางมัทรี และพระราโชรส พระราชธิดาว่า “หากไม่จำเป็น แม้แต่กลางวัน ห้ามมาอยู่ในเขตบริเวณแห่งการเจริญภาวนา” ทั้งนี้ทั้งนั้น พระองค์ไม่ใช่ถืออึดตา แต่เพื่อความดีของพระองค์และอีกส่วนเพื่อครอบครัวของพระองค์ด้วย

จากการประเมินความคิดเห็นของผู้วิจัยแล้ว การอยู่ในเขตพื้นที่ หรือเขตบริเวณแห่งการเจริญภาวนา หากไม่มีสิ่งรำคาญใจ การทำจิตก็ยิ่งได้สงบรวดเร็ว และการตั้งใจเพื่อที่จะได้ความสงบยิ่งแน่วแน่มากขึ้น ตรงข้าม หากมีสิ่งมารำคาญใจ ยิ่งเป็นเสียงของภรรยา และลูกแล้ว เปรียบเหมือนพลมารที่ยกทัพมาทำลายกำแพงความตั้งใจเพื่อที่จะได้ความสงบอย่างฉับพลัน

การกระทำความดีของพระองค์ด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ดังที่ได้กล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งนั้น จะเห็นว่าพระองค์ได้กระทำอย่างสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องที่สุด สมดังเป็นความตั้งใจของ ผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์ ที่มีเจตจำนงด้วยกุศลธรรมเพื่อปวงมนุษย์ สัตว์ และเทวดาได้หลุดจากความทุกข์ทิวหน้ากัน

การทำความดีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ไม่เพียงแต่อยู่ในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ เท่านั้น แต่หลักธรรมอีกจำนวนหนึ่งเกี่ยวข้องด้วย ที่สำคัญคือหลักความสัมพันธ์ระหว่างผู้ในสังคม “สังเคราะห์” เช่น มารดาบิดากับบุตร ครูอาจารย์กับศิษย์ พระราชกับปวงประชา ศาสนากับสาวก เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยขอไม่ยกขึ้นมาเพื่อศึกษาวิเคราะห์

จากการกล่าวมา เราสรุปได้ว่า การกระทำความดีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ถูกแบ่งจำแนกเป็นสามระดับ คือ ๑. การทำความดีแบบขั้นพื้นฐานด้วยการบริจาคและสร้างกุศลทั่ว ๆ ไป ๒. การทำความดีระดับปานกลาง ด้วยพระองค์ยกระดับการทำความดีให้สูงกว่าเดิม และดีกว่าเดิม ๓. การทำความดีระดับสูงสุด ด้วยพระองค์ยกระดับการทำความดีให้บริบูรณ์มากที่สุด และดีที่สุด

การกระทำความดีดังกล่าว หากคนเราปัจจุบันจะทำได้ โดยเฉพาะแล้ว คือความดีระดับปานกลาง และระดับสูงสุด เพราะการทำในระดับนี้ต้องเสียสละหลายอย่าง จนกระทั่งเอาตนเป็นเสปียงในการทำความดี หรือเอาตนมาแลกเอาความดี

สำหรับชาวบ้านนาคายแล้ว จากการศึกษาดูการลงพื้นที่ เราพบว่า ได้รับแนวคิดจากเรื่องเพลง หรือพระเวสสันดรชาดก เป็นอย่างมาก ภายหลังจากฟังเทศน์แล้ว ได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดำเนินชีวิตจากหลังมือเป็นหน้ามือ ที่สำคัญคือหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องพระเวสสันดรชาดก สมดังหลักปรัชญาชีวิตของคนอีสาน บ้านนาคายว่า “กินข้าวบูน เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ”

๒. จริยธรรมด้านการเมืองการปกครอง

แนวความคิดทางปรัชญาทางการเมืองการปกครองที่เป็นแนวทางการปกครองของพระเวสสันดร จากการศึกษาค้นคว้า พระองค์ได้ประยุกต์หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการดังนี้^{๓๔}

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๐ - ๒๔๑.

๑. ทาน คือการให้ เป็นการมุ่งปกครองเพื่อให้แก่คนอื่นช่วยอนุเคราะห์พระราชาราษฎร์ให้ได้รับ ประโยชน์สุข ซึ่งการบริจาคทั้งสามระดับดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เรามักพบในกัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์วนประเวศ และกัณฑ์นคร เบื้องต้น (ดูเพิ่มเติมบทที่ ๓)

๒. ศิล คือการสำรวมกายและสำรวมวาจา ประกอบการสุจริตรักษาเกียรติประพฤติน เป็นให้เป็นที่นับถือของประชาชน ดำรงด้วยศีลในเบญจศีล ดังเช่นพระเวสสันดรที่พระองค์ทรงปกครองกรุงสรีปีโดยคุณธรรม พระองค์ต้องมีศีลเป็นเบื้องต้นอยู่ก่อนแล้ว ทั้งหมดทุกกัณฑ์พระเวสสันดรทรงศีลอยู่ตลอดเวลา

๓. บริจาค คือ การบำเพ็ญกิจด้วยการเสียสละ ข้อนี้หมายถึงการเสียสละบริจาค ความสุขความสำราญส่วนพระองค์ตลอดจนชีวิตของ พระองค์ รวมไปถึงการการสร้างโรงทาน พระราชทานช้างปัจจัยนาค เป็นต้น

๔. อาชชวะ การปฏิบัติภาระด้วยความซื่อตรงในข้อนี้พระเวสสันดรได้ปกครองบ้านเมืองโดยไม่ได้คิดร้ายต่อประชาชนโดยอุบายอุบายธรรมต่างๆหรือตอนที่พระเจ้าเจตราชทรงยกเมืองให้ปกครองนั้นก็แสดงให้เห็นว่า พระเวสสันดรต้องเป็นผู้ที่ปกครองบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเสมอมา แม้พระองค์จะถูกขับไล่ออกจากเมืองก็ยังยอมสละราชสมบัติให้ปกครอง

๕. มัทวะ มีความอ่อนโยน ไม่ถือพระองค์ของพระเวสสันดรเช่นในกัณฑ์กุมาร ตอนที่ชูชกมาขอขาลีและกัณฑ์กัณฑ์ปฏิสนธิ์อย่างดี

๖. ตบะ ความทรงตะบะหรือทรงเดช คือ กษัตริย์ทรงกำจัดการชั่วร้ายออกจากจิต ไม่ให้กิเลสตัณหาเข้ามาครอบงำจิตใจได้ เช่นกัณฑ์หิมพานต์ตอนที่พระองค์ทรงเสด็จไปแจกทานที่โรงทานมิได้ขาด แม้ถูกไล่ออกจากเมืองก็ได้ทรงเกียจคร้านอย่างใด หรือการที่พระองค์ได้ทรงถือบวชอยู่ เขาเวทนต์นั้นเป็นการบำเพ็ญตบะคือการเผด็จกิเลสอีกประการหนึ่ง

๗. อักโกธะ การไม่ลู่อินาจความโกรธ นั้นเห็นได้จากการที่พระองค์ถูกประชาชนขับไล่ให้ไปอยู่ที่เขาเวทนต์ก็ตามพระ องค์ก็ทรงระงับความโกรธเอาไว้ หรือการที่พระองค์ทรงพระราชทานขาลีและกัณฑ์ให้กับชูชก เมื่อชูชกตีลูกทั้ง ๒ ต่อหน้าก็ทรงระงับความโกรธด้วยขันติธรรม

๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ที่ปรากฏในเรื่องนั้นพระเวสสันดรทรงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเห็นได้จากทุก กัณฑ์พระองค์เน้นให้ทานไม่ปรารถนาความเบียดเบียน หรือการให้ช้างเป็นทานครั้งนั้นจนเกิดความโกลาหลครั้งใหญ่ก็เพราะการมองเหตุการณ์ไปข้างหน้าถึงความไม่เบียดเบียนก็คือการเลี้ยงการทำสงคราม นั่นเอง

๙. ขันติ ความอดทนต่ออำนาจต่างๆ ที่เข้ามาครอบงำ เห็นจากการที่ทรงอดทนที่เห็นนางมัทรีเศร้าโศกเสียใจที่กลับจากหาผลไม้แล้ว ไม่พบลูกทั้ง ๒ และที่อดทนเป็นที่สุดก็คือการที่พระองค์ถูกขับไล่ออกจากเมืองต้องมาบำเพ็ญตบะ อยู่เขาเวทนต์

๑๐. อวิโรธนะ การปฏิบัติไม่คลาดจากธรรม คือการยึดถือเอาประโยชน์สุข ความดีงามของรัฐและประชาชนเป็นสำคัญ จากที่ปรากฏตอนที่พระองค์พระราชทานช้างปัจจัยนาคไปประชาชนไม่พอใจหาว่าผิด ราชประเพณี พระองค์ก็ไม่ทรงขัดขืนยอมรับโทษตามธรรมเนียมประเพณี หรือ เมื่อประชาชนพอใจอยากจะให้กลับไปครองเมืองเหมือนเดิมพระองค์ก็ไม่ทรงขัดขืน ทรงดำรงมั่นในธรรม

หลักทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ นี้ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของการปกครองของ กษัตริย์ ดังที่พระเวสสันดรได้ใช้หลักธรรมที่เรียกว่า ทศพิธราชธรรมเป็นหลักในการปกครองและเป็นการปกครองที่ผสมผสานที่เป็นการ ประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาใช้ในการปกครอง

หลักจริยธรรมการเมืองการปกครองนี้เอง ที่ชาวบ้านนาคาย หรือชาวอีสาน จังหวัด อุบลราชธานีได้นำมาประยุกต์ใช้ จึง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดที่นำอยู่ เป็นจังหวัดที่ร่มเย็นมากที่สุด ทั้งผู้ปกครอง (ทางการเมือง) และประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองล้วนแต่อยู่ในหลัก ทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้

๔.๒.๗ ด้านสามัคคี

การจัดงานบุญผะเหวด ทำให้ผู้คนในชุมชนมีโอกาสได้เรียนรู้อะไรกันทั้งการจัดกิจกรรม ขั้นตอนวิธีการจัดงาน และบรรยากาศของการจัดงาน ล้วนแล้วแต่เป็นการเรียนรู้ของชุมชน โดยผ่าน สื่อประเพณีบุญผะเหวด นี้ ที่เน้นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ประกอบด้วยวิธีการเรียนรู้ ซึ่งบุญผะเหวด มีขั้นตอนในการจัดกิจกรรมอย่างเป็นระบบ มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ โดยแยกเป็นฝ่ายชาย ฝ่ายหญิง ผู้อาวุโส และไม่อาวุโส ให้ปฏิบัติหน้าที่แตกต่างกัน เช่นฝ่ายหญิงเตรียมข้าวปลาอาหาร สำหรับต้อนรับพระสงฆ์ จัดทำดอกไม้ธูปเทียนต่าง ๆ ผู้ชายจัดทำประรำพิธี หอธรรมมาสน์ ผู้อาวุโสเตรียม พานขันหมากเบ็ง ขันห้า ขันแปด และธูปเทียนร้อย เทียนพัน เป็นต้น โดยมีบรรยากาศการเรียนรู้

การจัดงานบุญผะเหวด เป็นแบบมีส่วนร่วมที่เห็นชัดเจนกิจกรรมหนึ่งมีโอกาสเข้าร่วม กิจกรรมที่สำคัญของตน เช่น โอกาสที่จะได้พบปะเพื่อนต่างหมู่บ้านที่เข้ามาร่วมงานบุญ ซึ่งหลายคน จะเรียกว่า “ซุดเอาบุญ” โอกาสที่จะได้พบปะเพื่อนต่างหมู่บ้านที่เข้ามาร่วมงาน โอกาสที่จะได้พบญาติพี่น้องที่ไปทำมาหากินถิ่นอื่นแล้วกลับมาเยี่ยมบ้าน โอกาสที่จะได้ร่วมประทานอาหารที่พิเศษกว่าทุกวัน โอกาสที่ชุมชนเกิดความสามัคคี ประองดอง และเป็นชุมชนเรียนรู้

ดังที่ได้กล่าวมา การจัดงานบุญผะเหวด นับแต่วันแรก จนถึงวันงาน ทุกขั้นตอนล้วนแล้วแต่แสดงออกซึ่งความสามัคคีกันทั้งด้านเชิงกายภาพ และจิตภาพ ที่แฝงด้วยวิถีความคิดความรู้สึก คุณธรรม และปรัชญาชีวิต “อยู่ในศีล กินในธรรม” และ “กินข้าวบูน เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์ มหาชาติ”

หลักปราชญ์นี้ เป็นสมบัติสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนไม่มีที่สิ้นสุด เพียงแต่เป็นการ ประยุกต์ใช้ไปสถานการณ์ของสังคมเท่านั้น ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นการสามัคคีการทั้งเชิงกายภาพ และจิตภาพ ซึ่งกายภาพที่นี้หมายถึงการเข้าร่วมทำกิจกรรมของการจัดงานบุญผะเหวด นับแต่วันแรก จนกระทั่งงานบุญผะเหวด ได้สิ้นสุดลงด้วยการบริจาคปัจจัย การบริจจาคำลึงกายเพื่อบริการในการ เตรียมงาน เป็นต้น ส่วนความสามัคคีด้านจิตภาพนั้น ทุกคนซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องก็เช่นเดียวกันกับญาติเพื่อนพี่น้องที่อยู่ใกล้ หรือไกล ได้ร่วมกันฟังเทศน์จนจบภายในวันเดียวตามคติหรือวิถีคิดของชาว อีสานว่าได้ผลอันสงส์มากทีเดียว เช่น ได้เกิดในภพที่มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าพระศรีอามตริยะพุทธ เจ้า ได้ฟังธรรมแล้วบรรลุธรรมในที่สุด ตัดเวรตัดกรรม ได้เป็นผู้มีหน้าตาดี มียศ เกียรติ และทรัพย์สิน เป็นต้น

ความสามัคคีกัน ทั้งกายภาพและจิตภาพนี้เอง ทำให้ชาวบ้านนาคายได้เรียนรู้ เข้าใจกัน รักกัน ช่วยเหลือกันในการช่วยบำรุงศาสนาด้วยปัจจัยสี่ ทำให้มีศาลาการเปรียญ โบสถ์วิหาร กุฏิ ถนอม

หนทาง โรงเรียน และแหล่งการบริการชุมชน เป็นต้น ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัด บ้าน โรงเรียน ได้แน่นแฟ้นมากขึ้น ด้วยการช่วยเหลือ อดหนุนให้กันและกัน

๔.๒.๘ ด้านสังคมสังเคราะห์

เรื่องบุญพระเวส หรือเทศน์พระเวส ได้ส่งอิทธิพลไม่น้อยเกี่ยวกับสังคมสังเคราะห์ทั้งด้าน กายภาพ และจิตภาพ ถ้าหากเราพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเนื้อเรื่องแล้ว มักจะพบสังคม สงเคราะห์ของตัวละครพระเวสสันดรในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์การทำสังคมสังเคราะห์ ในเรื่องพระเวสสันดร และอิทธิพลต่อชาวนาคายปัจจุบัน ดังนี้

๑. การทำสังคมสังเคราะห์ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์

จากการศึกษา พบว่าพระเวสสันดรได้ทำสังคมสังเคราะห์ที่ยากคนปัจจุบันจะทำได้ ซึ่งการทำสังคม สังเคราะห์ของพระองค์รู้จักกันในนาม การสร้างทานบารมี ดังมีปรากฏในกัณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้ กัณฑ์ทศ พร ท้าวสักกะเทวราช ได้ทรงมีความเมตตาประทานพร ๑๐ ประการแด่นางมยุสดีเทพอัปสร กัณฑ์ทิม พานต์ พระเวสสันดรได้ทรงบริจาคทานต่าง ๆ นับแต่วันแรกประสูติ จนกระทั่งล่าสุดคือการบริจาคข้า หลวงซื้อปัจจัยนาเคเคนทร์ ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมือง และก็เป็นปมปัญหาที่นำไปสู่การนิรเทศพระ เวสสันดร และครอบครัวออกจากเมือง แต่สำหรับพระเวสสันดรแล้ว ทรงมองเห็นถึงความเดือดร้อน ของผู้คนด้วยความเมตตา และออกพระโหม่งหน้า แก้ปัญหาเหล่านั้น ถึงแม้ว่าถูกมองว่าเป็นการ แก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือระยะสั้นก็ตาม แท้จริง แล้ว ทรงทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งภายหลังมา สังคมรับรู้จึงเคารพ รัก และบูชาพระองค์

พระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสถึง เจตจำนงของพระองค์อันบริสุทธิ์เมื่อเยาว์วัยในชาติเป็นพระ โพธิสัตว์พระเวสสันดรเพื่อจะทำสังคมสังเคราะห์ด้วยการบริจาคทานว่า “เมื่อเราเป็นทารก มาอายุ ๘ ขวบ เรานั่งอยู่ในปราสาท คิดจะบริจาคทาน ว่า เราจะพึงให้หทัย (หัวใจ) ดวงตา เลือดเนื้อ และ ร่างกาย หากมีใครมาขอเราก็มยินดีจะให้ เมื่อเราคิดถึงการบริจาคทาน จิตของเราก็ไม่หวั่นไหว”^{๓๕} อรรถ ฎกแห่งจரியปิฎก กล่าวว่า “เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ประสูติจากครรภ์ของพระมารดา ทรงลืมนพระ เนตรประสูติ พอแต่ประสูติเท่านั้น พระนางมยุสดีได้พระราชทานทรัพย์มีค่า ๑,๐๐๐ กหาปณะ ให้ พระกุมาร เพื่อบำเพ็ญทานตามพระอัยยาศัย”^{๓๖}

นอกจากนี้ ยังมีกัณฑ์อื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่งได้กล่าวถึงการทำสังคมสังเคราะห์ของพระ เวสสันดรโพธิสัตว์ เช่น ทานกัณฑ์ ก่อนที่ถูกเนรเทศ พระเวสสันดรประทานขอทำทานครั้งยิ่งใหญ่แก่ มหาชนด้วยช้าง ๗๐๐ เชือก ม้า ๗๐๐ ตัว โคนม ๗๐๐ ตัว รถม้า ๗๐๐ คน ทาส ๗๐๐ คน ทาสี ๗๐๐ คน เสื้อผ้า อาหาร ๗๐๐ ชิ้น ขณะที่พระองค์กำลังหน้าสู่ป่าเพื่อความเพียรกุศลธรรมอย่างอื่น ทรง ได้ประทานม้า และพระราชรถแด่พราหมณ์ผู้ขอจากนั้นทรงดำเนินด้วยพระบาทสู่ป่า กัณฑ์กุมาร พระ ศรีเวสสันดรทรงได้ประทานสองโอรสธิดา สักกบรรพ พระอินทร์ทรงจำแลงกายมาของพระนางมัทรี ถึงแม้พระองค์มีความรักแต่พระนางเท่ากับดวงพระเนตรแล้ว แต่ทรงก็รักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่า ดังสั่งพระราชาว่า “พระนางมัทรีนั้นพระองค์รักตั้งดวงเนตร แต่พระองค์ก็ทรงรักพระสัพพัญญุตญาณ มากกว่า จึงยินดียกให้เสมือนแลกกับพระสัพพัญญุตญาณ” นครกัณฑ์ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ใน นครสีพีแล้ว พระองค์ได้รับสั่งให้ชาวประชาของพระองค์ได้มาขอรับทาน พระองค์ทรงให้ทานจนจะไม่

^{๓๕} ขุ.ชา. ๒๘/๑๖๖๗ ๘/๓๐๙. และขุ.จரிய. ๓๓/๗๘/๕๙๒. ฉบับมหาจุฬาฯปิฎก, ๒๕๐๐.

^{๓๖} จரிய.อ. ๙๖, ฉบับมหาจุฬาฯอรรถฎก, ๒๕๓๔.

มีสิ่งใดจะให้ท่านแล้ว แต่พระองค์ก็ยังยืนยันว่า แม้กระทั่งเลือดเนื้อ ชีวิตของพระองค์ก็ยินดีเพื่อเป็น ท่าน

การทำสังคัมสังเคราะห์ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ หากพิจารณาตามภูมิธรรม และการปฏิบัติที่ได้กล่าวข้างต้น ซึ่งตามภูมิธรรมแบ่งได้ดังนี้

๑. การทำสังคัมสังเคราะห์แบบธรรมดา หรือที่เรียกว่าบารมีระดับขั้นต้น เป็นการสร้าง กุศลคุณความดีในชาติต่าง ๆ เหมือนคนทั่วไป มีดีบ้าง ช่วงบ้าง คละเคล้ากันไป

๒. การทำสังคัมสังเคราะห์ระดับปานกลางหรือที่เรียกว่าอุปบารมี เป็นการสร้างความดี ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้น

๓. การทำสังคัมสังเคราะห์ระดับสูงสุด หรือที่เรียกว่าปรมัตถบารมี เป็นขั้นที่บารมีเต็ม เปี่ยมจนสามารถบรรลุธรรมได้

การทำสังคัมสังเคราะห์ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ จากการศึกษาของเราพบว่ามี จุดประสงค์สองประการคือ

๑. เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้ที่ประสบทุกข์ ขาดแคลน โดยไม่จำกัดเพศ วัย ฐานะ หรือ อะไรทั้งสิ้น ซึ่งภาษาพูดของเราปัจจุบัน มักจะเข้าใจ ลดความยากจน สร้างความสุขให้เกิดขึ้นในสังคัม

๒. เพื่อเป็นทางก้าวไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “สัมมาสัมพุทธ” หรือ การตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัม พุทธเจ้า

๒. อิทธิพลสังคัมสังคัมของพระเวสสันดรที่มีต่อชาวบ้านนาคาย

สังคัมไทยได้รับวัฒนธรรมพระพุทธศาสนานับเป็นเวลาหลายพันปี โดยคนไทยได้ ประยุกต์หลักธรรมสั่งสอนของพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต จึงจากการศึกษาของเราพบว่า คน ไทยชาวอีสานมีอริยาศัยโอมอ้อมารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หลักไปในทางบุญทานการกุศล จากพฤติกรรม ดังกล่าว จากการสัมภาษณ์พระสมุห์สุบรรณ กตปุณฺโญ^{๓๗} ท่านว่าได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งจากวิถีชีวิต ของคนโบราณ และอีกส่วนคือพระเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะสำนวนอีสานว่า “อยู่ในศีล กินในธรรม” นายนายสุรพงษ์ ทองดี^{๓๘} นายกองค้การบริหารส่วนตำบลนาคายว่า “บุญผะเหวด หรืองานบุญ มหาชาติคืองานมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ ตัวเพื่อผลคือประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษย์ เป็นสำคัญดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่ โบราณจึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็น วัฒนธรรมสืบมาจนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยัง เป็นการสังสรรค์ ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า “กินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด พึ่งเทศน์มหาชาติ”

นายสุรพงษ์ ทองดี ได้เน้นหลักสังคัมสังเคราะห์ที่มีต่อชาวอีสานว่า เป็นวิถีคิดที่บรรพ บุรุษได้คงไว้เพื่อคนรุ่นหลัง ให้ตระหนักเรียนรู้เรื่องการทำทาน การแบ่งปัน การรักษาความดีด้วยการ ปลุกเมล็ดพันธ์แห่งความรัก ความเมตตา เอื้อเฟื้อเอื้ออาทรให้กันแลกัน จึงสังคัมปัจจุบันมีความร่วม เย็น เป็นสุข และมีสิ่งที่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์ร่วมคือศาสนาธรรม โปสถ์ วิหาร ทั้งนี้ล้วนแต่เกิดจากสังคัม สังเคราะห์หรือการแบ่งปันของชาวนาคาย และญาติอยู่ใกล้เคียง เป็นต้น

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระสมุห์สุบรรณ กตปุณฺโญ, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

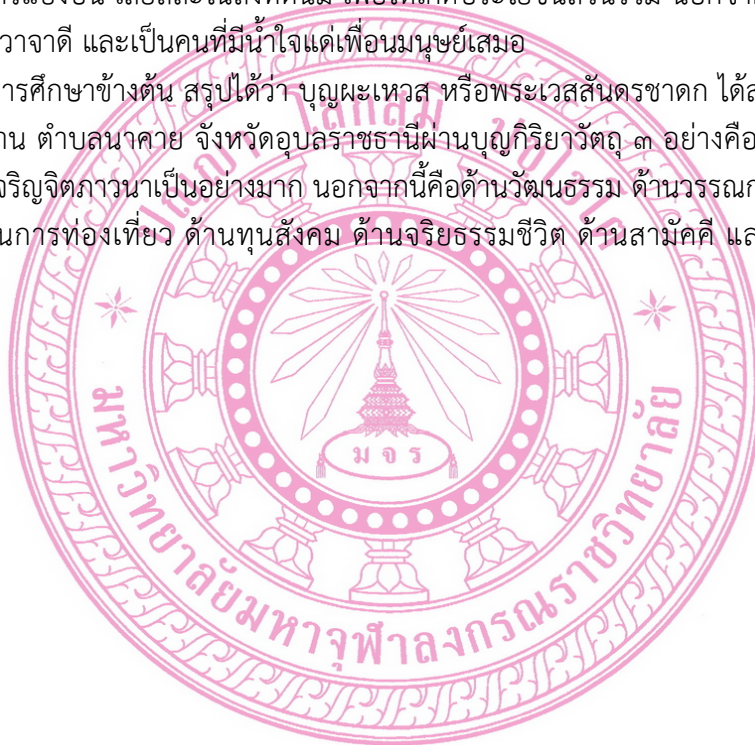
^{๓๘} สัมภาษณ์ นายสุรพงษ์ ทองดี, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

นายบุญยืน พันธุ์คำ^{๓๙} ได้มองวิถีคิดของชาวนาคายได้การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม ภายหลังฟังพะเหวส คือส่วนมากจะมีหน้าตาราเริง สดใส รู้จักเสียสละ สังเคราะห์ผู้ยากไร้หรือการให้ทานด้วยใจอันบริสุทธิ์ พระสุรเชษฐ์^{๔๐} ได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการทำบุญพะเหวส ที่สำคัญคือเอาปัจจัยมาสร้างถนนหนทาง สนับสนุนการศึกษาสังเคราะห์ ศาลาการเปรียญ และมอบทุนการศึกษาแก่พระ สามเณร และนักเรียน เป็นต้น

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ชาวอีสาน ตำบลนาคายได้รับอิทธิพลวิถีคิดสังเคราะห์จากเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งทำให้ชาวตำบลนาคาย เป็นคนที่มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรัก ความเมตตา รู้จักการแบ่งปัน เสียสละในสิ่งที่ตนมี เพื่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม นอกจากนี้ เป็นคนที่ อ่อนน้อมถ่อมตน มีวาจาดี และเป็นคนที่มีน้ำใจแต่เพื่อนมนุษย์เสมอ

จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า บุญพะเหวส หรือพระเวสสันดรชาดก ได้ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน ตำบลนาคาย จังหวัดอุบลราชธานีผ่านบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างคือ การให้ทาน การรักษาศีล และเจริญจิตภาวนาเป็นอย่างมาก นอกจากนี้คือด้านวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรม ด้านภาพยนตร์กรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านทุนสังคม ด้านจริยธรรมชีวิต ด้านสามัคคี และด้านสังคมสังเคราะห์

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายบุญยืน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระสุรเชษฐ์, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี” ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยไว้ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่
๓. เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชนตำบลนาคายอำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

วิธีการศึกษาครั้งนี้ มี ๒ ลักษณะคือ การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยภาคสนาม (Field Research) สามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บุญกิริยาวัตถุ เป็นรากแก้วแห่งการกระทำความดีในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักการส่งเสริมในการทำคุณประโยชน์ที่ดี เพื่อพัฒนาคุณภาพของชีวิตให้เจริญงอกงามทั้งปัจเจกบุคคล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (ส่วนรวม) ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของบุญกิริยาวัตถุเป็น ๑๐ ประการ แต่ในการศึกษางานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกเอาเพียง ๓ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ คือทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ โดยการให้ คือให้ในสิ่งที่ควรให้ ให้แก่คนที่ควรให้ ด้วยมีเจตนาที่ดีในการให้ที่สำคัญคือให้เพื่ออนุเคราะห์และบูชา การให้ถึงแม้ว่ามีวัตถุประสงค์ต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือคือการบูชาคุณ การทำประโยชน์เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของคนอื่น หรือทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วม การให้เพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ กล่าวคือลดความตระหนี่เห็นแก่ตัว

การให้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีพระไตรปิฎก เป็นต้น ได้จำแนกว่ามี ๒ ประเภท คือ อามิสทาน และธรรมทาน แต่ส่วนคัมภีร์เชิงอรรถกถาแล้ว ได้จำแนกเป็น ๓ โดยเพิ่ม อภัยทาน อีกข้อหนึ่ง ส่วนประเภททานนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ล้วนแต่จัดหรือสังเคราะห์เข้าทานทั้ง ๓ ข้างต้น โดยอามิสทาน หรือวัตถุทาน หมายถึง ทานที่ควรด้วยวัตถุสิ่งของ ธรรมทานหมายถึงการให้ด้วยคำสอน โอวาท เจตนาดี และอภัยทาน หมายถึงการให้อภัย การให้ความเมตตา ทานทั้ง ๓ ประเภท ในคัมภีร์หลักส่วนใหญ่ได้ยกระดับให้ “ธรรมทาน” ว่าเป็นเลิศของทานอื่น ๆ ด้วยเหตุผลว่าเป็นการให้คำแนะนำ สั่งสอนให้รู้ดีรู้ชั่ว คือการให้แนะนำสิ่งที่ดี บอกศิลปวิทยาที่ดีมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิต รวมถึงการอธิบายให้รู้และเข้าใจในเรื่องบุญบาป ให้ละสิ่งที่เป็นอกุศล

การให้ทานได้สังเคราะห์เข้าการให้ ๒ ประเภท คือการให้ทานในฝ่ายดี หรือที่เรียกว่า การให้ของสัปปุริสซึ่งจะต้องประกอบด้วยศรัทธา เจตนาดี ความเคารพ ตามกาลสมควร ด้วยอนุเคราะห์ และไม่กระทบต่อตนเอง และผู้อื่น แล้วของที่ให้จะต้องบริสุทธิ์ สะอาด พอนำไปใช้เป็นประโยชน์ เนื่องด้วยความมุ่งหวังเพื่อลดความเห็นแก่ตัว และช่วยเหลือเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม ซึ่งแตกต่างจากวิธีการให้แบบที่ ๒ คือ การให้ด้วยความไม่เต็มใจ แต่เป็นการให้เนื่องด้วยกาล บุคคล และสถานที่ แต่อย่างไรก็ตาม การให้จะมีผลมาก หรือน้อยย่อมอาศัยเจตนาของผู้ให้ และผู้รับ

๒. ศิลมัย บุญกิริยาวัตฤ คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติถูกต้องตามกฎระเบียบวินัย

ศีลหมายถึงการรักษากาย และวาจาให้มีระเบียบเรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีหนักแน่น มั่นคง สงบ เย็น ปกติ ประธาน โดยมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุ และทางสังคม ศีลมีหลายประเภท หลายระดับ แต่โดยรวมแล้วมีสี่ประเภท คือ ๑. ศีลที่เป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติ ๒. ศีลที่เป็นองค์ในการควบคุมอินทรีย์ ๓. ศีลที่เป็นองค์การประกอบอาชีพสุจริต และ ๔. ศีลที่เป็นการเสพปัจจัยสำหรับเกื้อหนุนชีวิตด้วยความรู้ประมาณในการบริโภค ซึ่งผู้รักษาศีล ศีลย่อมทำให้ร่มเย็น อยู่เป็นสุข และเจริญก้าวหน้าทั้งในความเป็นอยู่ การงาน และที่สุดคือมีสุคติเป็นที่ไป

๓. ภาวนามัย บุญกิริยาวัตฤ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา ภาวนา เป็นคุณสมบัติที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ตัวบุคคล พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีตนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุดเพราะบุคคลที่ได้ฝึกอบรมตนในทางความประพฤติและคุณธรรมต่าง ๆ อย่างเพียบพร้อม ย่อมสามารถสืบทอดคำสอน และถ่ายทอดคำสอนด้วยการแนะนำผู้อื่นให้เข้าถึงชีวิตเช่นนั้นด้วยตนเองได้ ส่งผลดีต่อความมั่นคงในพระพุทธศาสนาด้วย

การเจริญภาวนามีหลายวิธี แต่ส่วนใหญ่ในคัมภีร์หลักท่านกล่าวว่ามีสองอย่างได้แก่ สมถวิปัสสนากรรมฐาน คือการเจริญกรรมฐานเพื่อความสงบ และวิปัสสนากรรมฐานคือการเจริญกรรมฐานเพื่อให้เกิดปัญญา เข้าใจถึงสัจธรรมของชีวิต โดยรวมแล้วคือพยายามยกระดับจิตใจขึ้นสู่เป้าหมายคือหลักเหตุและผล โดยมีขั้น ๕ เป็นอารมณ์กรรมฐานหรือที่นิยมเรียกกันว่า “รูปกับนาม” ซึ่งรูปและนาม หรือ ขั้น ๕ เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งโดยอวิชชา จึงทำให้เกิดความยึดมั่นด้วยอำนาจอุปาทาน ดังนั้น วิปัสสนาภาวนาคือรู้จริงเห็นแจ้งซึ่งสภาวะธรรมทั้งปวง (ไตรลักษณ์) ด้วยปัญญา และแนวทางพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๒. บุญกิริยาวัตฤ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่

ประเพณีบุญเดือนสี่ หรือเรียกอย่างหนึ่งว่าบุญผะเหวด เป็นประเพณีที่ปรากฏในฮีต ๑๒ เดือนที่ปรากฏอยู่ในภาคอีสานเป็นเวลาชานาน ด้วยคติความเชื่อประจำท้องถิ่นว่าเป็นงานนำมาซึ่งบุญใหญ่ พาไปโน้มน้าวมงคลของพระพุทธเจ้าพระนามพระศรีเมตไตรยภาคหน้าของชาติ

การจัดงานบุญผะเหวดในภาคอีสานมีหลายขั้นตอน และแตกต่างกันไปตามการนิยมของท้องถิ่น แต่ด้วยภาพรวมแล้ว คือมีการเตรียมงานด้วยมีส่วนร่วมของพระในวัดและและชุมชนอยู่รอบข้างวัด ในวันลงงานกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดำเนินเป็นไปตามแผนของคณะกรรมการจัดงานที่ร่างไว้ล่วงหน้าเป็นอย่างดีทั้งการแห่ผะเหวด

การเทศน์ การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง การแห่กัณฑ์หลอน เป็นต้น ทุกกิจกรรม เป็นไปตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือการเสียสละเพื่อประโยชน์ร่วม การรักษาศีล และเจริญจิตด้วยการฟังเทศน์อย่างเอาใจใส่

กัณฑ์เทศน์ของพะเหวส ในภาคอีสาน ที่สำคัญคือตำบลดอนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานีได้แบ่งออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งแต่ละกัณฑ์มีความเชื่อมโยงกับหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ดังเช่น

๑. ทานมัย ในกัณฑ์ทศพร พระนางมุสตีเทพอัปสร พรารณาเพื่อจะได้เป็นส่วนหนึ่งในการให้อภัยทานแด่นักโทษ ซึ่งเจนาตีได้ส่งผลพวงต่อพระเวสสันดรในภายหลัง กัณฑ์หิมพานต์พระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้บริจาคทานต่าง ๆ เรื่อยมาจนกระทั่งบริจาคช้างมวงคลซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคูเมืองนามว่าช้างปัจจยเคนทร์แด่นครกสิงห์ ทานกัณฑ์ ทรงได้บำเพ็ญสัจธรรมมหาทาน คือบริจาคทานอย่างละ ๗๐๐ กัณฑ์กุมาร ทรงได้บริจาคพระราชโอรส และพระราชธิดาเป็นทานแต่เฒ่าชู กัณฑ์สักกบรรพพระเจ้าเวสสันดรได้บริจาคพระนางมัทรีซึ่งเป็นพระชายาแต่อินทร์พราหมณ์ ถึงแม้พระองค์ทรงมีความรักต่อพระนางมากเท่าไร แต่พระองค์ก็รักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่า การบริจาคสองครั้งนี้เป็นการบริจาคครั้งยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นการบริจาคเพื่อบำเพ็ญบารมีขั้นที่สองให้เกิดขึ้น พระองค์ยืนยันว่าจะบริจาคแม้ชีวิต หากมีใครมาขอ ในกัณฑ์สุดท้ายคืออนครกัณฑ์ ขณะที่พระองค์ครองราชย์เป็นเจ้าชีวิตของทวยราษฎร์ ทรงได้บริจาคพระราชทรัพย์จนหมดพระคลัง ด้วยเจตนาเพื่อลดความทุกข์ยากของทวยราษฎร์

๒. ศีลมัย นับแต่วันที่พระเจ้าเวสสันดรได้ประสูติมา ทรงไม่เคยทำในเรื่องที่ขัดแย้งต่อเจตนารมณ์ ความรู้สึกในนามเป็นผู้ที่สละเพื่อประโยชน์สุข ด้วยการเจริญคุณธรรม และศีลธรรม พระองค์ได้รักษาศีลถึงพร้อมด้วยเจตนา ถึงแม้ในหลาย ๆ กัณฑ์ ไม่ได้กล่าวถึงการรักษาศีลของพระเวสสันดรโดยตรงก็ตาม แต่บางกัณฑ์ ดังเช่น นับแต่กัณฑ์ชุกมาจนถึงกัณฑ์นครกัณฑ์ เราได้เห็นความตั้งใจในการรักษาศีลของพระองค์อย่างยอดเยี่ยมที่สุด จนกระทั่งได้ทรงตั้งกติกาดังพระนางมัทรี และพระราชโอรสพระราชธิดาในการเข้าเยี่ยม หรือบำเรอรับใช้ ทั้งนี้ เพื่ออบรมจิตของพระองค์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ห่างไกลจากบาปธรรมที่เกิดขึ้นวัตถุกาม หรือความอยากใคร่มาครองงำได้

๓. ภาวนามัย นับแต่เป็นพระราชกุมาร พระเจ้าเวสสันดรได้ศึกษาอบรมกาย วาจา และจิตให้อยู่ภายใต้การควบคุมของสติ หรือภาวนา ซึ่งเป็นคุณธรรมชั้นสูง มีหลายกัณฑ์ที่ได้กล่าวถึงการเจริญภาวนาของพระเจ้าเวสสันดร ดังเช่นกัณฑ์วนประเวศ จนกระทั่งกัณฑ์สุดท้าย พระองค์ได้พยายามทำการเจริญภาวนาอย่างยอดเยี่ยมที่สุดในความเป็นมนุษย์ที่อาจทำได้ โบราณจารย์หลายท่านได้กล่าวต่อ ๆ กัน ว่าพระเจ้าเวสสันดรตั้งจิตเพื่อบรรลुเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยการเจริญภาวนา จนกระทั่งได้บรรลुซึ่งมาน

๓. ความเชื่อมโยงบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลดอนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

บุญเดือนสี่แฝงด้วยคติธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งมีความเชื่อมโยงต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลดอนาคายโดยผ่านสื่อขนบธรรมเนียมประเพณี และมีผลพวงหลายด้าน เช่น

๑. ด้านวัฒนธรรม ชาวตำบลดอนาคายได้รับแนววิถีคิดจากคติความเชื่อเรื่องบุญบาป คุณโทษ นรกสวรรค์ ชาตินี้และชาติหน้าจากประเพณีบุญพะเหวส หรือพระเวสสันดรชาดก พร้อมด้วยคติธรรม และคุณค่าของประเพณีที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน

๒. ด้านวรรณกรรม ตำรา เอกสารได้บันทึกเป็นตัวหนังสือธรรมที่สื่อเป็นภาษาอีสาน หรือภาษาท้องถิ่นซึ่งปรากฏในใบลาน ที่มีทั้งสุนทรียภาพ ความขลังและศักดิ์สิทธิ์แฝงภายในตัว มีเอกลักษณ์ อัตตลักษณ์ของตน และได้ส่งอิทธิพลด้านจริยธรรมผ่านการบันทึกจิตรกรรมบนฝาผนัง ด้วยการบอกเล่านิทานของพระเวสสันดรชาดก

๓. ด้านจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพระเวสสันดรชาดกได้บันทึกไว้ที่โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ซึ่งแฝงด้วยคุณค่าต่าง ๆ เช่น คุณค่าทางเรื่องราว เป็นคุณค่าที่เด่นและมีความสำคัญเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง โดยเฉพาะความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความโลภ ความหลง ความเอื้ออาทร ความเสียสละ ความมีเมตตา น้ำใจอันแสนบริสุทธิ์ขององค์พระเวสสันดร กับผู้ที่อยู่รอบข้างทั้งครอบครัวของพระองค์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ คุณค่าทางเรื่องราว เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ดังกรณีพระเวสสันดรโพธิสัตว์ไปเจริญโพธิจิตในห้วงอวกาศด้วยกุศลธรรมในป่าลึก อีกคุณค่าหนึ่ง คือรูปทรงที่ปรากฏในจิตรกรรมซึ่งมีเอกลักษณ์เป็นอีสานโดยเฉพาะ

๔. ด้านการท่องเที่ยว ประเพณีบุญเดือนสี่หรือบุญผะเหวดของชาวตำบลนาคาย อยู่ในรูปแบบดั้งเดิม คือเพื่ออานิสงส์ผลบุญเป็นส่วนใหญ่ และนำมาซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน มีการเที่ยวไปสูหากันในเชิงบุญนิยม

๕. ด้านเศรษฐกิจและสังคม การจัดงานบุญผะเหวดของชาวตำบลนาคายังรักษาเอกลักษณ์ของตน ผู้คนนิยมทำบุญ รักษาศีล และเจริญภาวนา แต่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างบางอย่างในเชิงทุนสังคม โดยสร้างรายได้เข้าชุมชนจากการค้าขาย อาชีพนักแสดง อาชีพศิลปะ งานประดิษฐ์ และนักเทศน์ฝีมืออาชีพ เป็นต้น

๖. ด้านจริยธรรม ประเพณีบุญผะเหวดหรือพระเวสสันดรชาดก ได้ส่งวิถีคิดและวิถีชีวิตต่อชาวตำบลนาคายด้วยหลักจริยธรรมพื้นฐาน “อยู่ในศีล กินในธรรม” โดยเฉพาะหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ และหลักสังคัมสังเคราะห์ นอกจากนี้ ได้ส่งอิทธิพลต่อหลักการปกครองที่สำคัญคือหลักทศพิธราชธรรม

๗. ด้านสามัคคี ประเพณีบุญเดือนสี่ได้ทำให้ชาวตำบลนาคายได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นตัวเชื่อมระหว่างประเพณี คน และชุมชน ซึ่งทุกขั้นตอนล้วนแต่นำมาซึ่งความสามัคคีนับจากวันแรกถึงวันสุดท้าย ด้วยความเสียสละ และน้ำใจ

๘. ด้านสังเคราะห์ ประเพณีบุญผะเหวดได้สอนให้ชาวตำบลนาคายได้เรียนรู้หลักสังเคราะห์ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ด้วยหลัก ๓ ประการ คือการสังเคราะห์ระดับขั้นพื้นฐาน ด้วยการแบ่งปัน เสียสละ เอื้ออาทร ช่วยเหลือกันและกัน ระดับปานกลางด้วยการยกระดับการทำความดีให้สูงกว่าเดิม และระดับสูงสุดด้วยการยกระดับการทำความดีที่สูงที่สุด และบริบูรณ์ที่สุด ซึ่งทำให้ชาวตำบลนาคาย เป็นคนที่มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรักความเมตตา รู้จักการแบ่งปัน เสียสละในสิ่งที่ตนมี เพื่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม นอกจากนี้ เป็นคนที่อ่อนน้อมถ่อมตน มีวาจาดี และเป็นคนที่ มีน้ำใจแต่เพื่อนมนุษย์เสมอ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาบุญกิริยาวัตถุ ๓ ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ กรณีศึกษา ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ส่งเสริม และยกระดับการจัดงานประเพณีบุญเดือนสี่ในระดับท้องถิ่นเข้าสู่ระดับส่วนภูมิภาคของจังหวัดเพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม

๒. ส่งเสริมให้เด็ก และเยาวชน ซึ่งเป็นนักเรียน นักศึกษาได้เข้าร่วมประเพณีบุญเดือนสี่ เพื่อเป็นการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น และได้เรียนรู้คุณค่าต่าง ๆ อาทิ เช่น ด้านวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรม ด้านผ้าผืนจิตรกรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านทุนสังคม ด้านจริยธรรมชีวิต ด้านสามัคคี และด้านสังคมสังเคราะห์

๓. การจัดงานประเพณีบุญเดือนสี่ ควรประชาสัมพันธ์ หรืออบรมสั่งสอนให้ชุมชน หรือผู้แสวงบุญลด ละ เลิก อบายมุขต่าง ๆ และนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก เป็นหลักการในการดำเนินชีวิต

๔. การจัดงานประเพณีบุญเดือนสี่ เป็นเครื่องหมายแห่งความสามัคคี และสังคมสังเคราะห์ ดังนั้น ควรประยุกต์หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนอย่างจริงจัง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

หากมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเพณีบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวดในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาความคิดเห็นและความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการจัดงานประเพณีบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวด

๒. ควรศึกษาคติความเชื่อ และอิทธิพลวัฒนธรรมประเพณีบุญผะเหวดที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชนกลุ่มประเทศอาเซียน

๓. ควรศึกษาหลักสังคมสังเคราะห์ที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิติมา ปรีดีดีลิก . **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ประเสริฐการพิมพ์, ๒๕๒๐.

กรมศิลปากร. **วัฒนธรรมวัฒนธรรมการประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด** .

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

_____ . **มหาชาติคำหลวง**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา , ๒๕๑๖.

จักรพล ฉายากริช. **อารมณำบำบัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๒.

จำลอง ดิษยวณิช. **วิปัสสนากรรมฐานและชาวอารมณำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์
แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

ฉัตร ปิยะอุย. **งานบุญแหวดมุกดาหาร**. จังหวัดมุกดาหาร : พิรสกล, ๒๕๔๑.

ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. **พระราชประเพณี และประเพณีชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : ปรีทัศน์ศาสตร์ ,
๒๕๒๓.

ปิ่น มุกกันต์. **มงคลชีวิต ภาคที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๐๖.

ปรีชา พิณทอง. **สารานุกรม - ภาษา - อีสาน ไทย - อังกฤษ**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม,
๒๕๓๕.

ปรีชา พิณทอง. **ไขภษิตโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารพาณิชย์ . **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม ๙ พญา
คันคาก - ไผ่หญ้า**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑.

ธวัช ปุณโณทก. **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์ไตร์, ๒๕๒๕.

พระชาย วรรณโม. **ฉลาดทำบุญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๖. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๙.

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดำรงค์ ฐิตธมโม). **ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม**.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แอล ซี พี เด็กดีมีบุญ,ป.ป.

พระธรรมวิสุทธิกวี(ไพจิตร ฐิตวัฒน์โณ). **กฎแห่งทาน:ทำหนึ่งได้ร้อย ทำร้อยได้ล้าน**, (นนทบุรี:กรีน-
ปัญญาญาณ, ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.

- _____ **สยามสามไตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๔.
 พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). **กฎแห่งกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
 พระภาวนาวิริยคุณ(หลวงพ่อทัตตชีโว). **ทุกนามที่มีไว้เพื่อสร้างบุญ**. ปทุมธานี: มูลนิธิธรรมใหม่, ๒๕๕๑..
 สถาบันบันลือธรรม. **การทำทาน: ธรรมทาน-การถวายสังฆทาน-การให้อภัยทาน**. กรุงเทพมหานคร
 : ธรรมสภา, ม.ป.ป.
 ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์
 พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.
 พระราชินีโรธังสี (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี). **ปุจฉา วิสัชนาเรื่อง...บุญเป็นหลักชัยประสพสุข**.
 กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ปป.
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
 พระมหาสุวิทย์ วิชเชสโก. **ทาน:ก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. ปทุมธานี: มูลนิธิธรรมกาย
 ,๒๕๔๑.
 วศิลา อินทสระ. **ศีล สมาธิ ปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๓.
 สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. **วิธีสร้างบุญบารมี**.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๘.
 สมทรง บุญญฤทธิ์. **วิธีทำบุญฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๔.
 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี. **ความเป็นมาของงานบุญเวสอุบลราชธานี**, ๒๕๓๔.
 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด. **ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**. ร้อยเอ็ด : ปริดากาพิมพ์,
 ๒๕๓๘.
 สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
 สำลี รักสุทธี. **ศีล สุตยอดวินัยของศาสนาพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓.
 สวีน บุญเจิม. **ตำรามรดกอีสาน**.อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๕๔.
 อภิญญาวัฒน์ โพธิสถาน. **พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
 ,๒๕๕๑.

(๒) วิทยานิพนธ์

- มณี พะยอมยงค์. “การศึกษาวิเคราะห์การเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน
 และภาคใต้”. **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรี
 นครทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๙.
 ธิติพล กันตวงศ์. “ทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งธัมมหลวงจังหวัดเชียงใหม่”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๔๕.
 ัญญาภรณ์ ภูทอง. “ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติกลอนสวด ฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทร
 ประการ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยมหิดล ,๒๕๔๔.

พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา). “การวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาบุญเพียร บุญญวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). “แนวคิดและวิธีขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน). “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมหาเวสสันดรชากร กรณีศึกษาชุกกัณฑ์ในคัมภีร์ไบเบิลอักษรขอม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นฤชิต จุสะปาโล. “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องทานในพระพุทธศาสนากับเศาะกะตะ-เกะฮ์ในศาสนาอิสลาม”. **ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

อภิราษฎร์ ปรีชาจารย์. ศึกษาวิเคราะห์ “สมาทานิกะ” ในการปฏิบัติกรรมฐานอันมีกลิ่น ๑๐ เป็นอารมณ์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

http://www.thai-tour.com/thai-tour/northeast/ubon/data/place/pic_paintings.html
(๗ กันยายน ๒๕๕๖).

(๔) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูสุนทรปริยัตเมธี, เจ้าคณะอำเภอतालสุ่ม, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระครูสมุห์สุบรรณ กตปุญโญ, เจ้าคณะตำบลนาคาย, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระสุรเชษฐ์, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายชีระพงษ์ คັນจันท์, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนาคาย, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางบุผา บุญชิต. ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายบุญยืน พันธุ์คำ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางสาวกาญจนา วงคำพันธ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖

สัมภาษณ์ นางชาติ ท่อนจันทร์, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางหนูดอม โทรจันท์, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

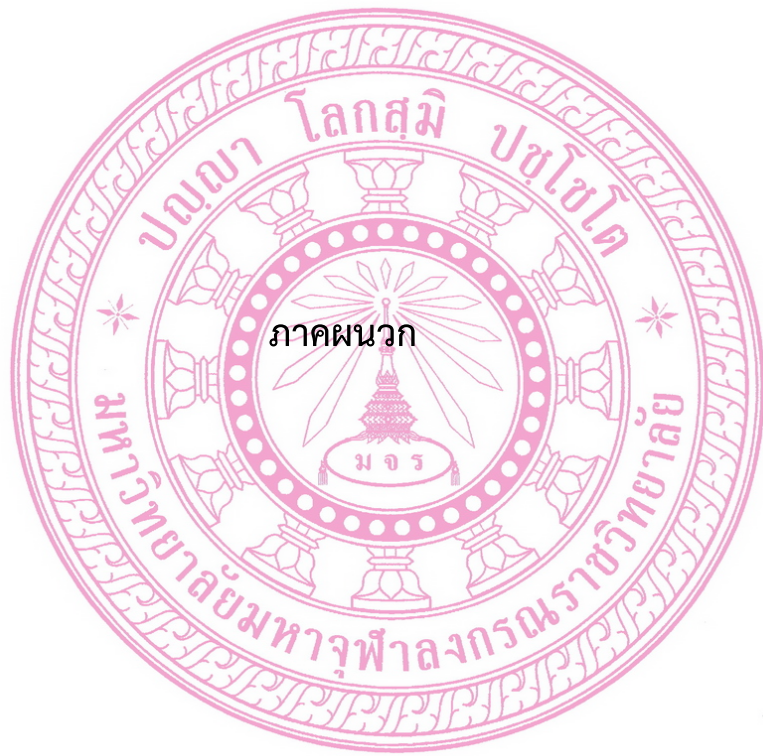
สัมภาษณ์ นายทองใส ต้นคำ, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายโพธิ์ทอง แสงวงศ์, ๗ กันยายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางสมบูรณ์ สืบหาแก้ว, ครูผู้ดูแลเด็ก, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายสุรพงษ์ ทองดี, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคาย, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายอุทัย บุญชิต, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์

นายชีระพงษ์ คันธจันทร์ ปลัด อบต.นาคาย

ด้านวัฒนธรรม

- บุญผะเหวด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า บุญมหาชาติ เป็นประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าเป็นเรื่องทาน ก็เป็นประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ ก็พอจะอนุมานได้ถึงสภาพทั่วไป ของชาวอีสานว่า ดอกจิก ดอกจาน บานราวต้นเดือน ๓ พุทธศาสนิกชนจะเก็บดอกไม้เหล่านี้มาร้อยเป็นมาลัยเพื่อตกแต่งศาลาการเปรียญสำหรับบุญมหาชาติและในงานนี้ก็จะมีการเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นงานอันศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวและบำเพ็ญกุศลงามความดีจะได้านิสงส์ไปเกิดในภพหน้า

ด้านวรรณกรรม

- ชาวอีสานจะจัดทำบุญผะเหวดปีละ ๑ ครั้ง ระหว่างเดือน ๓ เดือน ๔ ไปจนถึงกลางเดือน ๕ จังหวัดร้อยเอ็ด จะจัดประเพณีบุญผะเหวดในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมทุกปี โดยจะมีวันรวมตามภาษาอีสาน เรียกว่า วันโฮมบุญ พุทธศาสนิกชนมาช่วยกันจัดตกแต่งศาลาหรือสถานที่ที่จะทำบุญ จัดเตรียมเครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก อย่างละพั้นก้อน มีการตั้งธงใหญ่ไว้แปดทิศ และมีศาลเล็กๆเป็นที่เก็บข้าวพั้นก้อน และเครื่องควหาวน สำหรับผีเปรตและมารรอบๆศาลาการเปรียญจะแขวนผ้าผะเหวดเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์สุดท้าย การจัดงานบุญผะเหวดหรืองานเทศน์มหาชาตินิยมที่อัญเชิญพระอุปคุต มาปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดเหตุเภทภัยอันตรายทั้งปวงและให้โชคลาภแก่พระพุทธรูปในศาลาการเปรียญในการทำบุญมหาชาติ จึงมีการแห่พระอุปคุต ซึ่งสมมุติว่าอัญเชิญมาจาก สะดือทะเล

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- มีภาพวาดในพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยเถระเจ้าได้ขึ้นไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้พบและสนทนาธรรมกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ตอนหนึ่งของพระมาลัยเถระกล่าวกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ว่าประชาชนชาวโลกมีความปรารถนาใคร่อยากเกิดร่วมในศาสนาของพระองค์ จะให้ชาวโลกประพฤติปฏิบัติอย่างไร พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์เมื่อทราบความประสงค์ของมนุษย์ในโลกแล้ว

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- การจัดงานบุญผะเหวดแต่ละครั้งเป็นงานบุญสำคัญที่ทุกคนในหมู่บ้านต้องมาร่วมกัน นอกจากการฟังเทศน์มหาชาติแล้ว ประเพณีนี้ยังแฝงด้วยความเชื่อเรื่องพระอุปคุต ซึ่งเป็นพระผู้รักษาพิธีให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่มีพญามารบกวน

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- งานบุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เป็น ๑ ในประเพณีฮีต ๑๒ ซึ่งนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ด้วยความเชื่อกันว่าหากได้ฟังเทศน์บุญผะเหวดครบ ๑๓ กัณฑ์ จบภายในวันเดียวและจัดพิธีตั้งเครื่องค้าย (บูชา) ได้ถูกต้อง

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- บุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติคืองานมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยิ่งยวด อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลคือประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษย์ เป็นสำคัญดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณจึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมาจนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า “กินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ”

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- บุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติคืองานมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยิ่งยวด อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลคือประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษย์ เป็นสำคัญดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณจึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมาจนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า “กินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ”

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- บุญผะเหวด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า บุญมหาชาติ เป็นประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าเป็นเรื่องทาน ก็เป็นประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- อานิสงส์จะดลบันดาลให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขสงบ แต่ในทางกลับกันหากตั้งเครื่องกายไม่ถูกต้อง ก็จะดลบันดาลให้เกิดอาเพศต่าง ๆ นานา

แบบสัมภาษณ์

นายสุรพงษ์ ทองดี นายก อบต.นาคาย

ด้านวัฒนธรรม

- บุญผะเหวด หรือ บุญเดือนสี่ บุญที่มีการเทศน์พระเวส หรือ มหาชาติ เรียกว่าบุญผะเวส (ผะ-เหวด) หนังสือมหาชาติ หรือ พระเวสสันดรชาดก แสดงถึงจริยวัตรของพระพุทธเจ้าคราวพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นหนังสือเรื่องยาว ๑๓ ผูก (๑๓ กัณฑ์) และนิยมบวชภิกษุใหม่ในเดือนนี้ด้วยถือว่าได้กุศลแรง บุญผะเวสนิยมทำกันในช่วงเดือนสี่ เวสสันดรชาดกนั้นเรียกว่าพระเวสสันดร เคยทำประจำเดือนสี่ภาคอีสานนิยมไว้ หรือว่าเอาไว้มีทั้งกำหนดให้ทำบุญมหาชาติ ไว้ในเดือน ๔ นั้นเป็นแต่แน่นอน การบุญใหญ่นี้ทำระหว่างยามหนาวยามปีมีการงานก่อนแต่ทำบุญไว้เป็นการได้ทำบุญครั้งใหญ่ ท่านว่าพบพระศรีอาริยะเมตไตร เพราะฟังล้ามหาชาตินี้เป็นได้แน่นอน ทั้งเมื่อได้ฟังแล้วจำใจปฏิบัติศีลทานธรรมตั้งพระองค์ไว้ ก็จักถึงหนทางนิระทานหมดชาติ บ่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดแต่เมืองนั้นอยู่เกษม

ด้านวรรณกรรม

- ทำบุญข้าวพันก้อน เอาข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลมๆ เอาไม้เสียบ ทำให้ได้มากล้นพันก้อนจึงเอาแล้วจึงเอาไปไหว้ศาลาพันอันมีค่า เรียกว่าศาลาข้าว พันก้อนโบราณเค้าว่าต่อมาพอเมื่อการกระทำเสร็จแล้วถึงกลางคืน ๔ พร้อมกับโฮมแห่ได้ไปเข้าสู่อาราม พอถึงวัดจอมเจ้าศาลาธรรมพักจอด หัวหน้าประณมมือพร้าพร้อมพาเว้ากล่าวจา นะโม นะโม จอมไตรภูกยกออกมาเทศนาธรรม ชั้นธิมากเบิงงามสะพาท ข้าวพันก้อนอาจบูชา ข้าบูชาสามดวงยอดแก้ว ข้าไหว้ถวายอาตม์บูชาสาธุ วันเวียนเว้าค่ำเดิม ๓ รอบ และจึงขึ้นศาลากว้างช่วงสงฆ์

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- บุญมหาชาติหรือบุญผะเวสนี้มีอิทธิพลมากต่อภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดต่างๆจะนิยมเขียนภาพพระเวสสันดรชาดกตามฝาผนังในอุโบสถหรือศาลาการเปรียญหรือหอแจก

2.4 อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- บุญผะเวส เป็นที่รู้จักและสืบทอดกันมากทุกภาคโดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสานก็ตามแต่ก็มีประเพณีปฏิบัติบางอย่างที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย จึงเป็นเสน่ห์ให้คนไทยเราชอบท่องเที่ยวร่วมทำบุญและเที่ยวดูความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- งานบุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เป็น ๑ ในประเพณีฮีต ๑๒ ซึ่งนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ปองดองรักใคร่กัน มีความกตัญญูเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- บุญมหาชาตินี้จะทำได้ดีต้องอาศัยความสามัคคีของทุกฝ่ายช่วยกัน จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น

การประชุมวางแผน การเตรียมการ การร่วมแห่พระเวสสันดร การทำบุญกัณฑ์หลอน-
กัณฑ์เทศน์ต่างๆ

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- พระเวสสันดรชาดกนี้จะเน้นเรื่องทาน คือการแบ่งปัน นำปัจจัยที่ผู้คนร่วมบริจาคใน
การทำบุญถวาย นำมาสร้างศาลาได้

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- บุญผะเหวด เป็นประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าเป็นเรื่องทาน ก็เป็น
ประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ เนื่องจากการทำเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้หวังเงิน
(กำไร) เป็นหลัก แต่เป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม

แบบสัมภาษณ์

นางสมบุรณ์ สืบหาแก้ว ครูผู้ดูแลเด็ก

ด้านวัฒนธรรม

- เน้นการสืบสานด้านวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของคนไทยในช่วงแต่ละเดือน ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและเป็นคนใจบุญของคนไทย เป็นการรักษาประเพณีอันดีงานให้ลูกหลาน ได้สืบทอดต่อมา

ด้านวรรณกรรม

- บุญนี้ถือว่าเป็นวัตรกรรมเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระญาติทรงแสดงไว้ และมีการนำพัฒนาต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- ศิลปินหรือจิตรกรไทย มักนิยมเขียนรูปภาพหรือสร้างผลงานที่เน้นศิลปะ ประยุกต์โดยนำเอาเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรมาสร้างสรรค์ผลงานที่เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนัง ที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์ไทย

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- ด้านการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวจะนิยมไปท่องเที่ยวสถานที่ไหนที่จัดยิ่งใหญ่ เป็นการชักจูงให้กลับภูมิลำเนามาทำบุญ ให้กลับถิ่นกำเนิดมาหาครอบครัว มาเยี่ยมบ้าน

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- บุญเพรส หรือบุญเดือนสี่ ที่แนวปฏิบัติหลักของพุทธศาสนิกชน คือ วันแรกก็จะเป็นการเตรียมข้าวของสำหรับทำไปวัด วันที่สองก็เป็นการแห่เพรสเข้าเมือง และวันที่สามก็จะเป็นเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้คนไทยได้ทำทาน แสดงความสามัคคีและพึงพระระ

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- บุญมหาชาตินี้จะทำได้ต้องอาศัยความสามัคคีของทุกฝ่ายช่วยกัน เช่น สมัยโบราณมีการสามัคคีช่วยกันทุกอย่าง เช่น การนิมนต์พระมาร่วมงาน ต้องดูแลช่วยกันอุปฐากพระ

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- ได้บริจาคทานตามสมควรตามที่มีอยู่และเป็นกุศโลบายให้คนบริจาคทาน เพื่อเป็นการกตัญญูแก่บุพการ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- ค่าขายแรกเปลี่ยนกัน นำเงินมาหมุนเวียนในหมู่บ้านตำบลนาคายดีมากขึ้นกว่าปกติ

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- ได้รับรู้ผลของการทำดี ทำชั่ว และยึดหลักปฏิบัติแต่ความดี คือ การถือศีล ๕ ศีล ๘

แบบสัมภาษณ์

นายอุทัย บุญชิต

ด้านวัฒนธรรม

- เป็นจารีตหรือฮีตอย่างหนึ่งในจารีตหรือฮีต ๑๒ เป็นบุญประจำเดือน ๔ เรียกว่าบุญมหาชาติ หรือบุญผะเหวดหรือบุญเดือนสี่เป็นวัฒนธรรมที่ดี

ด้านวรรณกรรม

- เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในท้องถิ่น เป็นสื่อการเรียนรู้การสอนสำหรับคนรุ่นหลัง

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- บุญมหาชาติหรือบุญผะเหวดนี้มีอิทธิพลมากต่อภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดต่างๆจะนิยมเขียนภาพพระเวสสันดรชาดกตามฝาผนังในอุโบสถหรือศาลาการเปรียญหรือหอแจก

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- ในเวสสันดรชาดกนี้จะมีจริยธรรมคุณธรรมในตัวบุคคลสำหรับนำมาศึกษาวิเคราะห์และนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี เช่น คุณธรรมของพระเวสสันดร ของพระนางมัทรี เป็นต้น

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- งานบุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เป็น ๑ ในประเพณีฮีต ๑๒ ซึ่งนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ด้วยความเชื่อกันว่าหากได้ฟังเทศน์บุญผะเหวดครบ ๑๓ กัณฑ์ จบภายในวันเดียวและจัดพิธีตั้งเครื่องค้าย (บูชา) ได้ถูกต้อง

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- บุญมหาชาตินี้จะทำได้ดีต้องอาศัยความสามัคคีของทุกฝ่ายช่วยกัน เช่น สมัยโบราณมีการสามัคคีช่วยกันทุกอย่าง เช่น การนิมนต์พระมารวมงาน ต้องดูแลช่วยกันอุปฐากพระ

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- เนื่องจากเรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้ทานและผลที่เกิดจากการทำทาน จึงมีอิทธิพลทำให้ผู้ที่ได้รับฟังปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นคนรู้จักเสียสละ สงเคราะห์ผู้ยากไร้หรือการให้ทานด้วย

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- ค่าขายแรกเปลี่ยนกัน นำเงินมาหมุนเวียนในหมู่บ้าน ตำบลที่ตนอาศัยอยู่ดีมากขึ้นกว่าปกติ

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- ทุกคนได้ร่วมทำบุญในงานประเพณีด้วยใจบริสุทธิ์ เป็นการสอนใจหรือสร้างจิตสำนึกให้ผู้ร่วมทำบุญหรือผู้ฟังเลือกทำแต่ความดี หรือกรรมดี หรือบุญ ต่อไป

สัมภาษณ์

พระสุรเชษฐ์

ด้านวัฒนธรรม

- เป็นการรักษาประเพณีอันดีงานให้ลูกหลาน ได้สืบทอดต่อมา
- ได้ทราบความเป็นมาของประเพณีบุญเดือนสี่
- ก่อให้เกิดความสามัคคี และความมีเมตตาของชุมชนบ้านนาคาย

ด้านวรรณกรรม

- เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในท้องถิ่น
- เป็นสื่อการเรียนการสอนสำหรับคนรุ่นหลัง

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- ได้เรียนรู้ถึงประเพณีบุญ ทั้ง ๑๒ เดือน
- ได้เรียนรู้ถึงพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า
- เป็นด้านคุณธรรมจริยธรรมในด้านดำเนินชีวิต ให้คนมีจิตเมตตาได้คิดแต่เป็นบุญเป็นกุศล

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- ชักจูงให้กลับภูมิลำเนามาทำบุญ
- ให้กลับถิ่นกำเนิดมาหาครอบครัว มาเยี่ยมบ้าน

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- ทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ปองตองรักใคร่กัน
- มีความกตัญญู เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชุมชนบ้านนาคาย

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนบ้านนาคาย
- สร้างความอบอุ่น ความสามัคคีในหมู่พระสงฆ์ในสังคม ระหว่างวัด บ้าน โรงเรียน

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- นำปัจจัยที่ผู้คนร่วมบริจาคในการทำบุญพะหวัด นำมาสร้างถนน สร้างศาลาได้
- ถวายวัตถุเพื่อนำมาทำเข็มซี

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- ค้าขายแรกเปลี่ยนกัน
- นำเงินมาหมุนเวียนในหมู่บ้านตำบลนาคายดีมากขึ้นกว่าปกติ

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- ด้านจิตใจคนอยากร่วมทำบุญ ด้วยจิตศรัทธาโดยไม่ได้บังคับ
- ทุกคนได้ร่วมทำบุญในงานประเพณีด้วยใจบริสุทธิ์

สัมภาษณ์

นายชาลี ท่อนจันทร์

ด้านวัฒนธรรม

- เน้นการสืบสานด้านวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของคนไทยในช่วงแต่ละเดือน ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและเป็นคนใจบุญของคนไทย รวมทั้งแสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชุมชนหรือคนในหมู่บ้านนั้นด้วย

ด้านวรรณกรรม

- ที่นักวิชาการหรือแม้แต่บุคคลทั่วไปก็ตาม มักจะเอาเรื่องราวของพระเวสสันดรไปสร้างสรรค์ผลงานที่นวัตกรรมใหม่ๆ มากมาย เช่น เป็นภาพยนตร์การ์ตูนแอนิเมชัน ภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปแบบใหม่ๆ หรืออื่นๆ เช่น การเทศน์ ๓ ธรรมาสน์ ซึ่งแสดงว่าเกิดจากอิทธิพลของบุญพระเวส

อิทธิพลด้านจิตรฝาผนัง

- ศิลปินหรือจิตรกรไทย มักนิยมเขียนรูปภาพหรือสร้างผลงานที่เน้นศิลปะ ประยุกต์โดยนำเอาเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรมาสร้างสรรค์ผลงานที่เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนัง ที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์ไทย

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- เนื่องจากประเพณีบุญเดือนสี่ (บุญพระเวส) เป็นที่รู้จักและสืบทอดกันมากทุกภาค โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสานก็ตาม แต่ก็มีประเพณีปฏิบัติบางอย่างที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย จึงเป็นเสน่ห์ให้คนไทยเราชอบท่องเที่ยวร่วมทำบุญและเที่ยวดูความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- บุญพระเวส หรือบุญเดือนสี่ ที่แนวปฏิบัติหลักของพุทธศาสนิกชน คือ วันแรกก็จะเป็นการเตรียมข้าวของสำหรับทำไปวัด วันที่สองก็เป็นการแห่พระเวสเข้าเมือง และวันที่สามก็จะเป็นเทศน์มหาชาติ (พระเวสฯ) ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้คนไทยได้ทำทาน แสดงความสามัคคีและฟังธรรมะ

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- ในการจัดงานบุญเดือนสี่ (พระเวส) ของแต่ละระดับวัดหรือของแต่ละหมู่บ้าน ก็จะต้องมีกิจกรรมที่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น การประชุมวางแผน การเตรียมการ การร่วมแห่พระเวสสันดร การทำบุญกัณฑ์หลอน-กัณฑ์เทศน์ต่างๆ ซึ่งเป็นการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดความสามัคคีด้วยดี

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- เนื่องจากเรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้ทานและผลที่เกิดจากการทำทาน จึงมีอิทธิพลทำให้ผู้ที่ได้รับฟังปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นคนรู้จักเสียสละ สงเคราะห์ผู้ยากไร้หรือการให้ทานด้วย

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- ประเพณีการทำบุญเดือนสี่หรือบุญอื่นๆก็ตาม เป็นการดำเนินการที่ด้านกับระบบทุนนิยม หรือตรงข้ามกัน เนื่องจากการทำเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้หวังเงิน (กำไร) เป็นหลัก แต่เป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม ทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขลดช่องว่างคนจนและคนรวยให้น้อยลง

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- ประเพณีปฏิบัติในบุญเดือนสี่หรือบุญพระเวสฯ หรือแม้แต่เนื้อเรื่องของนิทานพระเวสสันดร จะแทรกคำสอนที่สร้างจิตสำนึกให้คนรู้จักบุญและบาป รวมทั้งผลงานของความแตกต่างที่เกิดจากการทำบุญและบาป จึงเป็นการสอนใจหรือสร้างจิตสำนึกให้ผู้ร่วมทำบุญหรือผู้ฟังเลือกทำแต่ความดี หรือกรรมดี หรือบุญ ต่อไป

แบบสัมภาษณ์

ทองใส ต้นคำ

ด้านวัฒนธรรม

- บุญผะเหวด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า บุญมหาชาติ เป็นประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าเป็นเรื่องทาน ก็เป็นประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ ก็พอจะอนุมานได้ถึงสภาพทั่วไป ของชาวอีสานว่า ดอกจิก ดอกจาน บานราวต้นเดือน ๓ พุทธศาสนิกชนจะเก็บดอกไม้เหล่านี้มาร้อยเป็นมาลัยเพื่อตกแต่งศาลาการเปรียญสำหรับบุญมหาชาติและในงานนี้ก็จะมีการเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นงานอันศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวและบำเพ็ญกุศลงามความดีจะได้านิสงส์ไปเกิดในภพหน้า

ด้านวรรณกรรม

- ชาวอีสานจะจัดทำบุญผะเหวดปีละ ๑ ครั้ง ระหว่างเดือน ๓ เดือน ๔ ไปจนถึงกลางเดือน ๕ จังหวัดร้อยเอ็ด จะจัดประเพณีบุญผะเหวดในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมทุกปี โดยจะมีวันรวมตามภาษาอีสาน เรียกว่า วันโฮมบุญ พุทธศาสนิกชนมาช่วยกันจัดตกแต่งศาลาหรือสถานที่ที่จะทำบุญ จัดเตรียมเครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก อย่างละพั้นก้อน มีการตั้งธงใหญ่ไว้แปดทิศ และมีศาลเล็กๆเป็นที่เก็บข้าวพั้นก้อน และเครื่องควหาวน สำหรับผีเปรตและมารรอบๆศาลาการเปรียญจะแขวนผ้าผะเหวดเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์สุดท้าย การจัดงานบุญผะเหวดหรืองานเทศน์มหาชาตินิยมที่อัญเชิญพระอุปัชฌ์ มาปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดเหตุเภทภัยอันตรายทั้งปวงและให้โชคลาภแก่พระพุทธานุศาสนิกชนในการทำบุญมหาชาติ จึงมีการแห่พระอุปัชฌ์ ซึ่งสมมุติว่าอัญเชิญมาจาก สะดือทะเล

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- มีภาพวาดในพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยเถระเจ้าได้ขึ้นไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้พบและสนทนาธรรมกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ตอนหนึ่งของพระมาลัยเถระกล่าวกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ว่าประชาชนชาวโลกมีความปรารถนาใคร่อยากเกิดร่วมในศาสนาของพระองค์ จะให้ชาวโลกประพฤติดีปฏิบัติอย่างไร พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์เมื่อทราบความประสงค์ของมนุษย์ในโลกแล้ว

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- การจัดงานบุญผะเหวดแต่ละครั้งเป็นงานบุญสำคัญที่ทุกคนในหมู่บ้านต้องมาร่วมกัน นอกจากการฟังเทศน์มหาชาติแล้ว ประเพณีนี้ยังแฝงด้วยความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌ์ ซึ่งเป็นพระผู้รักษาพิธีให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่มีพญามารบกวน

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- งานบุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เป็น ๑ ในประเพณีฮีต ๑๒ ซึ่งนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ด้วยความเชื่อกันว่าหากได้ฟังเทศน์บุญผะเหวดครบ ๑๓ กัณฑ์ จบภายในวันเดียวและจัดพิธีตั้งเครื่องค้าย (บูชา) ได้ถูกต้อง

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- บุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติคืองานมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลคือประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษย์ เป็นสำคัญดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณจึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลาย พึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมาจนถึงอนุชนรุ่นหลัง ที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า “กินข้าวปั้น เอาบุญผะเหวด พึ่งเทศน์มหาชาติ”

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- บุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติคืองานมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลคือประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษย์ เป็นสำคัญดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณจึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลาย พึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมาจนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า “กินข้าวปั้น เอาบุญผะเหวด พึ่งเทศน์มหาชาติ”

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- บุญผะเหวด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า บุญมหาชาติ เป็นประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าเป็นเรื่องทาน ก็เป็นประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- อานิสงส์จะดลบันดาลให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขสงบ แต่ในทางกลับกันหากตั้งเครื่องคายไม่ถูกต้อง ก็ จะดลบันดาลให้เกิดอาเพศต่าง ๆ นานา

แบบสัมภาษณ์

นางหนูดอม โทรจันทร์

ด้านวัฒนธรรม

- บุญผะเหวด หรือ บุญเดือนสี่ บุญที่มีการเทศน์พระเวส หรือ มหาชาติ เรียกว่าบุญผะเวส (ผะ-เหวด) หนังสือมหาชาติ หรือ พระเวสสันดรชาดก แสดงถึงจริยวัตรของพระพุทธเจ้าคราวพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นหนังสือเรื่องยาว ๑๓ ผูก (๑๓ กัณฑ์) และนิยมบวชภิกษุใหม่ในเดือนนี้ด้วยถือว่าได้กุศลแรง บุญผะเวสนิยมทำกันในช่วงเดือนสี่ เวสสันดรชาดกนั้นเรียกว่าพระเวสสันดร เคยทำประจำเดือนสี่ภาคอีสานนิยมไว้ หรือว่าเอาไว้มีทั้งกำหนดให้ทำบุญมหาชาติ ไว้ในเดือน ๔ นั้นเป็นแต่แน่นอน การบุญใหญ่นี้ทำระหว่างยามหนาวยามปีมีการงานก่อนแต่ทำบุญไว้เป็นการได้ทำบุญครั้งใหญ่ ท่านว่าพบพระศรีอาริยะเมตไตร เพราะฟังล้ามหาชาตินี้เป็นได้แน่นอน ทั้งเมื่อได้ฟังแล้วจำใจปฏิบัติศีลทานธรรมตั้งพระองค์ไว้ ก็จักถึงหนท่องนิระทานหมดชาติ บ่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดแต่เมืองนั้นอยู่เกษม

ด้านวรรณกรรม

- ทำบุญข้าวพันก้อน เอาข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลมๆ เอาไม้เสียบ ทำให้ได้มากล้นพันก้อนจึงเอาแล้วจึงเอาไปไหว้ศาลาพันอันมีค่า เรียกว่าศาลาข้าว พันก้อนโบราณเค้าว่าต่อมาพอเมื่อการกระทำเสร็จแล้วถึงกลางคืนดี ๔ พร้อมกับโฮมแห่ได้ไปเข้าสู่อาราม พอถึงวัดจอมเจ้าศาลาธรรมพักจอด หัวหน้าประณมมือพร้าพร้อมพาเว้ากล่าวจา นะโม นะโม จอมไตรภูกยกออกมาเทศนาธรรม ชั้นธิมากเบิงงามสะพาท ข้าวพันก้อนอาจบูชา ข้าบูชาสามดวงยอดแก้ว ข้าไหว้ถวายอาตม์บูชาสารู วนเวียนเว้าคำเดิม ๓ รอบ และจึงขึ้นศาลากว้างช่วงสงฆ์

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- บุญมหาชาติหรือบุญผะเวสนี้มีอิทธิพลมากต่อภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดต่างๆจะนิยมเขียนภาพพระเวสสันดรชาดกตามฝาผนังในอุโบสถหรือศาลาการเปรียญหรือหอแจก

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- บุญผะเวส เป็นที่รู้จักและสืบทอดกันมากทุกภาคโดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสานก็ตาม แต่ก็มีประเพณีปฏิบัติบางอย่างที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย จึงเป็นเสน่ห์ให้คนไทยเราชอบท่องเที่ยวร่วมทำบุญและเที่ยวดูความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- งานบุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เป็น ๑ ในประเพณีสี่ดี ๑๒ ซึ่งนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ปองดองรักใคร่กัน มีความกตัญญูเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- บุญมหาชาตินี้จะทำได้ดีต้องอาศัยความสามัคคีของทุกฝ่ายช่วยกัน จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น

การประชุมวางแผน การเตรียมการ การร่วมแห่พระเวสสันดร การทำบุญกัณฑ์หลอน-
กัณฑ์เทศน์ต่างๆ

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- พระเวสสันดรชาดกนี้จะเน้นเรื่องทาน คือการแบ่งปัน นำปัจจัยที่ผู้คนร่วมบริจาคใน
การทำบุญถวาย นำมาสร้างศาลาได้

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- บุญผะเหวด เป็นประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าเป็นเรื่องทาน ก็เป็น
ประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ เนื่องจากการทำเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้หวังเงิน
(กำไร) เป็นหลัก แต่เป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- เป็นการสอนใจหรือสร้างจิตสำนึกให้ผู้ร่วมทำบุญหรือผู้ฟังเลือกทำแต่ความดี หรือกรรมดี
หรือบุญ ต่อไป

แบบสัมภาษณ์

นางบุผา บุญชิต

ด้านวัฒนธรรม

- เน้นการสืบสานด้านวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของคนไทยในช่วงแต่ละเดือน ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและเป็นคนใจบุญของคนไทย รวมทั้งแสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชุมชนหรือคนในหมู่บ้านนั้นด้วย

ด้านวรรณกรรม

- ที่นักวิชาการหรือแม้แต่บุคคลทั่วไปก็ตาม มักจะเอาเรื่องราวของพระเวสสันดรไปสร้างสรรค์ผลงานที่นวัตกรรมใหม่ๆ มากมาย เช่น เป็นภาพยนตร์การ์ตูนแอนิเมชัน ภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปแบบใหม่ๆ หรืออื่นๆ เช่น การเทศน์ ๓ ธรรมาส์ ซึ่งแสดงว่าเกิดจากอิทธิพลของบุญพระเวส

อิทธิพลด้านจิตรกรรมฝาผนัง

- ศิลปินหรือจิตรกรไทย มักนิยมเขียนรูปภาพหรือสร้างผลงานที่เน้นศิลปะ ประยุกต์โดยนำเอาเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรมาสร้างสรรค์ผลงานที่เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนัง ที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์ไทย

อิทธิพลด้านการท่องเที่ยว

- เนื่องจากประเพณีบุญเดือนสี่ (บุญพระเวส) เป็นที่รู้จักและสืบทอดกันมากทุกภาค โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสานก็ตาม แต่ก็มีประเพณีปฏิบัติบางอย่างที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย จึงเป็นเสน่ห์ให้คนไทยเราชอบท่องเที่ยวร่วมทำบุญและเที่ยวดูความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

อิทธิพลด้านจริยธรรมในชีวิต

- บุญพระเวส หรือบุญเดือนสี่ ที่แนวปฏิบัติหลักของพุทธศาสนิกชน คือ วันแรกก็จะเป็นการเตรียมข้าวของสำหรับทำไปวัด วันที่สองก็เป็นการแห่พระเวสเข้าเมือง และวันที่สามก็จะเป็นเทศน์มหาชาติ (พระเวสฯ) ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้คนไทยได้ทำทาน แสดงความสามัคคีและพึงธรรมะ

อิทธิพลด้านความสามัคคี

- ในการจัดงานบุญเดือนสี่ (พระเวส) ของแต่ละระดับวัดหรือของแต่ละหมู่บ้าน ก็จะต้องมีกิจกรรมที่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น การประชุมวางแผน การเตรียมการ การร่วมแห่พระเวสสันดร การทำบุญกัณฑ์หลอน-กัณฑ์เทศน์ต่างๆ ซึ่งเป็นการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดความสามัคคีด้วยดี

อิทธิพลด้านสังคมสงเคราะห์

- เนื่องจากเรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้ทานและผลที่เกิดจากการทำทาน จึงมีอิทธิพลทำให้ผู้ที่ได้รับฟังปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นคนรู้จักเสียสละ สงเคราะห์ผู้ยากไร้หรือการให้ทานด้วย

อิทธิพลด้านทุนนิยม

- ประเพณีการทำบุญเดือนสี่หรือบุญอื่นๆก็ตาม เป็นการดำเนินการที่ด้านกับระบบทุนนิยมหรือตรงข้ามกัน เนื่องจากการทำเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้หวังเงิน (กำไร) เป็นหลัก แต่เป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม ทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขลดช่องว่างคนจนและคนรวยให้น้อยลง

อิทธิพลด้านจิตสำนึก

- ประเพณีปฏิบัติในบุญเดือนสี่หรือบุญพระเวสฯ หรือแม้แต่เนื้อเรื่องของนิทานพระเวสสันดร จะแทรกคำสอนที่สร้างจิตสำนึกให้คนรู้จักบุญและบาป รวมทั้งผลงานของความแตกต่างที่เกิดจากการทำบุญและบาป จึงเป็นการสอนใจหรือสร้างจิตสำนึกให้ผู้ร่วมทำบุญหรือผู้ฟังเลือกทำแต่ความดี หรือกรรมดี หรือบุญ ต่อไป

บุญเผวส หรือบุญมหาชาติ (บุญเดือนสี่) ภาพจากศาลาการเปรียญวัดหนองเป็ด

เชิญพระหวดเข้าเมือง

เชิญพระหัตถ์เข้าเมือง

การทำบุญบริจาคทานแก่กันหลอน

การทำบุญบริจาคทานแก่กันหลอน

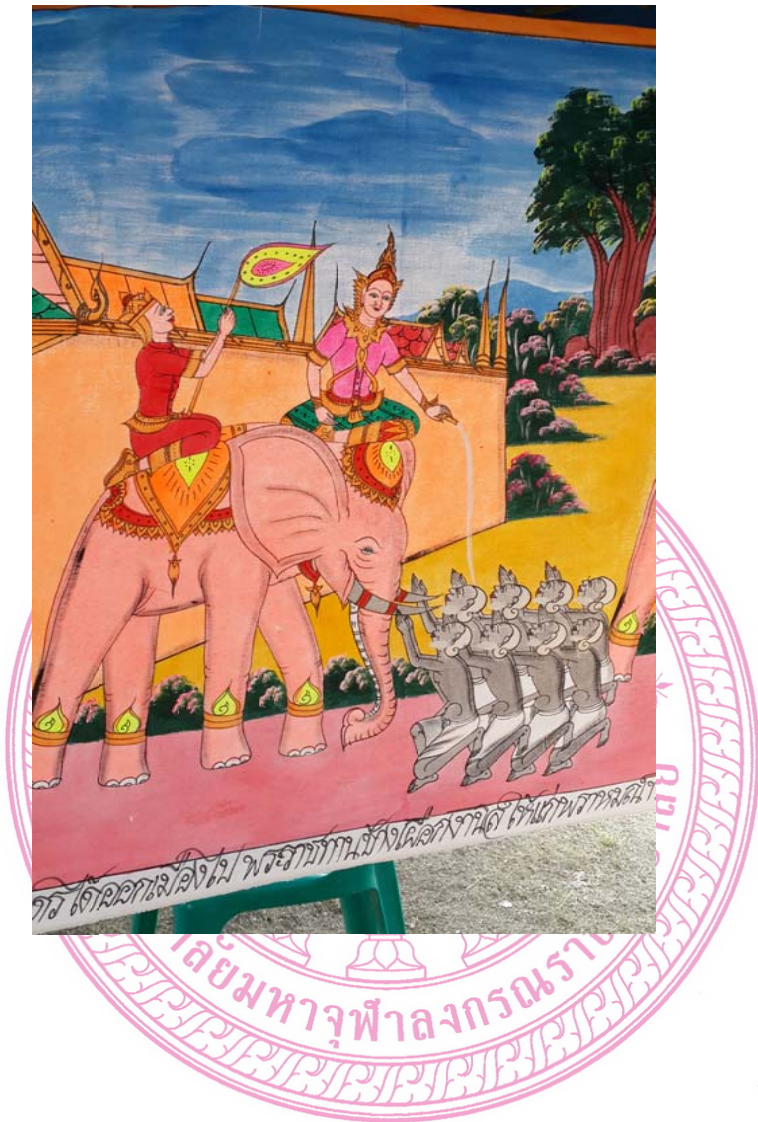

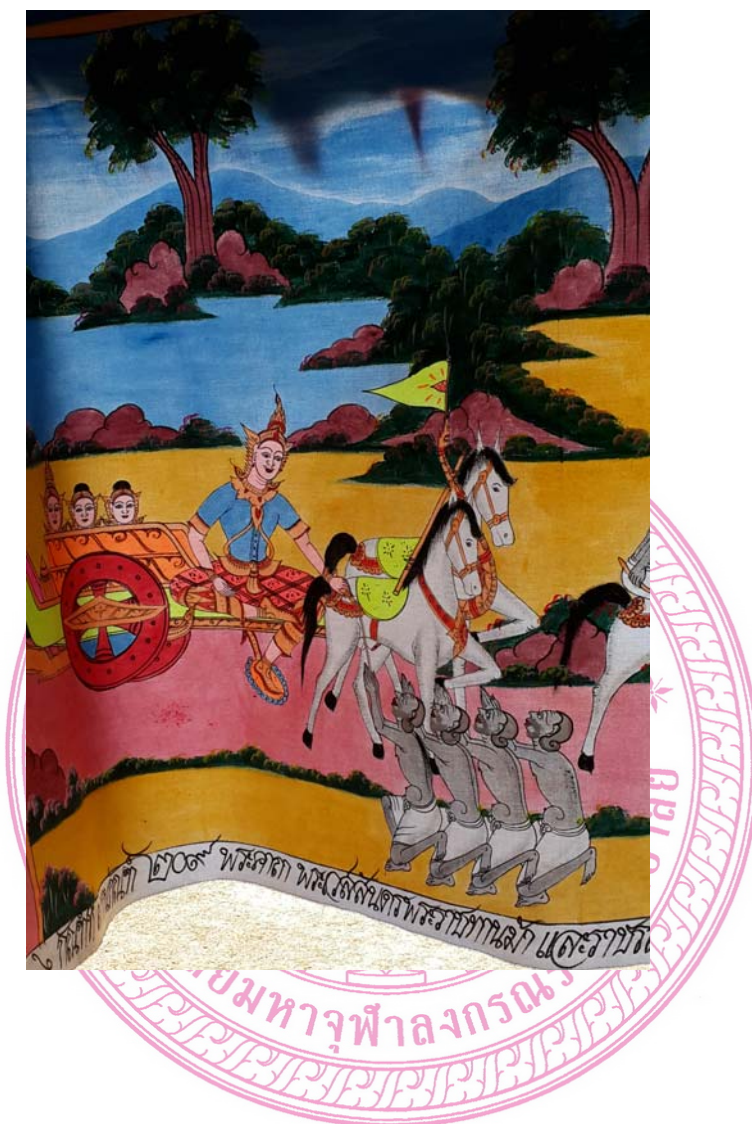
ถวายต้นกัณฑ์หลอน

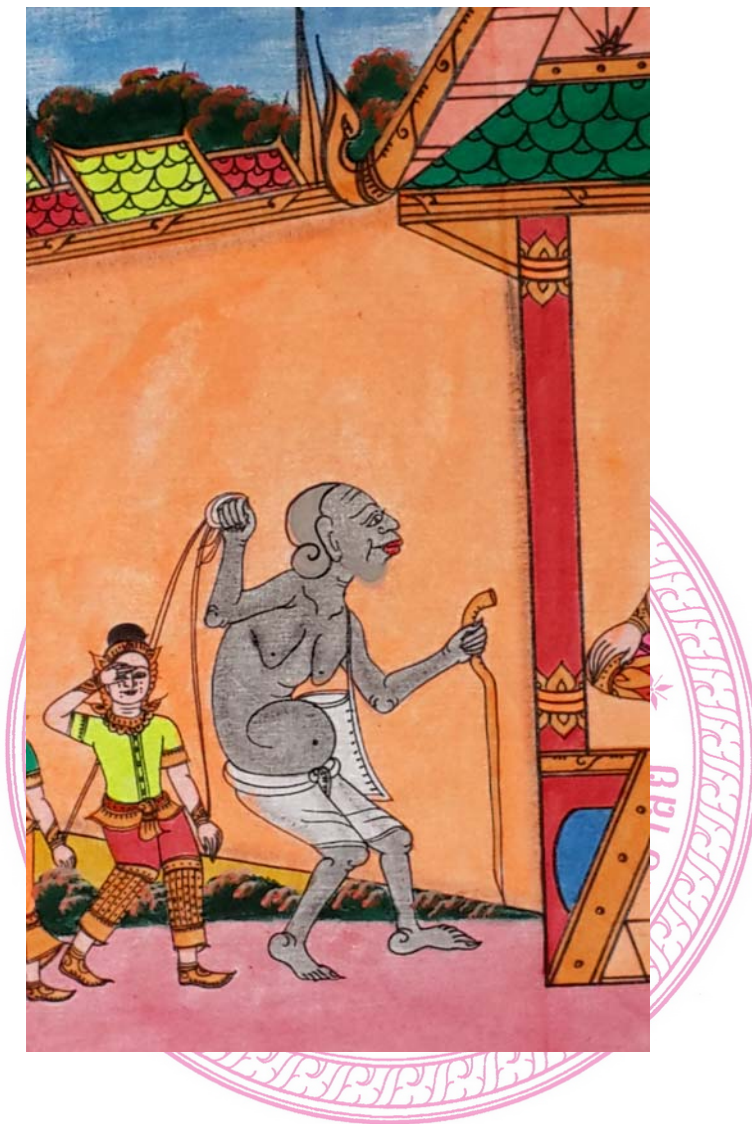

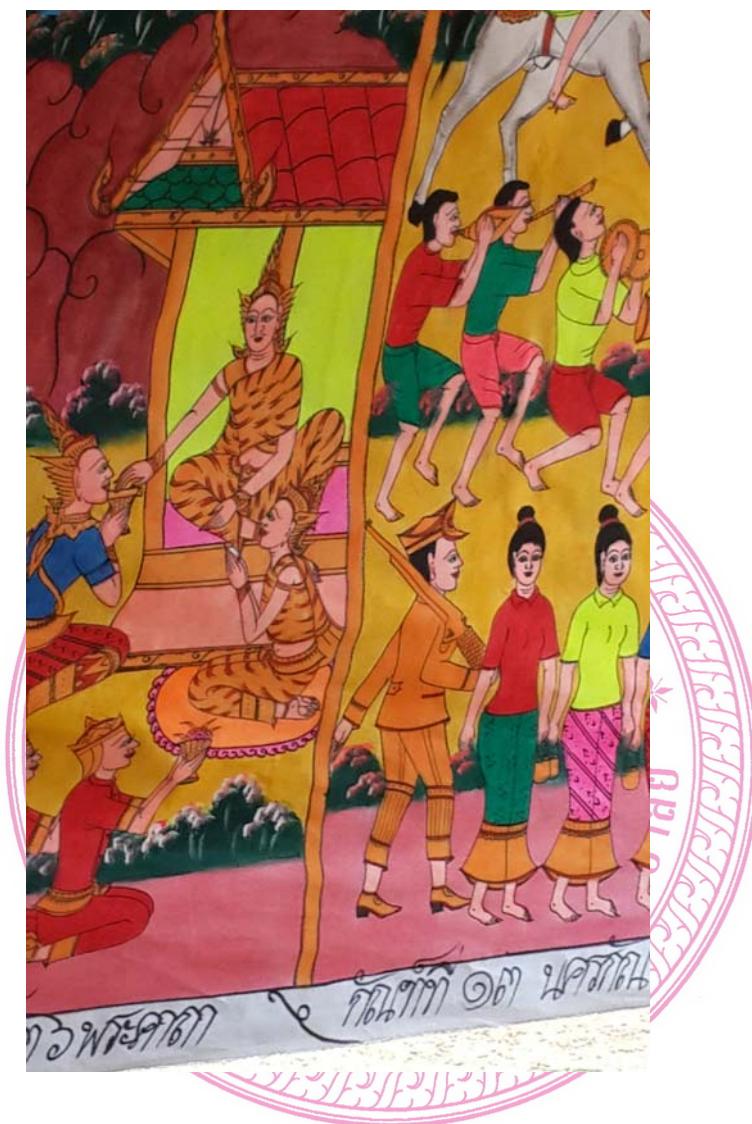

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวอาณา สุตชาดา
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๔
บิดา	นายลี สุตชาดา
มารดา	นางน้อย สุตชาดา
มีพี่น้อง	๗ คนเป็นคนที่ ๒
ภูมิลำเนาเดิม	๑๕ หมู่ที่ ๓ ตำบลจิกเทิง อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
ที่อยู่ปัจจุบัน	๑๕ หมู่ที่ ๓ ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
ประวัติการศึกษา	ม.ศ. ๓ ปกศ. พม. คบ.
ประวัติการทำงาน	- ครู ๑ โรงเรียนบ้านทับโฮ ตำบลโสกแสง อำเภอนาจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี - ครู ๒ โรงเรียนบ้านนาคาย ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี - ครู ๒ ระดับ ๓ โรงเรียนบ้านนาคาย ๑ เมษายน ๒๕๔๗ - ครูวิทยฐานะชำนาญการ โรงเรียนบ้านนาคาย ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๙ - ครูวิทยฐานะชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านนาคาย ๑ ตุลาคม ๒๕๕๑ สพท. อบ.๓